

Voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle

PREVALENTIE EN IMPLICATIES VOOR BELEID

Rozetta Meijer

Tom van Ham

Maaïke van Kapel

Jolijn Broekhuizen

Anton van Wijk

Bureau **Beke**

*Verwey-
Jonker*
Instituut

Voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle

PREVALENTIE EN IMPLICATIES VOOR BELEID

Rozetta Meijer

Tom van Ham

Maaïke van Kapel

Jolijn Broekhuizen

Anton van Wijk

Met medewerking van Maarten Kwakernaak

Bureau Beke

*Verwey-
Jonker*
Instituut

Inhoudsopgave

Samenvatting	3	3.3 Kwetsbare groepen en voedingsbodems	41
Aanleiding en onderzoeksvragen	3	4 Het beeld samengevat	43
Belangrijkste bevindingen	3		
Conclusie	6	DEEL B: Analyse van beleid	45
Aanbevelingen	7	5 Factoren en thema's in het beleid	46
1 Inleiding	8	5.1 Beleidsmatige ontwikkelingen en kanttekeningen	46
1.1 Aanleiding	8	5.2 Ervaren achterstelling	47
1.2 Onderzoeksvragen	9	5.3 Wij-zij denken	48
1.3 Onderzoeksopzet	9	5.4 Thuisituatie en opvoeding	49
1.4 Leeswijzer	10	5.5 Vertrouwen in instituties	51
DEEL A: Prevalentie van voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle	11	5.6 Omgaan met radicalisering	53
2 Bevindingen onderzoek onder jongeren	12	DEEL C: Samenvattende conclusies en aanbevelingen	55
2.1 Sociale dimensie	12	6 Conclusies	56
2.2 Religieuze dimensie	20	6.1 Belangrijkste bevindingen onderzoeksvragen 1, 2 en 3	56
2.3 Politieke dimensie	23	6.2 Belangrijkste bevindingen onderzoeksvraag 4	57
2.4 Houding ten opzichte van andere culturen	31	7 Aanbevelingen	60
2.5 Goedkeuren van geweld	35	7.1 Inhoudelijke aanbevelingen	60
2.6 Accumulatie van risicofactoren	35	7.2 Aanbevelingen in relatie tot het werkproces	62
2.7 Beleving van jongeren	37	7.3 Tot slot	63
2.8 Conclusie	37	Literatuurlijst	64
3 Bevindingen onderzoek onder professionals en sleutelfiguren	39	Geraadpleegde beleidsdocumenten	66
3.1 Begrip radicalisering	39	Bijlage 1: Verantwoording onderzoeksmethoden	67
3.2 Radicalisering en polarisering in de gemeente Zwolle	40	Bijlage 2: Tabellenoverzicht	72

Samenvatting

Aanleiding en onderzoeksvragen

Radicalisering is een proces waarin zich een bereidheid ontwikkelt om vanuit politieke of religieuze opvattingen over te gaan tot extremisme c.q. acties die buiten het kader van de wet vallen. Vanuit de behoefte om meer zicht te krijgen op voedingsbodems voor radicalisering in de gemeente Zwolle en de mate waarin deze voorkomen, heeft de gemeente het Verwey-Jonker Instituut en Bureau Beke gevraagd om een onderzoek uit te voeren. De uitkomsten van dit onderzoek moeten bijdragen aan preventief beleid dat de weerbaarheid van jongeren vergroot en radicalisering voorkomt. In het onderzoek stonden de volgende vijf vragen centraal:

1. In welke mate zijn voedingsbodems voor radicalisering aanwezig bij jongeren in Zwolle?
2. Hoe zijn de voedingsbodems te duiden?
3. Wat zijn, gezien de bevindingen uit vraag 1 en 2, de voedingsbodems waarop men zich in Zwolle zou kunnen of moeten richten?
4. In hoeverre sluit het huidige beleid daarop aan?
5. Wat zijn richtingen voor beleid?

Onderzoeksvragen 1 tot en met 3 zijn beantwoord op basis van een enquête onder 454 jongeren in het vierde leerjaar van het voortgezet onderwijs en interviews met professionals en vertegenwoordigers van gemeenschappen in Zwolle. Onderzoeksvraag 4 en 5 zijn beantwoord aan de hand van een documentanalyse van beleidsstukken uit de periode 2014-2018 op het gebied van jeugd, onderwijs, zorg, gezondheid, cultuur en veiligheid en interviews met beleidsmakers.

Belangrijkste bevindingen

Prevalentie van voedingsbodems voor radicalisering

In het onderzoek onder jongeren is gekeken naar drie dimensies die een voedingsbodem voor radicalisering kunnen vormen: een sociale dimensie, een religieuze dimensie en een politieke dimensie. De sociale dimensie brengt onder andere in beeld in hoeverre jongeren zich thuis voelen in Nederland, in hoeverre zij zich achtergesteld voelen en hoe zij hun opvoeding ervaren. Binnen de religieuze dimensie is aandacht voor de mate waarin jongeren zich verbonden voelen met een religie en de wijze waarop zij met vragen over hun geloof omgaan. Onder de politieke dimensie wordt ingegaan op het vertrouwen van jongeren in verschillende instituties (namelijk: de politiek, de media, de politie en het jongerenwerk). Aanvullend op deze dimensies is jongeren gevraagd naar de mate waarin zij geweld gelegitimeerd achten en naar hun mening over andere bevolkingsgroepen.

Onderwerpen binnen de *sociale dimensie* lijken bij een klein deel van de bevraagde jongeren een potentiële voedingsbodem voor radicalisering te zijn. Dit betreft voornamelijk jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond: ten opzichte van andere jongeren voelen zij zich vaker niet thuis in Nederland en achtergesteld vanwege hun culturele achtergrond. Ook zijn er wat betreft het pedagogisch klimaat waarbinnen deze groep jongeren opgroeien vaker indicaties van een problematische situatie die als voedingsbodem voor radicalisering kan fungeren.

Binnen de *religieuze dimensie* is gebleken dat iets meer dan een kwart van de bevraagde jongeren (28%) zich verbonden voelt met een religie. De aard van de vragen die christelijke en islamitische jongeren in relatie tot hun geloof hebben, loopt uiteen. Christelijke jongeren hebben overwegend existentiële vragen, terwijl islamitische jongeren vooral bezig zijn met het vinden van een antwoord op de vraag hoe zij een goede moslim

kunnen zijn. In vergelijking met andere religieuze achtergronden zoeken islamitische jongeren vaker op het internet naar antwoorden op hun vragen of volgen zij een lezing. De religieuze weerbaarheid van in het bijzonder islamitische jongeren is, vanwege de mogelijke radicale invloeden op het internet en bij personen die lezingen verzorgen, een aandachtspunt.

Binnen de *politieke dimensie* valt op dat een klein deel van de jongeren negatief is over de relatie met de politie en de wijze waarop deze handelt. Dit geldt vooral voor jongeren met een niet-westerse en islamitische achtergrond en jongeren die frequent worden aangesproken door de politie. In bredere zin laat het onderzoek zien dat het vertrouwen van een deel (20-30%) van de bevroegde jongeren in de politiek en de media matig tot laag is. Dit zal gedeeltelijk te verklaren zijn door de levensfase waarin deze jongeren zich bevinden. Verder valt op dat jongeren met een migratieachtergrond minder vertrouwen hebben in de media en politiek dan andere jongeren. Zij voelen zich vaker 'aangevallen' door Nederlandse politici en denken vaker dat de media geen eerlijk beeld geven over wat er in Nederland en de wereld gebeurt.

Jongeren zonder migratieachtergrond vallen in negatieve zin op waar het gaat om hun mening over vluchtelingen en migrantengroepen. Bij bijna twee op de tien bevroegde autochtone jongeren is op dat vlak sprake van een negatief sentiment. Tot slot vinden twintig jongeren in onze steekproef (4,5%) dat geweld geoorloofd is om een ander van de eigen mening te overtuigen.¹

De geïnterviewde professionals en sleutelfiguren zien een gebrek aan maatschappelijk perspectief, het ontbreken van voldoende pedagogische betrokkenheid en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde en/of onjuiste informatie als mogelijke

voedingsbodems voor radicalisering. Een gebrek aan maatschappelijk perspectief en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde of onjuiste informatie zien professionals vooral als voedingsbodem voor jongeren met een migratieachtergrond, wat in lijn is met de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek. In de opvoeding onderscheiden professionals verschillende potentiële voedingsbodems voor jongeren met een migratieachtergrond en een Nederlandse achtergrond. Bij de eerstgenoemde groep betreft het overwegend de pedagogische betrokkenheid van ouders, waarmee de opvoeding van jongeren met een migratieachtergrond op voorhand voor een achterstand kan zorgen (bijvoorbeeld op het vlak van taalbeheersing). Bij autochtone jongeren wordt met name de overdracht van zienswijzen – bijvoorbeeld over vluchtelingen of etnische minderheden – als een mogelijke voedingsbodem aangemerkt.

Gelet op de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek en de (groeps)interviews identificeren we vier thema's waarop de gemeente Zwolle zich kan of zou moeten richten om het beleid te laten aansluiten bij de actuele praktijk. Dit betreft: (1) ervaren achterstelling; (2) wij-zij denken; (3) thuissituatie en opvoeding en (4) vertrouwen in instituties (inclusief media).

Factoren en thema's in beleid

Op basis van de bestudeerde bronnen bespreken we puntsgewijs op welke wijze het preventieve beleid in de gemeente Zwolle aansluit op de vier bovengenoemde thema's. We geven daarbij concrete voorbeelden en benoemen aandachtspunten die binnen deze thema's kunnen worden onderscheiden.

Ervaren achterstelling

Een gevoel van achterstelling, of het nu terecht is of niet, kan een potentiële voedingsbodem voor radicalisering zijn. In de gemeente Zwolle worden maatregelen genomen om gelijke kansen op scholing, huisvesting en de arbeidsmarkt zoveel mogelijk te

¹ Hierbij is niet uitgevraagd wat jongeren onder geweld verstaan. Dit kan variëren van verbaal geweld, het geven van een duw tot eventueel zwaardere vormen van geweld.

waarborgen. Er is bijvoorbeeld aandacht voor het positioneren van kwetsbare groepen in de arbeidsmarkt (onder andere door het bestrijden van laaggeletterdheid en het informeren van werkgevers over de meerwaarde van deze groepen). Daarnaast wordt actief beleid gevoerd om te voorkomen dat jongeren geen startkwalificatie behalen en wordt geïnvesteerd in het uitwisselen van eisen en wensen tussen werkgevers en onderwijsinstellingen om de aansluiting tussen onderwijs en werk te optimaliseren. Prestatieafspraken met corporaties en huurdersorganisaties moeten verder voorzien in een aanbod van goedkope woningen dat aansluit bij de vraag. Een aandachtspunt dat uit het onderzoek naar voren komt, is aandacht voor een vaak aan ervaren achterstelling gekoppeld begrip: discriminatie. Daarbij dient ook aandacht te zijn voor het in perspectief plaatsen van het onderwerp c.q. de soms gekleurde waarneming van jongeren en de werkelijkheid.

Wij-zij denken

Wij-zij denken – het onderscheid maken op basis van bijvoorbeeld geslacht, religie of politieke overtuiging – staat aan de basis van (het ontwikkelen van) negatieve attitudes ten opzichte van andere groepen.²

Om onderling begrip te vergroten en het ontstaan van wij-zij denken tegen te gaan, wordt vooral beleid gevoerd dat zich richt op het vergroten van de sociale cohesie. Voorbeelden zijn een actieve samenwerking tussen de verschillende in Zwolle aanwezige religieuze organisaties en het houden van straatbarbecues. Het is de vraag in hoeverre deze activiteiten de in dit onderzoek bedoelde jongeren bereiken. Andere activiteiten, zoals het realiseren van Cruyff-courts (waarbij jongeren afkomstig uit verschillende bevolkingsgroepen elkaar volgens professionals kunnen ontmoeten) en het subsidiëren van de

leerlijn THINK, hebben hoogstwaarschijnlijk een groter bereik. Dit geldt bij uitstek voor laatstgenoemde, daar dit een leerlijn is waarin tijdens wekelijkse lessen op school wordt stilgestaan bij de ontwikkeling van jongeren en het omgaan met verschillen. THINK is momenteel nog een proeftuin op zes scholen binnen het voortgezet onderwijs in de gemeente Zwolle. Ook jongerenwerkers kunnen een belangrijke rol vervullen bij het kanaliseren van frustraties die ten grondslag kunnen liggen aan het ontstaan van wij-zij denken. Borging van de kwaliteit en capaciteiten van medewerkers binnen het onderwijs en het jongerenwerk achten professionals om die reden van belang.

Thuisituatie en opvoeding

De gemeente investeert in het ondersteunen van ouders bij de opvoeding. Voor ouders van jongeren met lichte opvoed- en opgroevragen zijn multidisciplinaire teams aanwezig op de scholen in Zwolle. Daarnaast zijn de sociale wijkteams mede ingericht om ouders bij de opvoeding te helpen. Professionals constateren dat de beperkte ouderbetrokkenheid van sommige ouders met een migratieachtergrond mede te wijten is aan taalachterstanden en een andere visie op de opvoeding. Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de sociale vaardigheden van de kinderen en hun kansen binnen het onderwijs en aansluiting op de arbeidsmarkt. Om die reden worden er verschillende maatregelen genomen, waaronder de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE). Tegelijkertijd worden gezinnen met een migratieachtergrond door een combinatie van factoren (onvoldoende kennis over en aansluiting met andere culturen, naar binnen gekeerde houding van migrantengroepen) volgens respondenten nog te weinig bereikt. Rolmodellen c.q. medewerkers met een andere culturele achtergrond en het in ogenschouw nemen van culturele verschillen in de benadering van deze groepen (diversiteits-sensitief werken) worden als voorbeelden genoemd om het bereik onder gezinnen met een migratieachtergrond te vergroten.

² Dit onderzoek heeft zich niet gericht op welke vlakken er in Zwolle sprake is van wij-zij denken en hoe daarop kan worden ingespeeld.

Vertrouwen in instituties

De gemeente Zwolle investeert op verschillende vlakken actief in jongerenparticipatie. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de Jongerenraad Zwolle – die de gemeenteraad en andere organisaties adviseert op het gebied van jongerenparticipatie. Daarnaast zijn er verschillende maatregelen die moeten voorzien in een (betere) relatie tussen politie en jongeren. Voorbeelden zijn het programma Politiekids en het koppelwerk, waarbij jeugd- of wijkagenten en jongerenwerkers samen in de wijk werken. In relatie tot de media is aandacht voor de wijze waarop jongeren kunnen omgaan met de veelheid aan informatie die via internet te vinden is. Voorbeelden van maatregelen om jongeren mediawijs te maken zijn de cursus Digisterker en het bewustmaken van jongeren over het eigen perspectief dat elke bron c.q. media heeft. In hoeverre deze maatregelen effect hebben, is niet bekend. Zo is het bijvoorbeeld de vraag in hoeverre met het koppelwerk ook de jongeren worden bereikt die aangeven negatieve ervaringen met de politie te hebben. Verder constateren professionals dat het veelal dezelfde jongeren zijn die zitting nemen in jongerenraden, en is onbekend in hoeverre de wensen van jongeren met een migratieachtergrond en/of een lage sociaaleconomische status voldoende naar voren komen. Tot slot vinden sommige professionals dat het beleid niet altijd voldoende aansluit bij de praktijk. Hun behoefte aan flexibiliteit in budgetten om de doelmatigheid van het bestede geld te vergroten, kan in het verlengde daarvan worden gezien.

Reactief beleid

In aanvulling op het preventieve beleid op voornoemde thema's, is in de gemeente Zwolle sprake van reactief beleid in de vorm van een casustafel 'Radicalisering' (hierna: casustafel). Hier wordt integraal samengewerkt tussen partijen in de strafrechtsketen om signalen van radicalisering te beoordelen en wegen. Professionals binnen onder andere het onderwijs, het jongerenwerk en de sociale wijkteams hebben een signalerende functie en kunnen – bij vermoedens van radicalisering – signalen doorzetten

naar de casustafel. De casustafel radicalisering wordt door de bevroagde professionals ten tijde van het onderzoek vooral benut voor het melden van signalen van gewelddadig jihadisme en niet voor signalen van links- of rechtsextremisme. Aandachtspunten die professionals in relatie tot het reactieve beleid noemen zijn onder andere de borging van kennis over preventie en signalering van en interventie bij radicalisering. Daarnaast is niet bij alle professionals met een signalerende functie bekend waar zij vermoedens van radicalisering kunnen melden en hoe met hun melding wordt omgegaan. Hierbij gaat het vooral om onderwijsprofessionals. Tot slot is niet bij alle respondenten bekend dat zij ook signalen van links- en rechtsextremisme kunnen melden.

Conclusie

Uit het onderzoek onder jongeren komt naar voren dat er ten tijde van het onderzoek geen sprake is van een brede voedingsbodem voor radicalisering in Zwolle. De door ons bevroagde professionals en sleutelfiguren bevestigen deze waarneming. Wel achten zij alertheid voor radicalisering bij kwetsbare personen of groepen van belang, omdat juist bij kwetsbare groepen altijd het risico kan bestaan dat een persoon radicaliseert. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat een klein aandeel van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond kwetsbaarder is dan andere jongeren. Tegelijkertijd zien we ook bij een minderheid van de jongeren met een Nederlandse achtergrond een kwetsbaarheid op de voedingsbodem voor rechts-radicalisme. De resultaten vragen om aandacht voor radicalisering vanuit preventie, waarbij samenwerking plaatsvindt tussen de verschillende beleidsterreinen en er zowel voor religieus, als links- en rechtsradicalisme aandacht is. In dit onderzoek is een aantal suggesties gedaan voor de wijze waarop in de toekomst het sociaal-preventieve beleid vormgegeven kan worden. Centraal daarbij staan de onderwerpen die in dit onderzoek als mogelijke voedingsbodem naar voren zijn gekomen: ervaren achterstelling, wij-zij denken, thuissituatie en opvoeding en vertrouwen in instituties.

Aanbevelingen

1. Verbreed het beleid aangaande radicalisering, zodat dit niet alleen gewelddadig jihadisme maar ook links- en rechtsextremisme omvat.
2. Investeer in preventief beleid dat wordt gedragen door de afdelingen (en de professionals die binnen deze domeinen werkzaam zijn) die zich richten op cultuur, onderwijs, jeugd, sociale wijkteams, sport, werk, participatie en veiligheid.
3. Besteed aandacht aan het voorkomen van en het omgaan met discriminatie onder jongeren;
4. Integreer het tegengaan van wij-zij denken in bestaand beleid en initiatieven, bijvoorbeeld binnen het cultuureducatiebeleid, de leerlijn THINK en de Cruyff-courts.
5. Investeer in diversiteits-sensitief werken binnen de sociale wijkteams om ouders met een migratieachtergrond beter te bereiken en beter bij hun hulpvraag aan te sluiten.
6. Onderzoek in hoeverre initiatieven die een bijdrage (kunnen) leveren aan het vergroten van het vertrouwen van jongeren in instituties (bijvoorbeeld jongerenraden, democratiespelen, politiekids, koppelwerk en lessen mediawijsheid) daarin slagen en in hoeverre zij de juiste doelgroepen bereiken.
7. Communiceer helder over de wijze waarop professionals melding kunnen maken van vermoedens van radicalisering (bij wie, waar, hoe) en geef daarbij aan dat dit niet alleen voor religieus-, maar ook voor links- en rechtsextremisme mogelijk is.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Radicalisering is een complex probleem in de samenleving. Het kan gezien worden als een proces waarbij de opvattingen van een persoon of groep in toenemende mate op gespannen voet komen te staan met de democratische rechtsorde. Dit proces beslaat eveneens een groeiende bereidheid om consequenties aan deze opvattingen te verbinden in de vorm van acties of uitingen. Radicalisering leidt in dat geval tot extremisme; de persoon of groep is bereid activiteiten te ondernemen die over de grenzen van de wet gaan (NCTV, 2014).

Aan radicalisering kunnen verschillende politieke of religieuze opvattingen ten grondslag liggen. Bekend zijn onder meer rechts-, links-, moslim- en dierenextremisme. De afgelopen jaren staan moslimextremisme en rechtsextremisme sterk in de aandacht. *Rechtsextremistisch* gedachtegoed houdt een afkeer in van vluchtelingen en mensen met een andere etnische of religieuze achtergrond en de bereidheid om geweld te gebruiken tegen deze groepen. Hoewel er geen sprake lijkt te zijn van een groei van rechtsextremisme in Nederland, blijft het wel in min of meer dezelfde mate aanwezig (Tierolf, Van Kapel en Drost, 2017). Er lijkt daarnaast in de afgelopen jaren sprake te zijn van een groei van *moslimextremisme*. In 2013 constateerde de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) dat er signalen zijn die erop duiden dat een toenemend aantal jongeren in Nederland sympathiseert met de gewelddadige jihad. Gewelddadig jihadisme is een ideologische stroming binnen de politieke islam, die door middel van een gewapende strijd streeft naar een mondiale heerschappij van de islam en de heroprichting van de Islamitische Staat (NCTV, 2014).

Radicalisering is een *wicked problem* (Roberts, 2000): een probleem dat even ingewikkeld als hardnekkig is. Kenmerkend zijn de vele en gevarieerde oorzaken, actoren en facetten. Geen enkel radicaliseringsproces verloopt hetzelfde en de onderliggende problematiek kan verschillende domeinen betreffen. Vrijwel alle modellen (bijvoor-

beeld Melis, 2007) starten vanuit de voedingsbodem voor radicalisering: de basis waarvoor vooral jongeren vatbaar kunnen raken voor radicale invloeden.

De complexiteit van radicalisering vraagt om een even complexe aanpak – er is in feite ook sprake van een *wicked approach*. De vatbaarheid voor radicalisering van jongeren kan niet tegengegaan worden door één probleem aan te pakken. Een (preventieve) aanpak doorkruist alle domeinen: onderwijs, werkgelegenheid, zorg, veiligheid.

De gemeente Zwolle wil werken aan een preventieve aanpak van het *wicked problem* van radicalisering. Feitelijk betekent dit het voorkomen van het ontstaan van voedingsbodems voor radicalisering. De voedingsbodems kunnen betrekking hebben op een sociale dimensie (niet thuis voelen in Nederland, ervaren discriminatie, handelingsverlegenheid ouders, behoefte aan een positieve sociale identiteit), een religieuze dimensie (behoefte aan zingeving, onzekerheid over het geloof) en een politieke dimensie (ervaren achterstelling van de gemeenschap, het gevoel dat er met twee maten gemeten wordt, wantrouwen jegens instituties).

De gemeente wil graag meer zicht op de mate waarin voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle aanwezig zijn. Het heeft daarom het Verwey-Jonker Instituut en Bureau Beke gevraagd onderzoek te doen naar de voedingsbodems voor radicalisering, in het bijzonder naar die voor het gewelddadig jihadisme en rechtsextremisme. De uitkomsten van dit onderzoek moeten bijdragen aan preventief beleid dat de weerbaarheid van jongeren vergroot en radicalisering voorkomt.

1.2 Onderzoeksvragen

In het onderzoek staan de volgende vijf vragen centraal:

1. In welke mate zijn voedingsbodems voor radicalisering aanwezig bij jongeren in Zwolle?
2. Hoe zijn de voedingsbodems te duiden?
3. Wat zijn, gezien de bevindingen uit vraag 1 en 2, de voedingsbodems waarop men zich in Zwolle zou kunnen of moeten richten?
4. In hoeverre sluit het huidige beleid daarop aan?
5. Wat zijn richtingen voor beleid?

1.3 Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, is het onderzoek in twee fasen verdeeld. De eerste fase betreft de probleeminventarisatie: inzicht in de aanwezigheid van voedingsbodems voor radicalisering. De tweede fase betreft een reflectie op het bestaande beleid en eventuele lacunes vanuit de inzichten uit de eerste fase van het onderzoek. Fase 1 voorziet in een antwoord op de eerste drie onderzoeksvragen, terwijl fase 2 een antwoord geeft op onderzoeksvraag vier. Hieronder bespreken we kort de ingezette onderzoeksmethoden per fase. Een uitgebreidere verantwoording van de onderzoeksmethoden en een beschrijving van de onderzoekspopulatie is te vinden in bijlage 1.

1.3.1 Fase 1 - Verkrijgen van inzicht in voedingsbodems voor radicalisering

In de eerste fase van het onderzoek is vastgesteld in hoeverre voedingsbodems voor radicalisering aanwezig zijn in Zwolle. Er zijn drie verschillende type groepen bevraagd: jongeren, eerstelijnsprofessionals en vertegenwoordigers vanuit gemeenschappen.

Onderzoek onder jongeren

Ten behoeve van de probleeminventarisatie is een door Verwey-Jonker ontwikkelde vragenlijst afgenomen onder 454 jongeren tussen de veertien en zeventien jaar oud (gemiddelde van vijftien). De bevraagde jongeren zitten op een middelbare school in Zwolle en konden, dankzij medewerking van in totaal drie middelbare scholen, de vragenlijst digitaal invullen tijdens een daarvoor vrijgemaakt (les)uur. Hoewel leerlingen van alle onderwijsniveaus (vmbo, havo, vwo) een vragenlijst hebben ingevuld, is de nadruk gelegd op jongeren die onderwijs op vmbo-niveau volgen. De reden daarvoor is dat jongeren met een lager onderwijsniveau blijkens de literatuur vatbaarder zijn voor radicalisering. Van alle jongeren die een vragenlijst hebben ingevuld, is de meerderheid (57%) van het mannelijk geslacht en autochtoon (70%). Aanvullend op de vragenlijst is met tien procent van de jongeren (n=46) een individueel gesprek gehouden. In dit gesprek is verdiepend ingegaan op een aantal onderwerpen dat in de vragenlijst naar voren is gekomen.

Onderzoek onder eerstelijnsprofessionals en sleutelfiguren

Daarnaast is in het kader van de probleeminventarisatie gesproken met twintig eerstelijns-professionals. Zij zijn werkzaam binnen de domeinen 'jongerenwerk', 'onderwijs', 'politie' en 'welzijn'. Per domein is een focusgroep georganiseerd. Omdat niet alle personen met relevante informatie daarbij aanwezig konden zijn, zijn drie aanvullende telefonische interviews gehouden. Naast professionals zijn ook zes sleutelrespondenten vanuit de islamitische gemeenschap bevraagd. Tijdens de interviews is stilgestaan bij hetgeen professionals onder radicalisering verstaan, de mate waarin dit volgens hen in de gemeente Zwolle speelt, welke voedingsbodems zij in de gemeente waarnemen en welke groepen daar volgens hen mogelijk kwetsbaar voor zijn. Er is met andere woorden gevraagd naar de beleving van professionals en niet naar objectieve feiten. Tijdens de

focusgroepen en interviews is respondentten tevens gevraagd te reflecteren op de meest opvallende bevindingen uit het vragenlijstonderzoek.

1.3.2 Fase 2 - Beleidsmatige reflectie en advies

In de tweede fase van het onderzoek zijn de inzichten uit de eerste fase als uitgangspunt genomen voor het analyseren van het beleid van de gemeente Zwolle omtrent het voorkomen van radicalisering. Binnen de beleidsanalyse zijn twee activiteiten ondernomen. Allereerst hebben we beleidsstukken bestudeerd die tussen 2014 en 2018 op het gebied van jeugd, onderwijs, zorg, gezondheid, cultuur en veiligheid zijn opgesteld. Aanvullend is gesproken met acht professionals die werkzaam zijn in de domeinen 'onderwijs', 'veiligheid', 'welzijn' en 'werk & inkomen'. De vraagstelling in de gehouden (groeps)interviews spitste zich toe op de onderwerpen die, op basis van de onderzoeksbevindingen in fase 1, als relevant kunnen worden aangemerkt.

1.4 Leeswijzer

In het eerste deel van deze onderzoeksrapportage (deel A) geven we antwoord op de eerste drie onderzoeksvragen: de mate waarin voedingsbodems aanwezig zijn, de duiding daarvan en de voedingsbodems waar de gemeente zich, gezien de bevindingen, op zou kunnen richten. Het tweede deel van dit rapport (deel B) beantwoordt de vierde onderzoeksvraag: in hoeverre in het huidige beleid aandacht is voor deze voedingsbodems en op welke wijze. In het derde en laatste deel van deze rapportage (deel C) vatten we de bevindingen samen en geven we richtingen aan voor toekomstig beleid.

Deel A

Prevalentie van voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle

In dit deel bespreken we de bevindingen uit de eerste fase van het onderzoek: de prevalentie van voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle. Wij bespreken eerst de bevindingen uit de vragenlijsten en interviews onder jongeren (hoofdstuk 2) en vervolgens de interviews en focusgroepen onder eerste-lijnsprofessionals en sleutelfiguren (hoofdstuk 3). Tot slot staan we in hoofdstuk 4 stil bij de implicaties van deze bevindingen.

2 Bevindingen onderzoek onder jongeren

In dit hoofdstuk gaan we in op de bevindingen uit de vragenlijst die onder jongeren op drie Zwolse scholen is afgenomen. Zoals eerder beschreven onderscheiden we drie dimensies die voor vatbaarheid voor radicalisering kunnen zorgen. Allereerst gaan we in op de bevindingen uit de sociale dimensie (1.1). Vervolgens op de religieuze dimensie (1.2) en de politieke dimensie (1.3). Zoals eerder aangegeven richten we ons in dit onderzoek ook op de voedingsbodem voor rechtsradicalisering. De hiertoe extra opgenomen dimensie ‘de houding van jongeren ten opzichte van andere culturen’ bespreken we in paragraaf 1.4. In paragraaf 1.5 beschrijven we de bevindingen van een enkele vraag rond het goedkeuren van geweld. In paragraaf 1.6 bespreken wij de accumulatie van risicofactoren, dat wil zeggen in hoeverre meerdere, en welke, voedingsbodems bij jongeren aanwezig zijn. In paragraaf 1.7 bespreken we de beleving van jongeren omtrent radicalisering, op basis van gesprekken die we voerden met 46 jongeren. We sluiten het hoofdstuk af met een concluderende paragraaf (1.8).

Tenzij anders vermeld zijn de analyses uitgevoerd over de antwoorden van 454 jongeren. Voor elk construct is getoetst of er verschillen zijn naar achtergrondkenmerken (etnisch-culturele achtergrond, opleidingsniveau, sekse, woonwijk en binnen of buiten Zwolle woonachtig). Bij deze vergelijkingen zijn jongeren die vragen met ‘weet ik niet’ beantwoorden niet meegenomen in de analyses. In de beschrijving van verschillen tussen groepen richten we ons op de relevante verschillen en benoemen we dan ook niet elk verschil in de tekst.

In dit hoofdstuk worden alleen significante verschillen genoemd. Een tabellenoverzicht van deze significante verschillen is te vinden in bijlage 2.

2.1 Sociale dimensie

De sociale dimensie richt zich op het gevoel geaccepteerd te worden in en verbonden te zijn met de samenleving. Wanneer iemand zich niet verbonden voelt met de samen-

leving, kan dit een voedingsbodem vormen voor radicalisering. Binnen deze dimensie onderscheiden wij de volgende factoren: *thuis voelen in Nederland, ervaren achterstelling, toekomstperspectief, zoektocht identiteit, behoefte aan avontuur, opvoedstijl en band met ouders, diversiteit van het netwerk, sociale cohesie – overbruggend contact*. Onderstaand bespreken we per factor de relatie tot radicalisering en de bevindingen. Vervolgens gaan we nader in op wat dit zegt over de mate van een voedingsbodem voor radicalisering binnen de sociale dimensie.

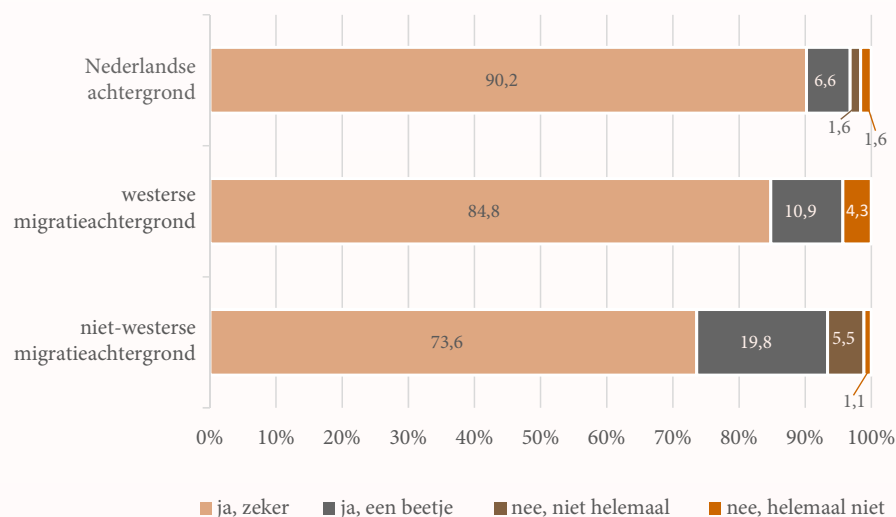
2.1.1 Thuis voelen, achterstelling, toekomstperspectief

Niet thuis voelen in Nederland

Mensen ontlenen een deel van hun identiteit aan de groepen waartoe zij behoren. Wanneer jongeren zich in beperkte mate thuis voelen in Nederland, kunnen zij op zoek gaan naar of nadrukkelijker kiezen voor groepslidmaatschap van een andere groep (Buijs, Demant & Hamdy, 2006). Als jongeren zich nergens echt thuis voelen, kan dit een voedingsbodem vormen voor radicalisering, omdat zij zich dan eerder aangetrokken kunnen voelen tot een radicale groep dan jongeren die een groter deel van hun identiteit aan Nederland ontlenen (Feddes, Nickolson & Doosje, 2015).

De meeste ondervraagde jongeren voelen zich thuis in Nederland (86% zeker). Een klein deel van de jongeren voelt zich helemaal niet (2%), een beetje (10%) of niet helemaal (2%) thuis in Nederland (jongeren konden kiezen uit de antwoordopties: ja, zeker; ja, een beetje; nee, niet helemaal; en nee, helemaal niet; zie Figuur 1). Daarnaast voelen jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond zich minder vaak thuis in Nederland dan jongeren met een Nederlandse achtergrond (7% van de jongeren met een migratieachtergrond voelt zich niet thuis versus 3% van de jongeren met een Nederlandse achtergrond).

Figuur 1: Mate waarin jongeren zich thuis voelen in Nederland, naar etnisch-culturele achtergrond (in %, N=454)

In een aanvullende open vraag is aan jongeren gevraagd hun antwoord toe te lichten. De jongeren die zich een beetje of zeker thuis voelen in Nederland geven vooral aan zich verbonden te voelen met Nederland, zich geaccepteerd te voelen en zichzelf te kunnen zijn. Ook noemen jongeren dat zij zich thuis voelen in Nederland omdat ze er geboren zijn en er sindsdien altijd zijn blijven wonen (zowel jongeren met als zonder een migratieachtergrond geven dit aan). Andere dingen die er volgens jongeren aan bijdragen dat ze zich thuis voelen, zijn het hebben van vrienden en familie in Nederland en het hebben van een vertrouwde omgeving. Ter illustratie enkele open antwoorden: “Ja, Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik niet in Nederland thuis zou horen. Ik woon er, ben er geboren en word geaccepteerd”; “Ja, ik vind dat je hier in Nederland gewoon lekker kan zijn wie je bent, en dingen die je leuk vindt geaccepteerd worden.”

Verschillende jongeren (voornamelijk die zich ‘een beetje’ thuis voelen) geven aan dat ze liever in het buitenland zouden willen wonen. Als reden hiervoor noemen ze bijvoorbeeld het weer in Nederland, de aanwezigheid van verschillende culturen en zich (soms) niet geaccepteerd voelen. Van de 18 jongeren die zich *niet* thuis voelen in Nederland, geeft de meerderheid aan dat dit komt doordat ze zich hier niet veilig voelen. Daarnaast benoemen enkele jongeren meer persoonlijke redenen, zoals een onprettige thuissituatie of het liever in een ander land bij de vader willen wonen.

Ervaren achterstelling

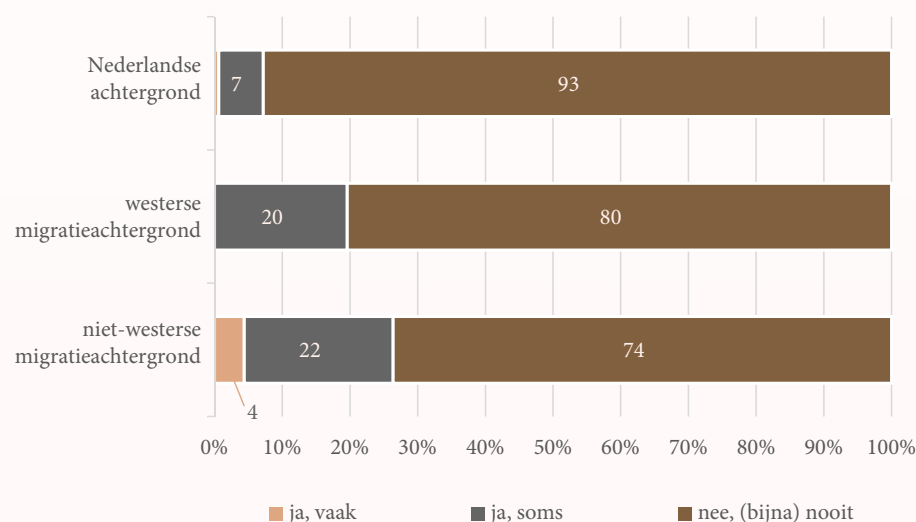
Door ervaren achterstelling, dat wil zeggen het gevoel dat jijzelf of de groep waartoe je behoort minder kansen krijgt dan anderen of wordt gediscrimineerd, is het lastiger een positief zelfbeeld te hanteren en komt de sociale identiteit onder druk te staan (Tajfel & Turner, 1979, 1986). Jongeren hebben echter behoefte aan status en erkenning. Bovendien kan men behoefte krijgen aan politieke rechtvaardigheid of wraak voor de ervaren achterstelling. Radicale groepen kunnen inspelen op deze behoeften, waardoor ervaren achterstelling een voedingsbodem kan vormen voor radicalisering (Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009; Doosje, Loseman & Van den Bos, 2013).

Van de in Zwolle geënquêteerde jongeren voelt 12% zich wel eens achtergesteld. Jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond voelen zich vaker achtergesteld dan jongeren met een Nederlandse achtergrond (26% versus 6%).³ Ter referentie: uit grootschalig onderzoek van de EUFRA (2017) onder mensen met een migratieachtergrond in 28 verschillende Europese landen, bleek dat bijna vier op de tien in de afge-

³ De term ‘achterstelling’ die wij gebruiken in plaats van de oorspronkelijke term ‘discriminatie’ om ook de voedingsbodem voor rechtsradicalisme in kaart te brengen, blijkt door 6 jongeren onvoldoende te zijn begrepen. Zij ervaren achterstelling vanwege andere redenen dan afkomst of cultuur, bijvoorbeeld omdat ze als laatste worden gekozen voor sportactiviteiten of niet als slim worden gezien. Met de resultaten van deze vraag moeten we dus qua implicaties enige voorzichtigheid betrachten.

lopen vijf jaar discriminatie heeft ervaren en een kwart in het afgelopen jaar. Hoewel er een verschil is tussen zich achtergesteld voelen en discriminatie ervaren, lijkt onze bevinding dat ongeveer een kwart van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond zich wel eens achtergesteld voelt, relatief laag. In Figuur 2 zijn ter illustratie de antwoorden van jongeren op de vraag over zich achtergesteld voelen weergegeven, naar etnisch-culturele achtergrond.

Figuur 2: Mate waarin jongeren zich achtergesteld voelen, naar etnisch-culturele achtergrond (N=454)

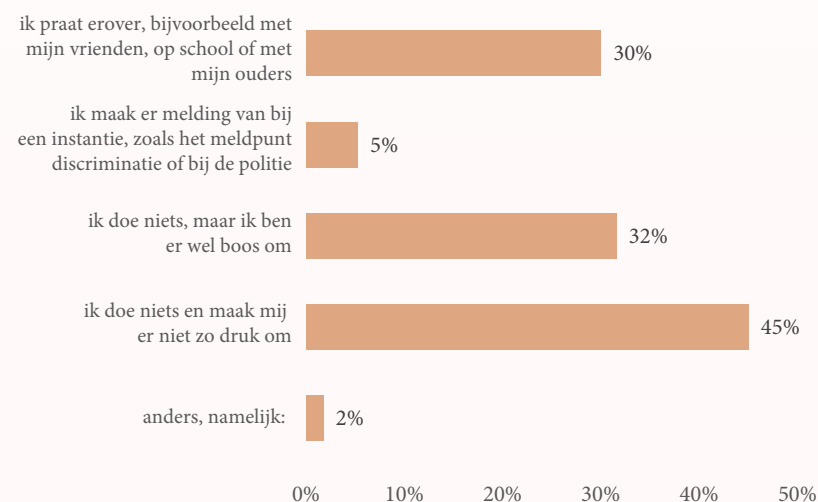
Van de jongeren die zich wel eens achtergesteld voelen, geeft het merendeel aan dat zij zich achtergesteld voelen omdat anderen vanwege hun afkomst of cultuur worden voortgetrokken. Daarnaast is de jongeren gevraagd hoe ze zich over de ervaren achterstelling voelen. De reacties hierop zijn divers. Een deel stelt hier boos over te zijn, dat het hen een vervelend en ondergewaardeerd gevoel geeft: *‘niet echt al te blij’*, *‘er komt natuurlijk*

woede’ en *‘boos’*. Maar er is ook een deel dat aangeeft zich er weinig van aan te trekken: *‘Vervelend maar het boeit me niet veel’*.

Aan de jongeren die zich achtergesteld voelen⁴ is gevraagd wat zij in zo een geval meestal doen. De antwoorden hierop zijn weergegeven in Figuur 3.⁵

Bijna de helft van de jongeren geeft aan dat zij niets doen en zich er niet zo druk om maken. Opvallend is vooral dat slechts 3 jongeren, 5% van de jongeren die zich wel eens achtergesteld voelen, aangeven hiervan melding te maken bij een instantie, zoals het meldpunt discriminatie of de politie. Dit terwijl bijna een derde van de jongeren aangeeft niets te doen, maar wel degelijk zegt boos te zijn vanwege de ervaren achterstelling.

Figuur 3: Antwoorden op de vraag ‘wat doe je (meestal) als je je achtergesteld voelt?’ (N=56), jongeren konden meerdere antwoorden kiezen

4 N=56

5 Eén jongere gaf een ander antwoord: ‘gewoon zeggen tegen de docent’.

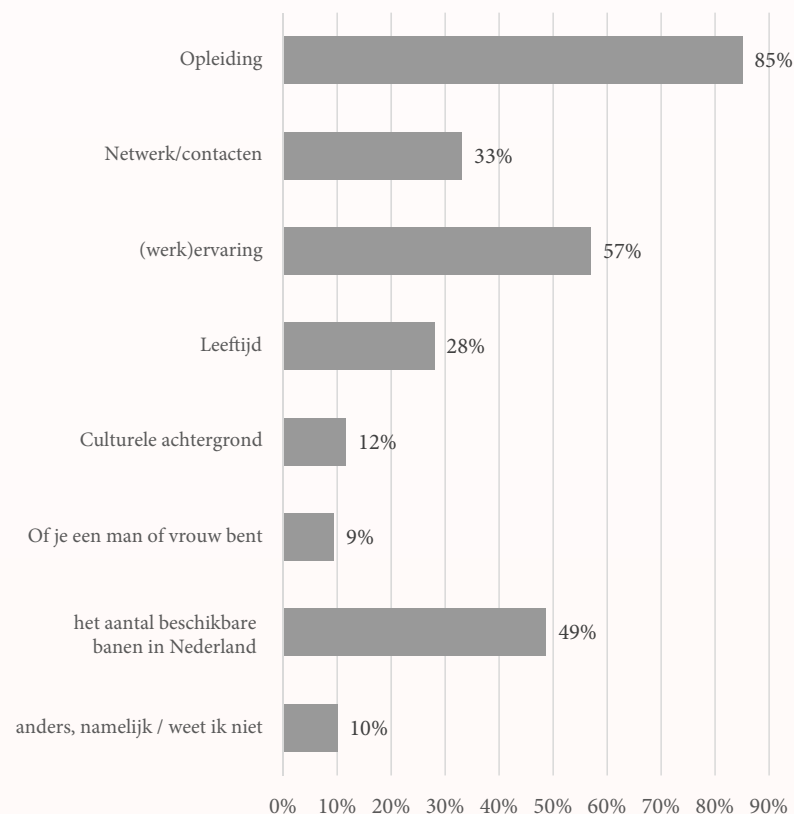
Gebrek aan toekomstperspectief

Jongeren die weinig toekomstperspectief hebben, kunnen het gevoel hebben ‘niets te verliezen te hebben’ wanneer zij het radicale pad opgaan. Radicaliseren zal voor hen immers niet leiden tot verlies aan sociaal kapitaal (zoals een goed carrièreperspectief) maar juist een doel geven in het leven (Broekhuizen e.a., 2016).

Verreweg de meeste jongeren hebben het gevoel in de toekomst een redelijke (54% van de jongeren) tot grote kans (34%) te hebben op een goede baan in Nederland. 3% van de jongeren denkt hierop een kleine kans te hebben, 9% van de jongeren geeft aan niet te weten hoe groot deze kans is. Jongens schatten hun kansen op een goede baan in de toekomst lager in dan meisjes.

In Figuur 4 is weergegeven welke factoren volgens jongeren van invloed zijn op deze kans. Weergegeven is het aandeel jongeren dat aangeeft dat een factor van invloed is. Zoals in de figuur te zien is, is volgens jongeren voornamelijk opleiding bepalend voor kansen op een goede baan in Nederland: 85% van de jongeren noemt deze factor. Daarnaast kiezen jongeren geregeld (werk)ervaring, het aantal beschikbare banen in Nederland, en in mindere mate netwerk/contacten en leeftijd als beïnvloedende factoren.⁶

Figuur 4: Aandeel jongeren dat aangeeft dat een factor van invloed is op de kans dat zij in de toekomst een goede baan krijgen in Nederland (N=454)

Jongeren met een (niet-westerse of westerse) migratieachtergrond denken beduidend vaker dat culturele achtergrond een rol speelt bij de kans op een goede baan. Tussen de 19% (westerse migratieachtergrond) en 22% (niet-westerse migratieachtergrond) van hen kiest dit antwoord, tegen 8% van de jongeren met een Nederlandse achtergrond.

⁶ 257 jongeren kruisten meer dan twee antwoordopties aan. Hen vroegen we om aan te geven welke twee dingen volgens hen het belangrijkste zijn. Ook bij deze vraag werden vooral opleiding, (werk)ervaring, netwerk/contacten en het aantal beschikbare banen in Nederland aangekruist.

2.1.2 Zoektocht identiteit en behoefte aan avontuur

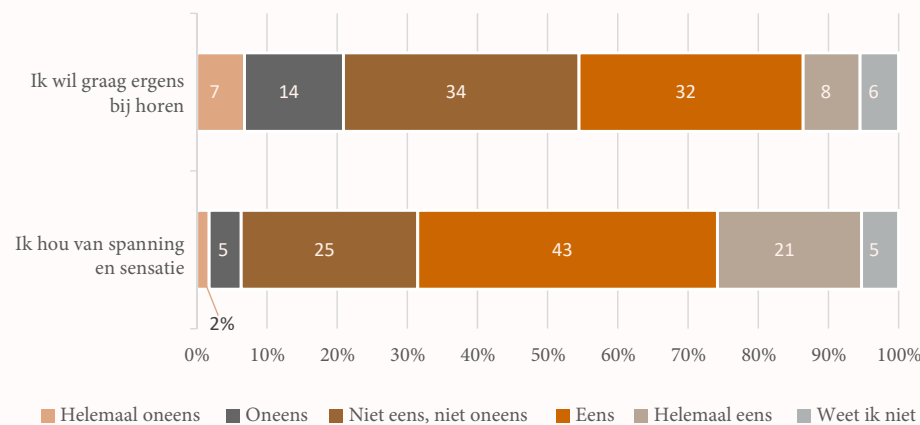
Als jongeren zoekend zijn naar hun identiteit, niet goed weten waar ze bij horen, kan dit een voedingsbodem zijn voor radicalisering (Feddes e.a., 2015). Radicale groepen kunnen namelijk inspelen op de behoefte om ergens bij te horen. Voor jongeren die zich aangetrokken voelen tot avontuur, op zoek zijn naar spanning en sensatie, kan deelname aan radicale groepen eveneens aantrekkelijk zijn (Feddes e.a., 2015). Radicale groepen kunnen hier bovendien op inspelen door een 'droombeeld' te schetsen van deelname aan de groep.

Veel van de in Zwolle bevraagde jongeren willen graag ergens bij horen en/of houden van spanning en sensatie (zie *Figuur 5*). Gezien de doelgroep (jongeren) is dit niet opmerkelijk. Dit is vanzelfsprekend ook geen directe aanleiding om te vermoeden dat er sprake is van radicalisering, maar kan in combinatie met andere factoren wel relevant blijken te zijn. Om die reden staan de antwoorden van jongeren hier vermeld.

2.1.3 Opvoedstijl en band met ouder(s)

Problemen binnen het gezinsleven kunnen op verschillende manieren een voedingsbodem voor radicalisering vormen. Een autoritaire opvoeding, waarbij ouders reageren met straf en sprake is van eenrichtingsverkeer in de communicatie, kan een risicofactor zijn voor radicalisering. Terwijl openstaan voor vragen en problemen van kinderen en responsief reageren door ouders juist een buffer kan vormen voor radicale invloeden (Pels, 2014). Samenhangend hiermee laat onderzoek onder radicaliserende jongeren zien dat zij vaak een gebrek aan emotionele steun vanuit het gezin ervaren. Daarnaast lijkt het aannemelijk dat het een risicofactor is als ouders weinig zicht hebben op wat hun kind doet en met wie hun kind omgaat. In dit geval is er immers meer kans dat een jongere onopgemerkt in aanraking komt met radicale groepen (op internet). En kunnen ouders geen tegenwicht bieden aan de (radicale) ideeën die hun kinderen online tegenkomen (Van Wonderen & Van Kapel, 2017).

Figuur 5: Antwoorden op vragen over zoektocht identiteit en behoefte aan avontuur (in %, N=454)

Wat betreft opvoedstijl en band met ouders komt een positief beeld uit de enquête naar voren. De meeste in Zwolle geënquêteerde jongeren hebben een sterke band met hun ouders.⁷ Bij de meeste ondervraagde jongeren lijkt er geen sprake te zijn van een autoritaire opvoedstijl van hun ouders; verreweg de meeste jongeren geven aan dat hun ouders uitleggen waarom zij soms iets niet mogen.

Over de relatie met hun ouders kregen jongeren enkele stellingen voorgelegd. Zoals in *Figuur 6* is te zien, is een klein aandeel jongeren het niet eens/niet oneens of (helemaal) oneens met deze stellingen.

⁷ De meeste jongeren (66%) wonen bij allebei hun ouders, 16% woont bij hun moeder, 14% afwisselend bij vader of moeder en 3% bij hun vader. Enkele jongeren wonen bij andere familieleden (broer, opa of oma) of geven aan op zichzelf te wonen.

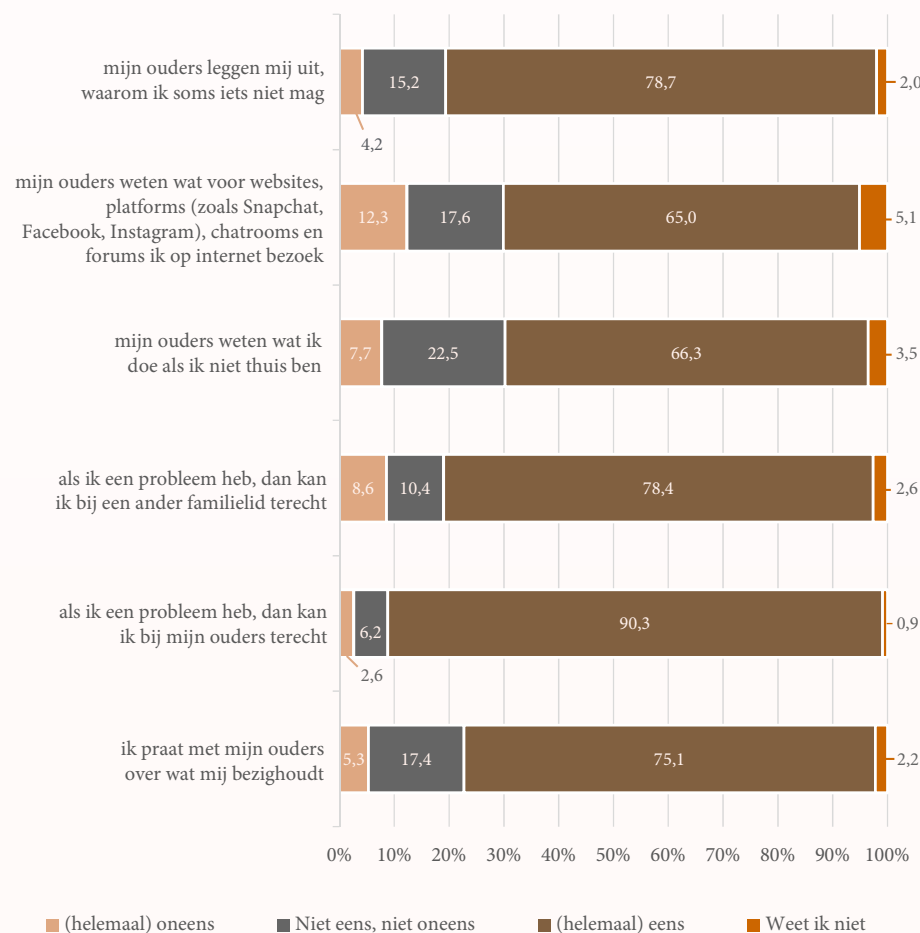
Om een inschatting te maken van het aandeel jongeren waarbij het pedagogisch klimaat mogelijk aanleiding tot zorg geeft, is per jongere het gemiddelde van de antwoorden op deze stellingen berekend.⁸

Bij 7% van alle bevraagde jongeren ligt dit gemiddelde op een 3 of lager, oftewel deze jongeren zijn het gemiddeld oneens met de stellingen.

De indicatie van een mogelijk problematische relatie met de ouders zien we terug bij 13% van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond. Bij jongeren met een Nederlandse achtergrond is dit slechts 2% en bij jongeren met een westerse migratieachtergrond 6%. Dit verschil is vooral te verklaren doordat jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond minder vaak dan jongeren met een Nederlandse achtergrond aangeven dat ze met een probleem bij hun ouders terecht kunnen.

Verder komt naar voren dat ouders minder zicht lijken te hebben op jongens dan op meisjes: jongens geven vaker aan dat hun ouders niet weten wat zij op internet doen en dat hun ouders niet weten wat zij doen als ze niet thuis zijn. Ook is er - met name hierdoor - bij jongens vaker een indicatie van een problematische relatie met de ouders, namelijk bij 10% van de jongens versus 4% van de meisjes.

Figuur 6: Antwoorden van jongeren op de stellingen over hun ouders (in %, N=431-450)

8 De zes stellingen vormen een betrouwbare schaal ($\alpha=.800$).

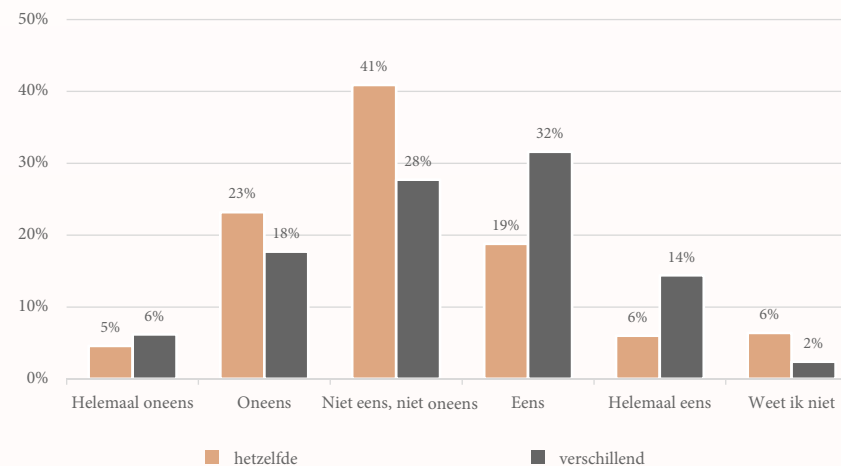
2.1.4 Diversiteit netwerk

Wanneer een individu deel uitmaakt van verschillende groepen, komt hij of zij in aanraking met mensen met verschillende achtergronden en uiteenlopende meningen, waardoor zwart-wit denken moeilijker wordt. Diversiteit in groeps-lidmaatschap kan dus bijdragen aan weerbaarheid tegen extreme boodschappen (Mann, Doosje, Konijn, Nickolson, Moore & Ruigrok, 2015). Als we deze rede-nering omdraaien, dan kan een weinig divers netwerk een mogelijke voedings-bodem zijn voor radicalisering. Jongeren die met weinig verschillende meningen en ideeën in aanraking komen, zijn mogelijk ontvankelijker voor boodschappen van extreme groepen.

De vragenlijst bevat verschillende vragen rond de diversiteit van het netwerk van jongeren. Jongeren denken wisselend over de diversiteit van hun vriendengroep. In Figuur 7 staan hun antwoorden weergegeven.

Bij lager opgeleide jongeren lijkt er minder diversiteit te zijn in de vriendengroep. Vmbo b/k jongeren vinden minder vaak dan havo en vwo jongeren dat hun vrienden verschillend zijn. Ook vinden vmbo b/k jongeren vaker dat hun vrienden hetzelfde als zij denken vergeleken met havo/vwo jongeren. Ook de bevroegde jongeren die wonen in de wijk Aa-landen en jongeren die niet in Zwolle wonen, vinden minder vaak dat hun vrienden verschillend zijn, vergeleken met de jongeren uit andere wijken in Zwolle. Jongeren die in de wijk Stadshagen wonen vinden dit juist relatief vaak.

Figuur 7: Antwoorden van jongeren op de stellingen 'Mijn vrienden zijn ...' (in %, N=452)

2.1.5 Sociale cohesie – overbruggend contact⁹

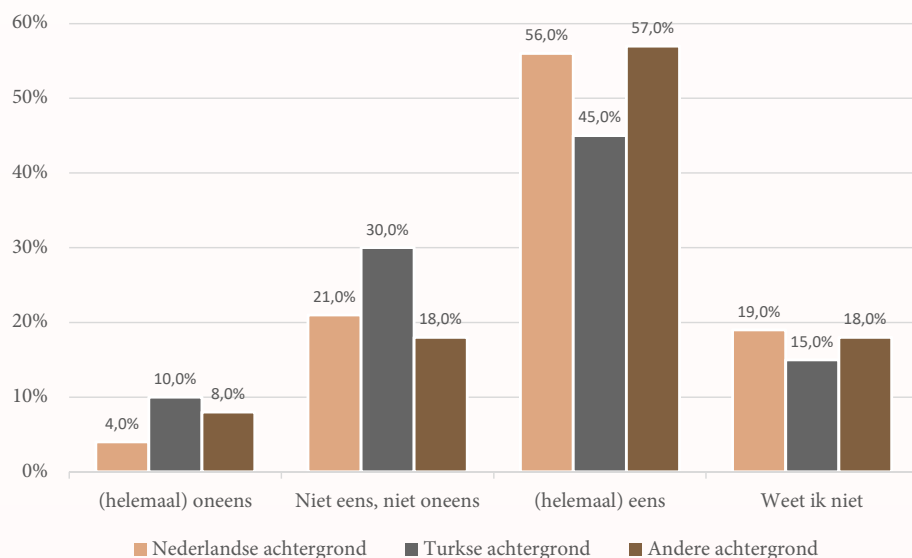
Overbruggend contact

Vier op de tien jongeren¹⁰ hebben weinig zicht op de mate waarin in Zwolle contact is tussen bewoners met een Nederlandse en een andere achtergrond. Het merendeel van de jongeren die hier wel een mening over hebben, geeft aan dat er in Zwolle veel overbruggend contact is (56%). Slechts een enkeling stelt dat dit niet zo is (zie Figuur 8).

⁹ Welke vragen jongeren kregen over sociale cohesie, was afhankelijk van hun antwoord op eerdere vragen over hun achtergrond. Ten eerste kregen jongeren die alleen in Zwolle naar school gaan deze vragen niet voorgelegd, omdat aannemelijk is dat zij weinig zicht hebben op de sociale cohesie in Zwolle. Ten tweede kregen jongeren vragen gebaseerd op hun culturele achtergrond. Zo kregen jongeren met een Turkse achtergrond vragen over de omgang tussen mensen met een Turkse achtergrond onderling en over de omgang tussen mensen met een Turkse en mensen met een Nederlandse achtergrond. Die zich met alleen de Nederlandse bevolkingsgroep verbonden voelen, N=277.

¹⁰ Die zich met alleen de Nederlandse bevolkingsgroep verbonden voelen, N=277.

Figuur 8: Antwoorden op stelling: er is sprake van veel overbruggend contact in Zwolle (in %)

Verbindend contact

Jongeren met een migratieachtergrond kregen naast vragen over overbruggend contact vragen over verbindend contact: hechtheid binnen de diverse etnische of culturele gemeenschappen. We bespreken hier alleen de antwoorden van jongeren met een Turkse achtergrond, omdat de vragen over de hechtheid binnen de Antilliaanse, Marokkaanse, Somalische en Surinaamse gemeenschap door te weinig jongeren zijn beantwoord om hier uitspraken over te kunnen doen (per groep 1 tot 7 jongeren).

De hechtheid binnen de Turkse gemeenschap in Zwolle is volgens bevraagde jongeren met een Turkse achtergrond (N=20) groot. De meeste van hen (17 jongeren) vinden dat bewoners met een Turkse achtergrond in Zwolle veel contact met elkaar hebben; 13 van deze jongeren vinden dat bewoners met een Turkse achtergrond in Zwolle elkaar

veel steun bieden. Met beide stellingen is slechts één jongere het (helemaal) oneens, de overige jongeren antwoordden 'niet eens, niet oneens' of 'weet ik niet'.

2.1.6 Conclusie sociale dimensie

Kijkende naar het geheel van antwoorden op de sociale dimensie komt er in Zwolle een vrij positief beeld naar voren. De meeste van de in Zwolle ondervraagde jongeren voelen zich thuis in Nederland, ervaren geen achterstelling en schatten hun kansen op een goede baan in de toekomst redelijk tot groot in. Het merendeel van de in Zwolle ondervraagde jongeren heeft een sterke band met hun ouders. Bovendien lijkt er sprake van sterk overbruggend contact in Zwolle tussen bewoners met een Nederlandse en een andere achtergrond. Slechts bij enkele jongeren is er sprake van kwetsbaarheid, bijvoorbeeld omdat zij zich achtergesteld voelen of vanwege een problematische relatie met de ouders.

Wat wel opvalt, is dat jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond¹¹ oververtegenwoordigd zijn binnen de groepen waarbij wel sprake is van risico's op de sociale dimensie. Zij voelen zich vaker dan andere jongeren niet thuis in Nederland en ervaren vaker dat zij achtergesteld worden. Ook denken jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond vaker dan andere jongeren dat culturele achtergrond van invloed is op hun kansen op een goede baan in de toekomst. Opleiding en (werk)ervaring spelen volgens hen echter ook een belangrijkere rol. Tot slot maken jongeren met een migratieachtergrond relatief vaker deel uit van de groep die mogelijk een problematische relatie met de ouders heeft.

Onder een klein deel van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond is er dus sprake van een kwetsbaarheid op de sociale dimensie van de voedingsbodem voor

11 Het is niet bekend welk deel van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond geboren is in Nederland.

radicalisering. Dit geldt ook – maar in een beduidend mindere mate – voor jongeren op vmbo basis of kader niveau en voor jongens.

2.2 Religieuze dimensie

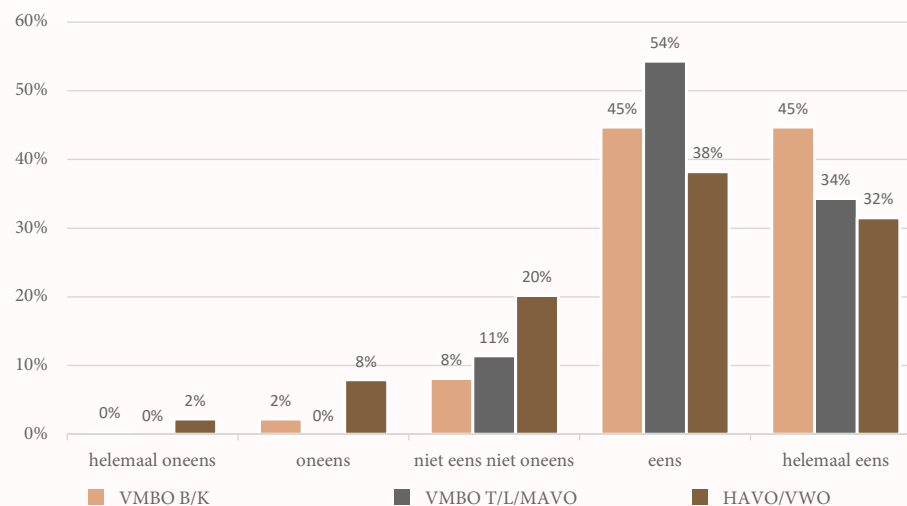
De tweede dimensie van het onderzoeksinstrument is de religieuze dimensie. Het gaat hierbij om een behoefte aan zingeving, aan religieuze richting, en hoe jongeren met deze behoefte omgaan. Hieronder bespreken we achtereenvolgens de behoefte aan zingeving bij de jongeren, en de religieuze betrokkenheid en weerbaarheid van de gelovige jongeren. Tot slot bespreken we de voedingsbodem voor radicalisering, als het gaat om de religieuze dimensie.

2.2.1 Behoefte aan zingeving

Jongeren die op zoek zijn naar houvast en zingeving in hun leven, die bijvoorbeeld te maken hebben met een crisis op persoonlijk vlak, zijn gevoeliger voor radicale groepen, omdat deze vaak een duidelijke ideologie hebben die kan voorzien in de behoefte aan zingeving (Feddes e.a., 2015). Vooral wanneer jongeren wel een duidelijk doel willen hebben in hun leven, maar dit niet hebben, maakt dit hen vatbaar.

Het merendeel van de in Zwolle bevraagde jongeren geeft aan een duidelijk doel in hun leven te willen en meer dan de helft van de jongeren geeft aan goed te weten welke invulling zij aan hun leven willen geven (zie Figuur 9). Het combineren van deze resultaten leidt tot de bevinding dat een klein deel van de jongeren (13%) wél een duidelijk doel in hun leven wil, maar niet goed te weet wat hij/zij met zijn/haar leven wil doen.

Figuur 9: Antwoorden op de stelling: ik heb een duidelijk doel in mijn leven

2.2.2 Religieuze betrokkenheid en weerbaarheid

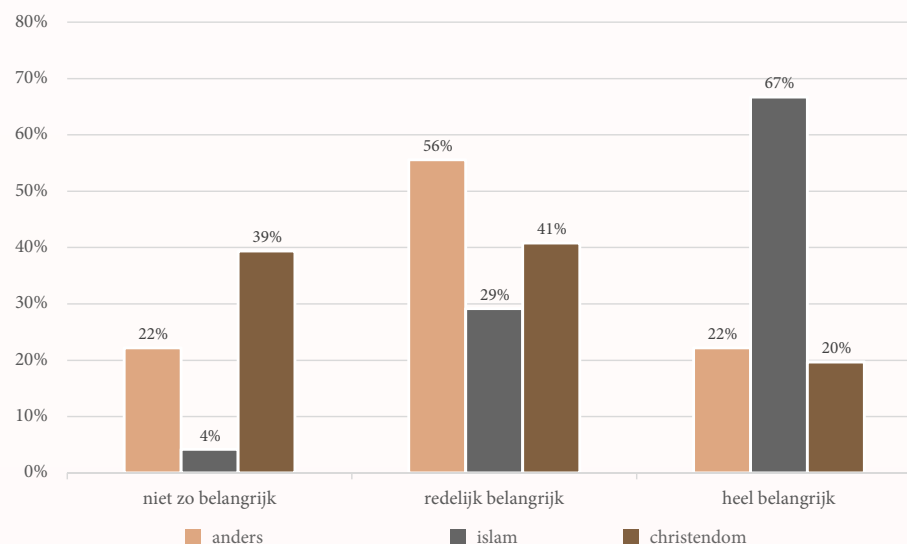
Gebrekkige religieuze weerbaarheid vormt een mogelijke voedingsbodem voor radicalisering van (islamitische) jongeren (Broekhuizen e.a., 2016). Als jongeren weinig kennis hebben over hun geloof, vragen hebben over het geloof, en met deze vragen moeilijk terecht kunnen bij mensen in hun omgeving, kunnen zij vatbaar zijn voor de propaganda van radicale groepen. Radicale groepen kunnen bovendien aansluiten op de behoefte aan kennis over het geloof bij jongeren. Hoewel er ook imams en ouders met meer radicale denkbeelden zijn, lijkt de mogelijkheid met radicale ideeën in aanraking te komen het grootst als jongeren voor informatie op het internet gaan zoeken.

Religieuze achtergrond en betrokkenheid

Bijna drie op de tien van de in Zwolle geënquêteerde jongeren voelt zich verbonden met een religie of levensbeschouwelijke stroming¹². De grootste groep voelt zich verbonden met het christendom, gevolgd door de islam. Het valt op dat islamitische jongeren het geloof beduidend vaker belangrijk vinden dan jongeren die zich verbonden voelen met het christendom of een ander geloof (zie Figuur 10).

De frequentie van het bezoek van kerk/moskee/andere plaatsen voor religieuze bijeenkomsten door de gelovige jongeren is wisselend. Ruim een kwart geeft aan deze plaatsen nooit te bezoeken, terwijl een kwart juist wekelijks of vaker gaat. Ook is gelovige jongeren gevraagd hoe vaak zij bidden. De meeste (81%) geven aan wel eens te bidden. Het grootste deel van hen bidt een paar keer per dag (35%) of een paar keer per week (31%).¹³

Figuur 10: Antwoorden op de vraag 'hoe belangrijk is je geloof voor jou', naar religieuze achtergrond (N=128)

Behoefte aan kennis over geloof

Minder dan de helft van de gelovige jongeren (45%) heeft wel eens vragen over het geloof. Christelijke en islamitische jongeren verschillen niet van elkaar in de mate waarin zij vragen hebben over het geloof, maar wel in het type vragen dat zij hebben.¹⁴ Islamitische jongeren vragen zich met name af hoe ze een goede of betere moslim kunnen zijn of waarom ze bepaalde dingen niet mogen doen of eten. Christelijke jongeren blijken zich meer bezig te houden met existentiële vragen, bijvoorbeeld over of God echt bestaat, waarom er verschillende geloven bestaan en hoe de wereld ontstaan is.

¹² Verdere analyses zijn uitgevoerd over alleen deze jongeren, N=128.

¹³ N=103. De jongeren die 'anders namelijk' als antwoordoptie kiezen geven aan dat deze frequentie wisselend is ('ik heb geen vast bezoeks patroon', 'zo vaak ik kan') of afhankelijk van de situatie ('met familie', 'wanneer er iemand overleden is').

¹⁴ N=57

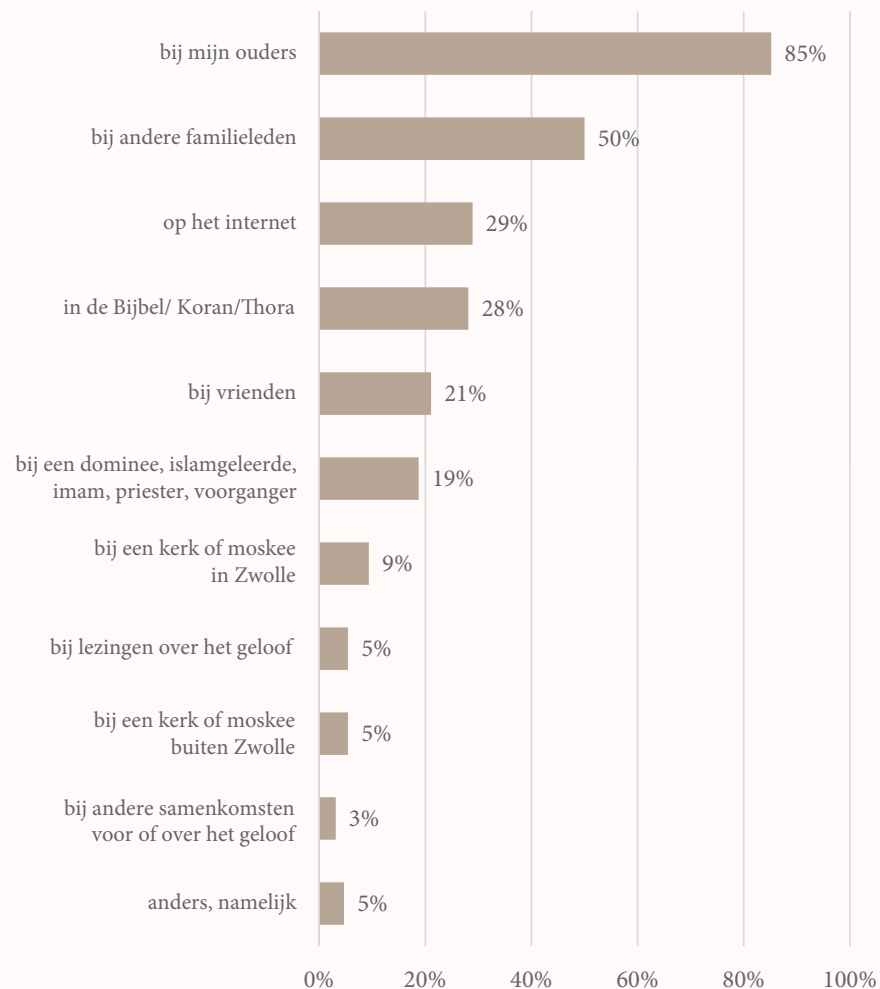
Beschikbaarheid kennis over geloof

Jongeren stellen hun vragen over het geloof voornamelijk aan ouders, andere familieleden, of zij raadplegen hiervoor religieuze teksten (zie Figuur 11). Hoewel veel jongeren wel eens naar een moskee of kerk gaan, stellen maar weinig jongeren hier hun vragen over het geloof. Uit een nadere analyse blijkt wel dat, naarmate jongeren vaker een kerk of moskee bezoeken, zij ook vaker met hun vragen naar een imam, voorganger of dominee gaan.¹⁵

Maar ook van de jongeren die een paar keer per maand of vaker naar een religieuze instelling gaan (N=47) stelt 55% hun vragen niet aan een vertegenwoordiger van deze instelling.

Ongeveer drie op de tien gelovige jongeren zoekt voor antwoorden op vragen over het geloof op internet; islamitische jongeren vaker dan christelijke jongeren. Islamitische jongeren noemen vaker dan christelijke jongeren lezingen over het geloof (13% vs. 0% van de christelijke jongeren) en het internet (40% vs. 24%) als bron van informatie voor antwoorden op vragen over het geloof.¹⁶

Figuur 11: Bronnen waar gelovige jongeren naar antwoorden op vragen over het geloof (zouden) zoeken (N=128, meerdere antwoorden mogelijk)

¹⁵ Chi2=42.178, p<.001.

¹⁶ Anders gelovige jongeren zijn niet meegenomen in deze vergelijkende analyses (N=119).

2.2.3 Conclusie religieuze dimensie

Hoewel we geen referentiemateriaal hebben, verrast het ons niet dat een deel van de ondervraagde jongeren behoefte heeft aan een duidelijk doel in het leven, maar dit niet heeft. Dit past immers sterk bij de adolescentiefase waarin jongeren zich bevinden. Ook is het naar verwachting dat gelovige jongeren vragen over het geloof hebben. Wat ons wel opvalt, is dat religieuze instellingen maar weinig door jongeren worden gebruikt om antwoorden op vragen over het geloof te vinden. In vergelijking met andere religieuze achtergronden zoeken islamitische jongeren vaker op internet naar antwoorden op hun vragen. Dit zou voor minder religieuze weerbaarheid en daarmee meer vatbaarheid voor radicalisering kunnen zorgen. Tegelijkertijd blijken gelovige jongeren juist wel met hun vragen naar hun ouders en andere familieleden te gaan. Dit leidt juist tot meer religieuze weerbaarheid en minder vatbaarheid voor radicalisering.¹⁷

Kortom: uit deze dimensie komt geen alarmerend beeld over de religieuze dimensie van de voedingsbodem voor radicalisering naar voren. Tegelijkertijd is het raadzaam oog te houden voor de invloed vanuit internet en lezingen over het geloof.

2.3 Politieke dimensie

De derde dimensie van het onderzoeksinstrument betreft de politieke dimensie. Het gaat hier om een gevoel van onrecht, achterstelling van 'de groep' en het gevoel dat er met twee maten gemeten wordt. Om hier zicht op te krijgen, kijken we in het onderzoeksinstrument naar het *institutioneel vertrouwen (opvattingen over de media, vertrouwen in de Nederlandse politiek, vertrouwen in en relatie met de politie, relatie met jongerenwerk) en de invloed van gebeurtenissen in de wereld op jongeren*. Onderstaand bespreken we

de bevindingen en gaan we vervolgens in op wat deze zeggen over de voedingsbodem voor radicalisering.

2.3.1 Institutioneel vertrouwen

Wanneer jongeren weinig vertrouwen hebben in instituties, zoals de media, politie en jongerenwerk, en in de politiek, dan leidt dit tot meer vatbaarheid voor en daarmee tot minder weerbaarheid tegen radicaliserende invloeden (Mann e.a., 2015). Een specifieke politieke voedingsbodem voor jongeren met een islamitische achtergrond kan de perceptie zijn dat het lijden van moslimbroeders in de wereld veroorzaakt wordt, of in ieder geval niet wordt tegengegaan, door westerse overheden (Feddes e.a., 2015). De boosheid van sommige jongeren over het geweld tegen de 'in-groep' wordt aangewakkerd door de volgens hen eenzijdige berichtgeving in de media. Jongeren krijgen via sociale media, extreemlinkse of -rechtse websites of Arabische zenders als Al Jazeera een ander beeld te zien dan in de reguliere Nederlandse media.

Onderzoek laat daarnaast zien dat Nederlanders met een (niet-westerse) migratieachtergrond minder vertrouwen hebben in de politie (Arends & Schmeets 2015; Schmeets, 2015; Van Houwelingen, Huijnk & den Ridder, 2016; Broekhuizen e.a., 2015). Recent onderzoek van Broekhuizen, Van Kapel, Steketee & Roetman (2018) toont aan dat zes op de tien jongeren met een Marokkaanse achtergrond vindt dat de politie slachtoffers met een migratieachtergrond slechter behandelt. Het niet gelijkwaardig behandeld worden door een instituut, zoals de politie, kan bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering.

¹⁷ Hier gaan we ervan uit dat het overgrote deel van de ouders een extreem religieus gedachtegoed eerder tegengaat dan stimuleert. In een enkele situatie zal het omgekeerde het geval zijn.

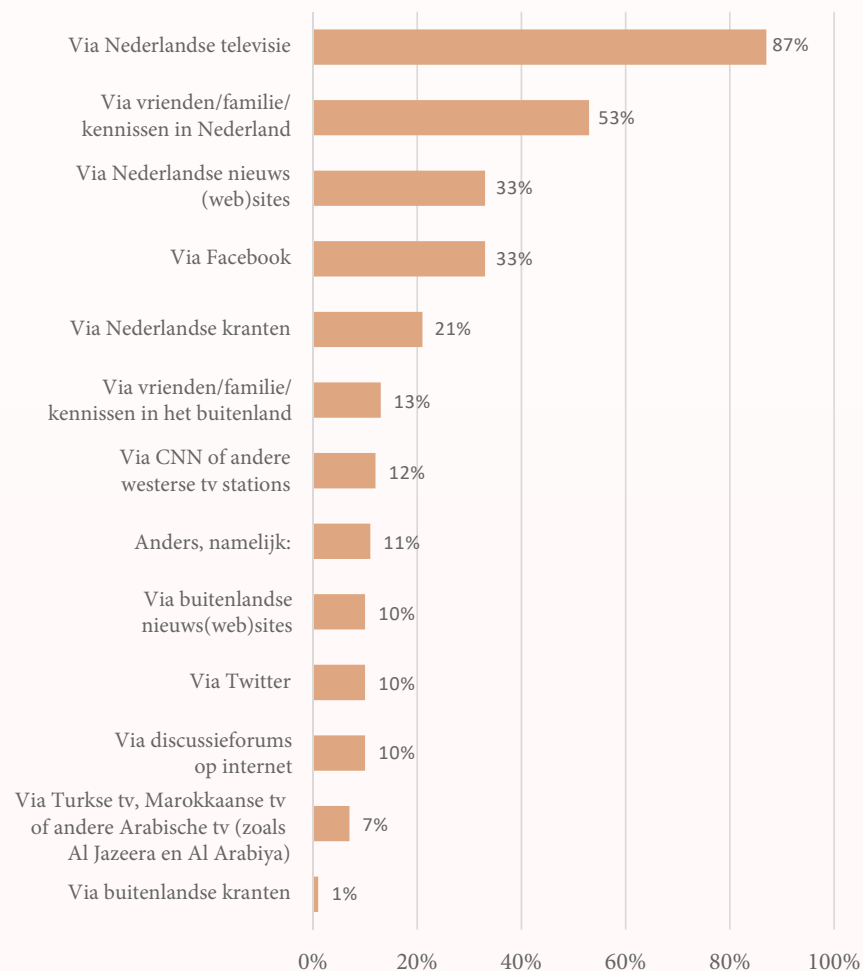
Opvattingen over media

Nederlandse televisie is veruit het meest genoemde medium waarmee jongeren de actualiteiten volgen¹⁸ (zie Figuur 12). Hiernaast komt een groot deel van de jongeren aan informatie via vrienden/familie/kennissen in Nederland, Facebook, Nederlandse nieuws(web)sites en via Nederlandse kranten. Buitenlandse bronnen, zoals CNN, Turkse/Marokkaanse/Arabische tv of vrienden/familie/kennissen in het buitenland zijn minder populair, maar worden door een klein deel van de jongeren wel gebruikt. De jongeren die een andere bron van informatie aangeven, noemen voornamelijk Instagram, YouTube of sociale media. Ook noemen zij enkele specifieke internetsites, telefoon en radio.

Van de jongeren geeft 28% aan dat de Nederlandse media geen eerlijk beeld geven van wat er in Nederland en de rest van de wereld aan de hand is (19% niet echt, 8% helemaal niet). Het merendeel van de jongeren (60%) vindt dat dit wel het geval is, 12% geeft aan dit niet te weten.¹⁹

De 124 jongeren die vinden dat de Nederlandse media geen eerlijk beeld geven, is gevraagd toe te lichten waarom zij dit vinden. Hierop geeft een aantal jongeren aan dat de media een incompleet beeld geeft. Daarnaast geven jongeren als redenen aan dat in de media negatieve zaken te veel worden belicht, of dat zaken juist te positief worden belicht. Enkele jongeren vinden dat de media zaken overdrijven (bijvoorbeeld om kijkers te trekken); noemen dat de media niet objectief zijn; of vinden dat de media te snel of onzorgvuldig verhalen vertellen die onvoldoende gecheckt zijn. Ook geven meerdere jongeren algemene verklaringen, zoals dat de media liegen, dingen verdraaien

Figuur 12: Bron waardoor jongeren aan informatie komen over wat er in de wereld aan de hand is (meerdere antwoorden mogelijk, N=378)

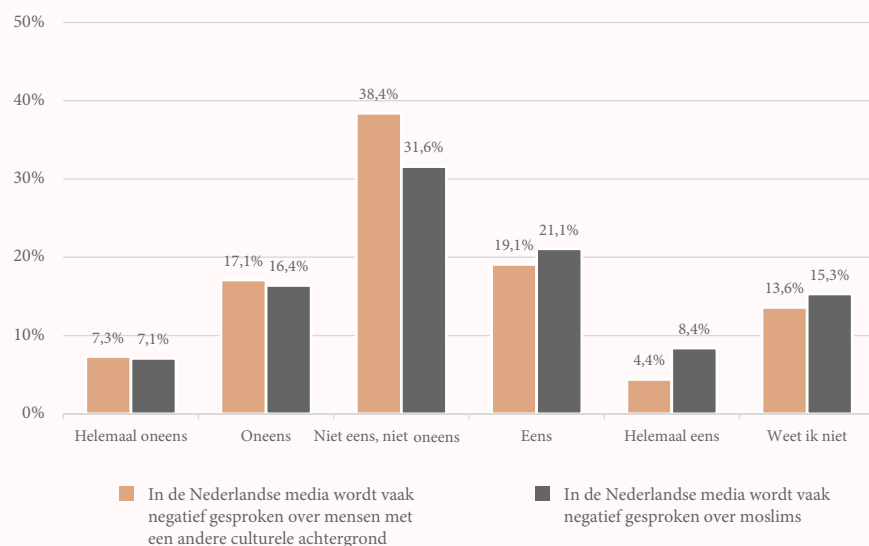
¹⁸ Deze vraag is uitsluitend beantwoord door jongeren die op een eerdere vraag aangaven gebeurtenissen in de wereld te volgen, N=378. Gemiddeld noemen jongeren drie verschillende bronnen waardoor zij aan informatie komen over wat er in de wereld aan de hand is. Het merendeel van de jongeren baseert zich naar eigen zeggen op 1-4 bronnen (84%).

¹⁹ N=450

of 'nep' zijn. Daarnaast noemen enkele jongeren dat de media discrimineren ('*Geven vaak buitenlanders de schuld*'; '*Ze laten niks goeds over moslimlanden zien alleen maar negatief*'). Tien jongeren noemen als reden dat aanslagen of andere gebeurtenissen in niet-westerse of islamitische landen te weinig door de media belicht worden.

Over de wijze waarop media rapporteren over mensen met een andere culturele achtergrond en over moslims denken de ondervraagde jongeren verschillend. In Figuur 13 zijn de antwoorden van jongeren op deze twee vragen weergegeven.

Figuur 13: Antwoorden van jongeren op stellingen 'In de Nederlandse media wordt vaak negatief gesproken over ...' (in %, N=450)

Jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond maken vaker gebruik van niet-Nederlandse bronnen om kennis op te doen over wat er in de wereld gebeurt. Zij

hebben minder positieve opvattingen over de Nederlandse media dan jongeren met een Nederlandse achtergrond (46% versus 31% gemiddeld).²⁰

Jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond vinden vaker dat de Nederlandse media geen eerlijk beeld geven van wat er in Nederland en de rest van de wereld aan de hand is en dat de media negatief zijn over personen met een andere culturele achtergrond en over moslims

Vertrouwen in Nederlandse politiek²¹

Een ander onderdeel van institutioneel vertrouwen is het vertrouwen in de politiek. Uit de beantwoording van een inleidende vraag op dit blok blijkt dat de interesse in de Nederlandse politiek beperkt is. Van de jongeren geeft 24% aan dat, als ze 18 jaar zijn, ze (waarschijnlijk of zeker) niet van plan zijn te gaan stemmen bij (landelijke) verkiezingen. Naarmate jongeren geïnteresseerder zijn in de politiek, zijn zij vaker van plan om te gaan stemmen. Jongeren op vmbo b/k niveau hebben relatief weinig interesse in de politiek, en zijn minder vaak van plan te gaan stemmen als ze 18 jaar zijn dan hoger opgeleide jongeren.

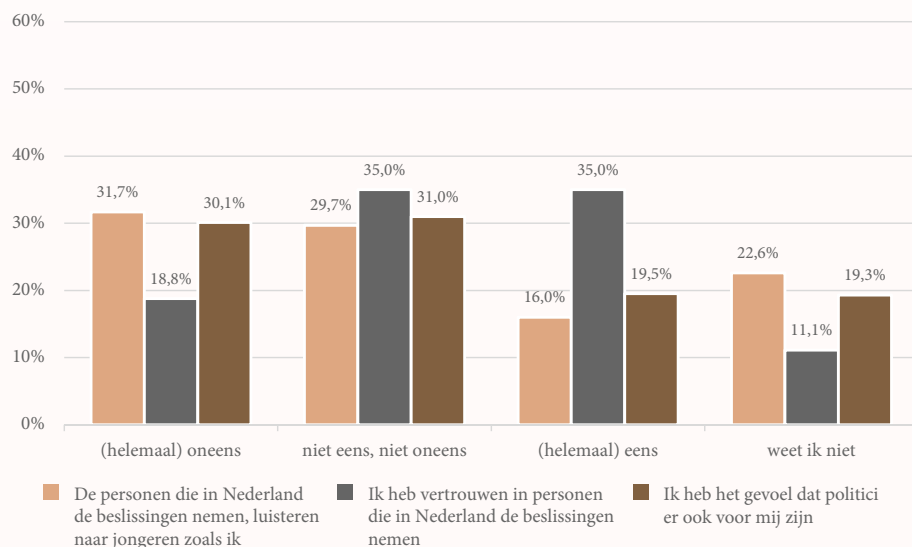
Gevraagd waarom ze niet van plan zijn te gaan stemmen, geven veel jongeren aan dat ze geen of weinig interesse in de politiek hebben of daar geen zin in hebben. Daarnaast geven meerdere jongeren redenen waaruit blijkt dat zij het belang van stemmen niet zien en/of beperkt vertrouwen hebben in de politiek ('*mijn stem voegt toch niks toe*', '*omdat er niet naar ons geluisterd wordt*', '*omdat je toch wordt bedonderd*', '*ik denk dat een verkiezing niks gaat helpen aan een betere samenleving*'). Tot slot benoemen jongeren het hebben van te weinig kennis over de politiek als reden.

20 Jongeren met een Turkse achtergrond vinden dit nog vaker dan jongeren met een andere niet-westerse migratieachtergrond.

21 N=451

De helft van de in Zwolle bevraagde jongeren (46%-52%) heeft geen uitgesproken mening over drie stellingen over politiek vertrouwen: zij beantwoorden deze stellingen met 'niet eens, niet oneens' of 'weet ik niet'. In Figuur 14 zijn de antwoorden per stelling weergegeven. Van de geënquêteerde jongeren vindt ruim een derde dat de personen die in Nederland de beslissingen nemen niet naar jongeren zoals hij/zij luisteren, bijna twee op de tien jongeren (19%) heeft geen vertrouwen in personen die in Nederland de beslissingen nemen en drie op de tien jongeren (30%) heeft niet het gevoel dat politici er ook voor hem/haar zijn. Een kleiner aandeel jongeren voelt zich wel eens persoonlijk aangevallen door Nederlandse politici (7%). Jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond voelen zich relatief vaak persoonlijk aangevallen door Nederlandse politici (15%) in vergelijking met andere jongeren.

Figuur 14: Antwoorden op drie vragen over politiek vertrouwen (in %, N=451)

Een nadere analyse wijst uit dat 18% van de jongeren overwegend negatief is over de Nederlandse politiek. Dat wil zeggen dat zij gemiddeld een 2 of lager scoren op de drie stellingen over politiek vertrouwen.²² Daarnaast blijkt er een verband te zijn tussen het vertrouwen dat jongeren hebben in de politiek en politici en stemgedrag. Hoe minder vertrouwen, des te minder jongeren van plan zijn om te gaan stemmen als ze 18 jaar zijn.

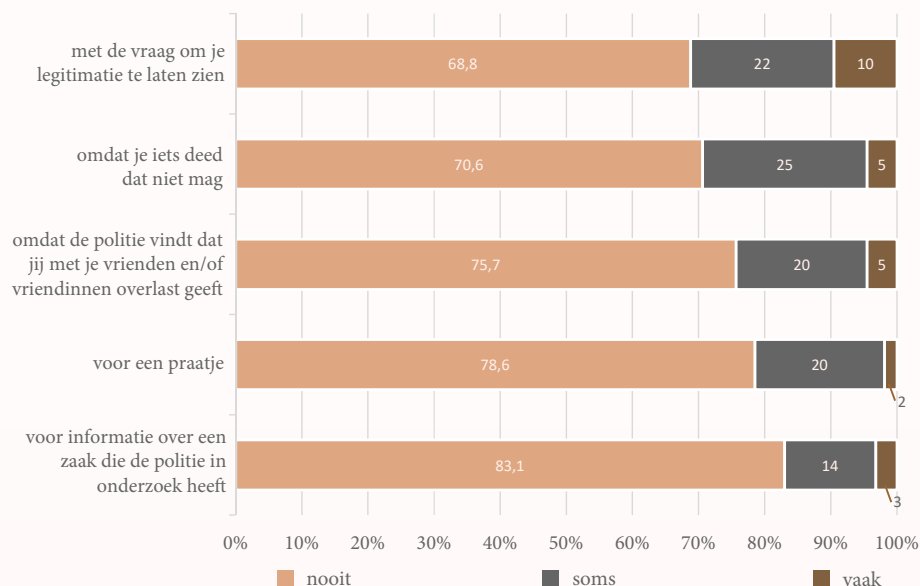
Relatie tussen jongeren en professionals in de buurt

In onderstaande gaan we in op de relatie tussen jongeren en professionals in de buurt: de politie en het jongerenwerk. Vragen over de onderlinge relatie met deze professionals zijn niet voorgelegd aan jongeren die buiten Zwolle wonen. De onderzoeksgroep voor deze vraag betreft daardoor 378 leerlingen.

De helft van de jongeren (53%) geeft aan nooit contact te hebben met de politie in Zwolle, de rest geeft aan wel eens door de politie aangesproken te worden (zie Figuur 15). De voornaamste reden die jongeren hiervoor noemen is het verzoek van de politie om hun legitimatie te tonen. Daarnaast worden jongeren aangesproken vanwege wetsovertredend of overlastgevend gedrag. Hieruit blijkt dat jongeren in Zwolle, wanneer sprake is van contact, veelal in contact komen met de politie vanwege een negatieve aanleiding; omdat de politie hen controleert of aanspreekt op ongewenst gedrag.

22 Op een vijfpuntsschaal van helemaal eens tot helemaal oneens.

Figuur 15: Antwoorden op de vraag 'Hoe vaak komt het voor dat de politie in Zwolle jou aanspreekt voor de volgende redenen?' (in %, N=378)

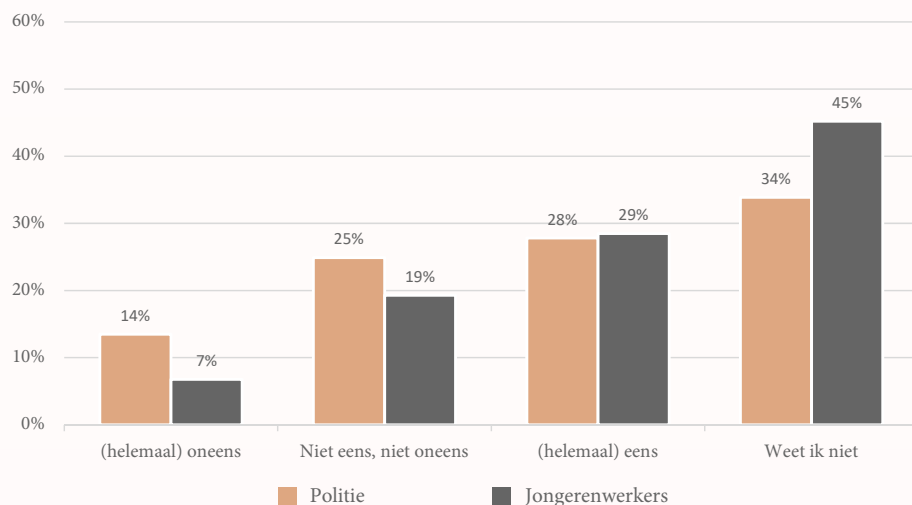
Een klein deel (6%) van de 378 jongeren geeft aan om andere, dan de hierboven genoemde redenen aangesproken te worden door de politie. In een open antwoordveld konden zij daar de reden voor aangeven. Een aantal van deze genoemde redenen blijkt tevens betrekking te hebben op wetsovertredend en overlastgevend gedrag. Verder noemen twee jongeren discriminatie ('*de overheid houd[t] niet van mijn ideologie*', '*ik ben zwart*') en één jongere slachtofferschap van criminaliteit.

Jongens en lager opgeleide jongeren geven vaker dan meisjes en hoger opgeleide jongeren aan dat ze door de politie aangesproken worden. Ook geven jongens vaker dan meisjes aan dat de politie hen aanspreekt omdat ze iets deden dat niet mag en met de vraag om hun legitimatie te laten zien. Daarnaast geven jongeren uit de wijken Stadsdshagen en Zwolle-Zuid iets vaker aan door de politie te worden aangesproken met de vraag om hun legitimatie te laten zien, in vergelijking met de bevraagde jongeren uit overige wijken in Zwolle.²³

Ook is jongeren gevraagd hoe zij vinden dat de politie en jongerenwerkers in Zwolle omgaan met jongeren op straat (zie Figuur 16). Veel jongeren blijken geen mening over het jongerenwerk of de politie in Zwolle te hebben (zij antwoorden 'weet ik niet' of 'niet eens, niet oneens'). Degenen die wel een mening hebben zijn overwegend positief, bijna drie op de tien jongeren vindt dat de politie of jongerenwerkers in Zwolle goed omgaan met jongeren op straat. Jongeren lijken iets positiever over het jongerenwerk dan over de politie. Van de bevraagde jongeren vindt 14% namelijk juist *niet* dat de politie in Zwolle goed met jongeren omgaat, waar dit bij jongerenwerkers voor 7% van de jongeren geldt.

23 Onder 'overige wijken' in Zwolle vallen alle andere wijken waar geenquëteerde jongeren wonen, met uitzondering van de wijken Aa-landen en Holtenbroek.

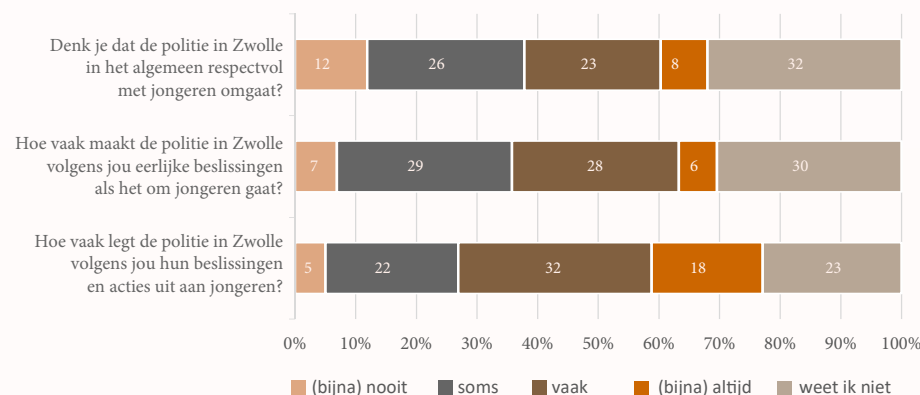
Figuur 16: Antwoorden op de stellingen 'De politie/jongerenwerkers in Zwolle gaat/gaan goed om met jongeren op straat'(in %, N=378)

Tot slot beantwoordden jongeren drie vragen over de procedurele rechtvaardigheid van de politie.²⁴ Hun antwoorden staan weergegeven in Figuur 17. Het gaat hier nadrukkelijk om de beeldvorming over de politie, ongeacht of jongeren zelf contact hebben gehad met de politie. Figuur 17 laat zien dat een groot aandeel jongeren vindt dat de politie in Zwolle respectvol met jongeren omgaat. Over het uitleggen van beslissingen en acties zijn de bevraagde jongeren ook overwegend positief: 30% denkt dat dit vaak of (bijna) altijd gebeurt en 12% denkt (bijna) nooit. Daarnaast geeft een groot deel van de jongeren aan het antwoord op deze vragen niet te weten.

24 N=301-378. Dit construct is overgenomen van de ISRD-3 een grootschalig internationaal onderzoek onder scholieren. Wel zijn de stellingen lokaal gespecificeerd door 'in Zwolle' toe te voegen.

Figuur 17: Antwoorden op de vragen over procedurele rechtvaardigheid (in %, N=301-378)

Een nadere analyse wijst uit dat 16% van de jongeren overwegend negatief is over de procedurele rechtvaardigheid van de politie in Zwolle. Dat wil zeggen, zij scoren gemiddeld lager dan een 2 op de drie stellingen over procedurele rechtvaardigheid.²⁵

Ter referentie kijken we naar ander onderzoek waarin vergelijkbare vragen zijn gesteld aan 968 Nederlandse jongeren (Broekhuizen e.a., 2018). De in Zwolle geënquêteerde jongeren lijken ten opzichte van dit onderzoek iets positiever te zijn over de procedurele rechtvaardigheid van de politie. Zo denkt 18% van de jongeren in Zwolle dat de politie (bijna) altijd respectvol met jongeren omgaat, tegenover 7% van de jongeren in het onderzoek van Broekhuizen e.a. (2018).

25 N=271. Op een schaal van 1 (bijna) nooit tot 4 (bijna) altijd. De drie vragen over procedurele rechtvaardigheid vormen een betrouwbare schaal, $\alpha=.777$.

Tot slot blijkt dat jongeren negatiever zijn over de politie in Zwolle naarmate zij vaker worden aangesproken door de politie in Zwolle omdat zij iets deden dat niet mag, met de vraag om legitimatie te laten zien, voor informatie over een zaak die de politie in onderzoek heeft, of omdat de politie vindt dat de jongere overlast geeft. Deze jongeren vinden minder vaak dat de politie goed met jongeren omgaat, en ervaren de politie als minder procedureel rechtvaardig.²⁶

Ook jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond blijken minder vertrouwen te hebben in de politie dan de andere bevraagde jongeren. Zij vinden minder vaak dat de politie in Zwolle goed met jongeren omgaat op straat (16% vs. 28% gemiddeld), en ervaren minder procedurele rechtvaardigheid van de politie in Zwolle.

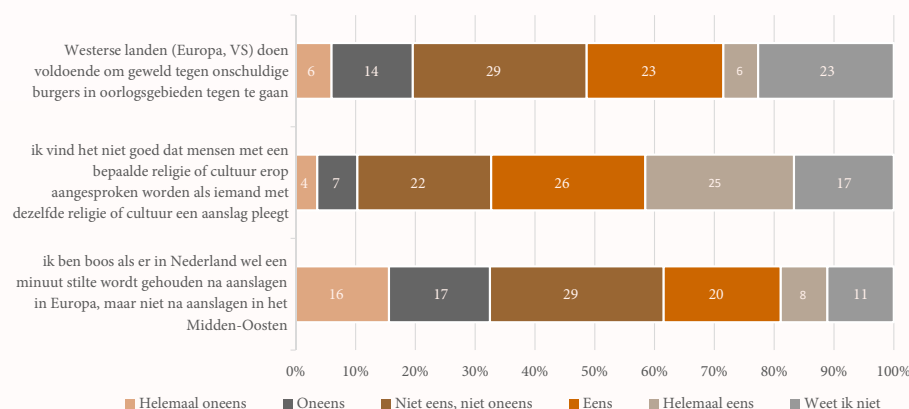
2.3.2 Invloed gebeurtenissen in de wereld²⁷

Ruim acht op de tien bevraagde jongeren volgt gebeurtenissen in de wereld, zoals verkiezingen, oorlog, of aanslagen. Alle jongeren kregen drie stellingen voorgelegd om in kaart te brengen in hoeverre deze gebeurtenissen van invloed zijn op gevoelens van onrechtvaardigheid. Deze vragen zijn in de basis vooral gericht op gevoelens van groepsachterstelling van moslims. We legden de vragen echter (ter referentie) aan alle jongeren voor. In Figuur 18 zijn de antwoorden van jongeren op deze drie stellingen weergegeven.

26 ≈323 en N=232

27 ≈450

Figuur 18: Antwoorden op drie stellingen over gebeurtenissen in de wereld (in %, N=450)

Een groot gedeelte van de jongeren hebben geen uitgesproken mening over deze stellingen ('weet ik niet' of 'niet eens, niet oneens'). Jongeren zijn verdeeld over de stelling dat ze boos zijn als geen minuut stilte wordt gehouden bij een aanslag in het Midden-Oosten, maar wel als deze in Europa plaatsvindt: waar 27% zich boos maakt hierover, geeft 32% aan juist niet boos te zijn over dit thema, terwijl 29% het hiermee niet eens, niet oneens is. Islamitische jongeren geven vaker aan boos te zijn over dit thema dan christelijke of niet-gelovige jongeren (54% versus 32% en 23%). Ook vinden gelovige jongeren vaker dan niet-gelovige jongeren het niet goed als mensen erop worden aangesproken als iemand met dezelfde religieuze of culturele achtergrond een aanslag pleegt. Deze verschillen gelden ook voor jongeren met een (niet-westerse of westerse) migratieachtergrond: zij geven vaker aan boos te zijn als er geen minuut stilte wordt gehouden na aanslagen in het Midden-Oosten (42% en 48% versus 24% bij jongeren

met een Nederlandse achtergrond), en het niet goed te vinden als mensen erop aangesproken worden als iemand met dezelfde religie of cultuur een aanslag pleegt (73% en 76% versus 55%). Islamitische jongeren vinden juist minder vaak dan christelijke en niet-gelovige jongeren dat het Westen voldoende doet om geweld tegen burgers in oorlogsgebieden tegen te gaan.²⁸

Verder lijkt de invloed van gebeurtenissen in de wereld op meisjes groter te zijn dan op jongens. Jongens zijn minder vaak dan meisjes boos wanneer geen minuut stilte wordt gehouden na aanslagen in het Midden-Oosten, en vinden het in mindere mate dan meisjes niet goed als mensen worden aangesproken op een aanslag door iemand met dezelfde religieuze of culturele achtergrond.

Daarnaast lijken hoger opgeleide jongeren meer gevoelens van onrechtvaardigheid te ervaren. Jongeren met een vmbo b/k opleidingsniveau zijn minder vaak boos als geen minuut stilte wordt gehouden na aanslagen in het Midden-Oosten en geven relatief weinig aan het niet goed te vinden als mensen op een aanslag door iemand met dezelfde religieuze of culturele achtergrond worden aangesproken. En jongeren van vmbo b/k niveau vinden juist relatief vaak dat het Westen voldoende doet in het tegengaan van geweld in oorlogsgebieden ten opzichte van jongeren met een hoger opleidingsniveau.

Tot slot lijkt de woonomgeving een rol te spelen in gevoelens van onrechtvaardigheid. Ten opzichte van andere wijken zijn de bevroagde jongeren uit de wijk Holtenbroek vaker boos wanneer geen minuut stilte wordt gehouden na aanslagen in het Midden-Oosten, en vinden zij het vaker niet goed als mensen worden aangesproken op een aanslag door iemand met dezelfde religieuze of culturele achtergrond.²⁹

2.3.3 Conclusie politieke dimensie

De politieke dimensie bestaat uit vragen over het vertrouwen van jongeren in instituties, zoals de politie, jongerenwerk, media en politiek, en vragen over de invloed van gebeurtenissen in de wereld op jongeren. Opvallend is dat meer dan de helft van de jongeren geen mening heeft over het vertrouwen in instituties als de politiek, de politie en het jongerenwerk. Over het vertrouwen in de media zijn jongeren meer uitgesproken; de meesten zijn daarover positief. Hoewel de meeste jongeren geen mening hebben, of positief zijn over instituties, is er ook een aanzienlijke minderheid (tussen de 20 en 30%) die weinig vertrouwen heeft in instituties als de media en de politiek. Dit zal gedeeltelijk te verklaren zijn door de levensfase waarin deze jongeren zich bevinden. Over de politie en het jongerenwerk zijn minder jongeren negatief. Iets meer dan de helft van de bevroagde jongeren heeft nooit contact met de politie. Desalniettemin is een deel van de jongeren (14-16%) wel negatief over de politie – over hoe zij met jongeren omgaan en in hoeverre zij rechtvaardig optreden.

Als we de gehele politieke dimensie van de voedingsbodem voor radicalisering in beschouwing nemen, dan lijken jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond en jongeren met een islamitische achtergrond op verschillende punten kwetsbaarder te zijn dan andere jongeren. Zo voelen jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond zich vaker persoonlijk aangevallen door Nederlandse politici, in vergelijking met andere jongeren. Ze vinden ook minder vaak dat de politie in Zwolle goed met jongeren omgaat op straat en ervaren in vergelijking met andere jongeren minder procedurele rechtvaardigheid van de politie in Zwolle. Hiernaast geeft een relatief groot aandeel van de islamitische jongeren aan boos te zijn wanneer er in Nederland wel een minuut stilte wordt gehouden na aanslagen in Europa, maar niet na aanslagen in het Midden-Oosten. Jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond maken vaker gebruik van niet-Nederlandse bronnen om kennis op te doen over wat er in de wereld plaatsvindt.

28 Dit geldt ook voor jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond, maar dit blijkt verklaard te worden doordat deze jongeren relatief vaak ook een islamitische achtergrond hebben.

29 Dit verschil wordt niet (volledig) verklaard uit het gegeven dat in de wijk Holtenbroek relatief veel jongeren met een migratie- of islamitische achtergrond wonen.

Ze vinden vaker dat de media niet eerlijk zijn en vinden vaker dat de media negatief zijn over personen met een andere culturele achtergrond en over moslims.

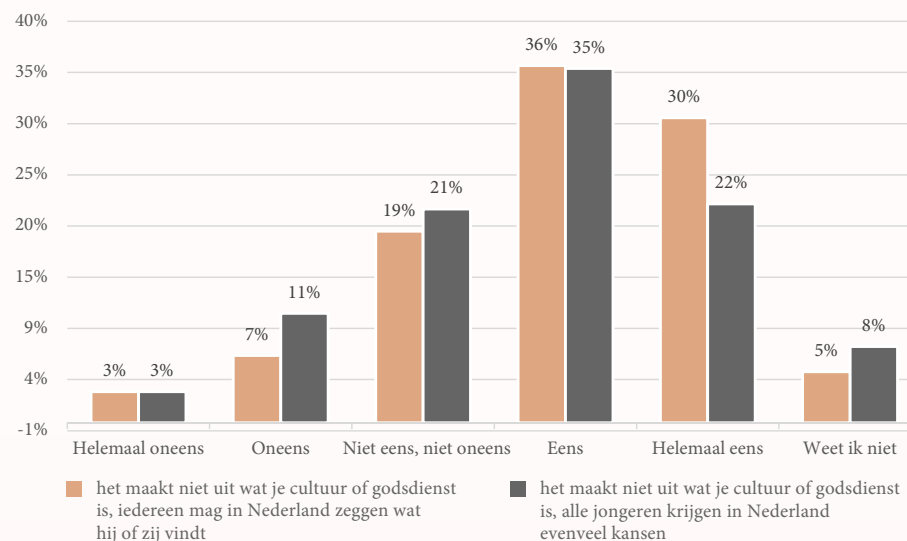
2.4 Houding ten opzichte van andere culturen

Voor dit onderzoek zijn aan het bestaande onderzoeksinstrument een aantal vragen toegevoegd om ook de mogelijke voedingsbodem specifiek voor rechts-radicalisme te meten. Het gaat om de volgende onderwerpen die de houding van jongeren ten opzichte van andere culturen en nieuwkomers meten: (1) gelijkwaardigheid van culturen; (2) bewaken van 'de Nederlandse cultuur' en (3) gevoelens over andere bevolkingsgroepen. De onderstaande analyses zijn uitgevoerd over de data van 450 jongeren, tenzij anders aangegeven.

2.4.1 Gelijkwaardigheid culturen

Jongeren kregen twee stellingen voorgelegd om inzicht te krijgen in de mate waarin zij verschillende culturen en godsdiensten als gelijkwaardig aan elkaar bestempelen. In Figuur 19 zijn de antwoorden van jongeren op deze stellingen weergegeven. Het merendeel van de ondervraagde jongeren vindt dat er gelijkwaardigheid in culturen moet zijn. Zij vinden dat iedereen, ongeacht cultuur of godsdienst, mag zeggen wat hij/zij vindt en recht heeft op evenveel kansen.³⁰ Een klein deel is het hier niet mee eens: een op de tien ondervraagde jongeren is het (helemaal) oneens met de stelling dat iedereen in Nederland mag zeggen wat hij/zij vindt. Daarnaast is 14% van de jongeren het (helemaal) oneens met de stelling dat alle jongeren in Nederland evenveel kansen krijgen. Tot slot heeft een deel van de jongeren geen uitgesproken mening over deze stellingen (zij antwoorden 'niet eens, niet oneens' of 'weet ik niet').

Figuur 19: Antwoorden van jongeren op de stellingen 'Het maakt niet uit wat je cultuur of godsdienst is, ...' (in %, N=454)

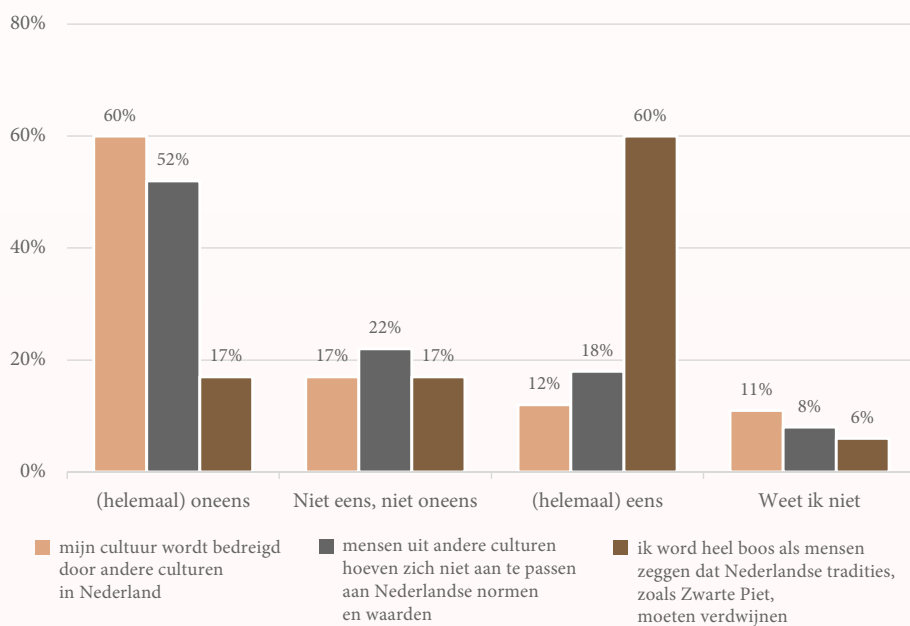
Jongeren met een (westerse of niet-westerse) migratieachtergrond zijn het vaker dan jongeren met een Nederlandse achtergrond eens met de stelling dat het niet uitmaakt wat je cultuur en godsdienst is, maar dat iedereen in Nederland mag zeggen wat hij/zij vindt. Ditzelfde geldt voor meisjes, zij zijn het hiermee vaker eens dan jongens, en voor jongeren op vmbo b/k niveau, zij zijn het met deze stelling vaker eens dan hoger opgeleide jongeren.

³⁰ De stellingen kunnen ook geïnterpreteerd worden als vragen over de mening van jongeren over de huidige situatie in Nederland. Uit de analyse van de data is echter gebleken dat jongeren de vragen hebben opgevat zoals bedoeld: het weergeven van hun eigen opvattingen over gelijkwaardigheid van culturen.

2.4.2 Bewaken Nederlandse cultuur

Naast de vraag over gelijkwaardigheid van culturen en godsdiensten, hebben de jongeren ook drie stellingen beantwoord die gevoelens over het ‘bewaken’ van de Nederlandse cultuur in beeld brengen. In Figuur 20 zijn de antwoorden van jongeren op deze stellingen weergegeven.

Figuur 20: Antwoorden van jongeren op drie stellingen over het bewaken van de Nederlandse cultuur (in %, N=450)

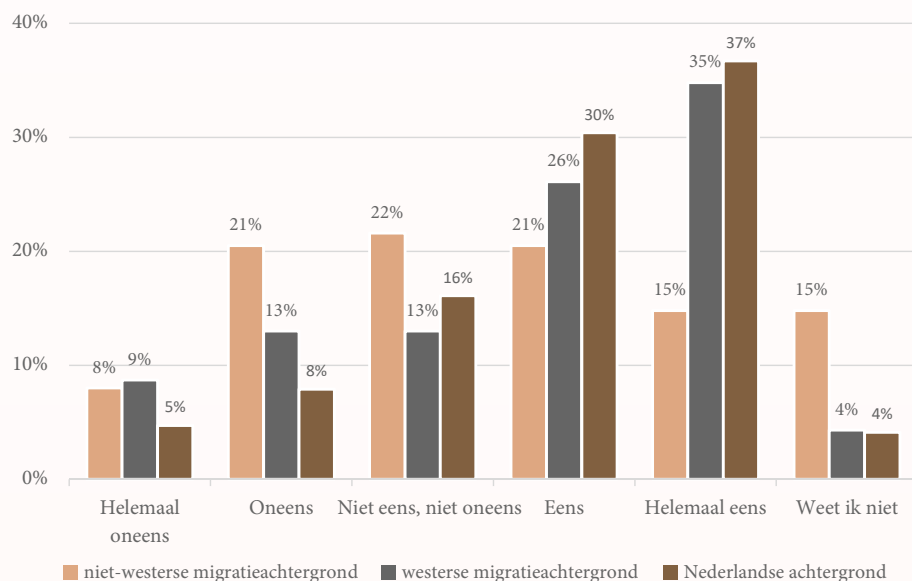

Een deel van de in Zwolle bevroegde jongeren geeft antwoorden die duiden op een behoefte de Nederlandse cultuur te bewaken. Zes op de tien jongeren geeft aan heel boos te worden als mensen zeggen dat Nederlandse tradities, zoals Zwarte Piet, moeten

verdwijnen. De antwoorden van jongeren op de stelling dat mensen uit andere culturen zich *niet* hoeven aan te passen aan Nederlandse normen en waarden geven een vergelijkbaar beeld: meer dan de helft van de ondervraagde jongeren is het oneens met deze stelling. Een redelijk aandeel jongeren heeft geen uitgesproken mening over deze stellingen (zij antwoorden ‘niet eens, niet oneens’ of ‘weet ik niet’). Een ander beeld schetsen de antwoorden op de stelling ‘mijn cultuur wordt bedreigd door andere culturen in Nederland’. Een ruime meerderheid is het met deze stelling oneens. Ruim een op de tien jongeren is het met deze stelling eens.

Onder zowel jongeren met een Nederlandse als jongeren met een westerse migratieachtergrond treffen we meer sentimenten rond het ‘bewaken’ van de Nederlandse cultuur aan: zij vinden minder vaak dat mensen uit andere culturen zich *niet* hoeven aan te passen en zijn naar eigen zeggen vaker boos als mensen zeggen dat Nederlandse tradities zoals Zwarte Piet moeten verdwijnen. Ter illustratie zijn de antwoorden van jongeren op deze stelling naar etnisch-culturele achtergrond weergegeven in Figuur 21.

Figuur 21: Antwoorden op de stelling 'Ik word heel boos als mensen zeggen dat Nederlandse tradities, zoals Zwarte Piet, moeten verdwijnen' naar etnisch-culturele achtergrond (N=450)

2.4.3 Gevoelens over andere bevolkingsgroepen

Tot slot is een vraag gesteld om inzicht te krijgen in de gevoelens van jongeren over verschillende bevolkingsgroepen. Jongeren is gevraagd aan te geven hoe positief of negatief zij denken over acht verschillende bevolkingsgroepen op een schaal van 1 (heel negatief) tot 7 (heel positief), waarbij een 4 een neutraal oordeel weergeeft. Jongeren blijken vaak neutraal te antwoorden als het gaat om hun gevoelens ten opzichte van verschillende bevolkingsgroepen, tussen de 37% en 50% kiest dit antwoord. Ruim

een kwart van de respondenten (27%) heeft zelfs voor zes of meer bevolkingsgroepen 'neutraal' ingevuld.

Verder blijken de meningen van in Zwolle geënquêteerde jongeren over verschillende bevolkingsgroepen sterk te verschillen. Over vluchtelingen denken jongeren het minst positief: 25% van de jongeren kent vluchtelingen een negatief cijfer van 1 of 2 toe. In tabel 1 zijn de antwoorden voor alle bevraagde bevolkingsgroepen weergegeven.

Tabel 1: Beoordeling van verschillende bevolkingsgroepen door jongeren op een schaal van 1 (heel negatief) tot 7 (heel positief) (N=450)

	Gemiddelde	Cijfer 1-2	Cijfer 3-6	Cijfer 6-7
Vluchtelingen	3,69	25%	62%	14%
Syriërs	3,98	17%	66%	17%
Marokkanen	4,10	16%	64%	20%
Polen	4,14	13%	69%	17%
Turken	4,23	14%	62%	23%
Antillianen	4,47	8%	67%	25%
Surinamers	4,62	8%	62%	30%
Autochtone Nederlanders	4,74	7%	60%	33%

In de toelichting die jongeren op de beantwoording van deze vraag geven, stellen veel jongeren dat ze iedereen respecteren, dat iedereen gelijk is, of dat ze geen mening willen of kunnen geven over gehele bevolkingsgroepen. Enkele voorbeelden: "Ik vind dat ik niet echt een oordeel over deze groepen mag vellen. Ik heb principieel geen negatieve gevoelens tegenover bevolkingsgroepen" en "Iedereen is hetzelfde, het maakt niet uit waar je

vandaan komt.” Er is echter ook een aantal jongeren dat zich in de toelichting negatief uitlaat over bepaalde bevolkingsgroepen. Een aantal voorbeelden: “*Vluchtelingen zorgen voor overlast*”, “*Oprotten met dat volk*”, “*Ik mag buitenlanders niet*”, “*Ja, vaak als er een overval wordt gepleegd zijn het Antillianen, Turken, Marokkanen*” en “*Alle buitenlanders die niks uitvreten moeten ze gewoon terugsturen*”.

Omdat deze vraag voornamelijk bedoeld was om inzicht te krijgen in gevoelens over andere dan de eigen bevolkingsgroepen, kijken we specifiek naar de mening van jongeren met een Nederlandse achtergrond over migrantengroepen³¹, en naar de mening van jongeren met een westerse en niet-westerse migratieachtergrond over autochtone Nederlanders. We zien dat 18% van de jongeren met een Nederlandse achtergrond gemiddeld een 3 of lager geeft (op een schaal van 7) aan andere bevolkingsgroepen. Oftewel, bijna twee op de tien in Zwolle bevraagde jongeren met een Nederlandse achtergrond denkt overwegend negatief over migrantengroepen. Kijkend naar de jongeren met een westerse en niet-westerse migratieachtergrond, zien we dat jongeren met een westerse migratieachtergrond³² positiever over autochtone Nederlanders zijn dan jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond.³³ 76% van de jongeren met een westerse migratieachtergrond geeft autochtone Nederlanders een score tussen de 4 en 6, ten opzichte van 70% van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond. Verder blijkt dat 7% van de jongeren met een westerse migratieachtergrond gemiddeld een 3 of lager geeft aan autochtone jongeren. Bij jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond betreft dit 13%. Wanneer we vervolgens kijken naar verdere verschillen in achtergrondkenmerken, dan zien we dat voornamelijk jongeren met een

Nederlandse achtergrond een negatieve houding hebben: zij denken negatiever over vluchtelingen en andere migrantengroepen dan jongeren met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond. Daarnaast denken jongens over alle bevolkingsgroepen negatiever dan meisjes. Ook jongeren op vmbo b/k niveau denken negatiever over alle bevolkingsgroepen dan hoger opgeleide jongeren. Van de bevraagde jongeren denken jongeren die buiten Zwolle wonen negatiever over migrantengroepen dan jongeren die in Zwolle wonen.

2.4.4 Conclusie houding ten opzichte van andere culturen

Het grootste deel van de in Zwolle bevraagde jongeren uit zich neutraal of positief tegenover verschillende bevolkingsgroepen. Toch heeft een aanzienlijk deel van de jongeren een negatief beeld van andere bevolkingsgroepen. Een kwart van de bevraagde jongeren denkt zeer negatief over vluchtelingen. Bijna twee op de tien ondervraagde jongeren met een Nederlandse achtergrond denkt overwegend negatief over migrantengroepen. En 13% van de jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond denkt negatief over autochtone Nederlanders. Hiernaast zien we onder meer bij de helft van de bevraagde jongeren sentimenten rond het bewaken van de Nederlandse cultuur. Een klein deel van de jongeren is het er niet mee eens dat iedereen in Nederland - ongeacht cultuur en godsdienst - gelijkwaardig recht op meningsuiting heeft en evenveel kansen krijgt.

We zien meer voedingsbodem voor rechts-radicalisme onder jongeren met een Nederlandse achtergrond, jongeren op vmbo b/k niveau, jongens en jongeren die buiten Zwolle wonen. Jongeren met een Nederlandse achtergrond denken negatiever over migrantengroepen, tonen vaker sentimenten rond het bewaken van de Nederlandse cultuur en uiten minder opvattingen van gelijkwaardigheid tussen culturen. Opleidingsniveau en sekse zijn hiervoor ook zeker van belang: jongeren op vmbo b/k niveau en jongens zijn negatiever. Daarnaast denken jongeren die buiten Zwolle wonen relatief negatief over migrantengroepen.

31 N=316, betreft vragen over vluchtelingen, Syriërs, Marokkanen, Polen, Turken, Antillianen en Surinamers. Deze vragen vormen een betrouwbare schaal, $\alpha = .931$.

32 N=46

33 N=88

2.5 Goedkeuren van geweld³⁴

Het goedkeuren (of niet afkeuren) van geweld om anderen van een mening te overtuigen kan een indicatie zijn dat een jongere zich in (de beginfase van) een radicaliseringsproces bevindt.³⁵ Twintig van de bevroagde jongeren (4,5%) vinden dat mensen geweld mogen gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen. De meerderheid van de jongeren (79%) is het hier juist mee oneens. Daarnaast valt op dat een redelijk aandeel jongeren geen uitgesproken mening heeft over de vraag of mensen geweld mogen gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen.

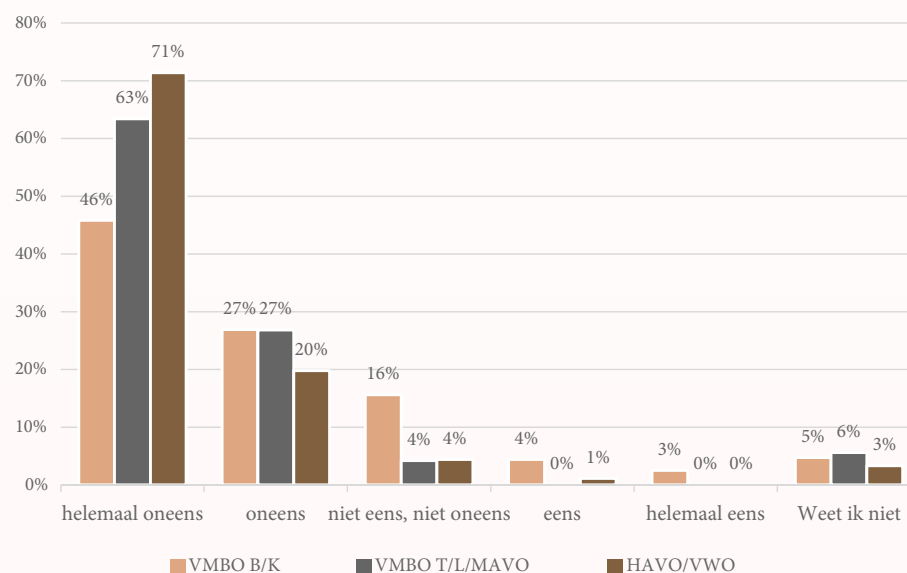
Jongeren op vmbo b/k niveau vinden vaker dat mensen geweld mogen gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen dan jongeren met een hoger opleidingsniveau; vrijwel alle jongeren die het met deze stelling eens zijn volgen vmbo b/k. Daarnaast vinden jongens vaker dan meisjes dat mensen geweld mogen gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen (5% van de jongens vs. 4% van de meisjes). In Figuur 22 zijn ter illustratie de antwoorden van jongeren op deze vraag weergegeven naar opleidingsniveau.

2.6 Accumulatie van risicofactoren

Om meer zicht te krijgen op de vraag of er sprake is van een zorgelijke accumulatie van voedingsbodems voor radicalisering, is gekeken in hoeverre meerdere, en welke, voedingsbodems bij jongeren aanwezig zijn. Zijn er bijvoorbeeld jongeren die zich

zowel achtergesteld voelen, weinig toekomstperspectief hebben, een moeizame relatie met de ouders hebben en weinig vertrouwen hebben in de media en politiek? En bij hoeveel jongeren is er sprake van een dergelijke accumulatie? Om dit vast te stellen is een schaal ontwikkeld van nul tot twintig.³⁶

Figuur 22: Antwoorden op de stelling 'Mensen mogen geweld gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen', naar opleidingsniveau (N=437)

36 Jongeren kregen punten als zij een vraag 'extreem' hadden beantwoord. Voor de meeste vragen hield dit in dat jongeren de uiterste antwoordmogelijkheid kozen (bijvoorbeeld 'nee, helemaal niet' op de vraag 'voel jij je thuis in Nederland?'). Bij risicofactoren waarbij meerdere vragen een betrouwbare schaal vormen (zoals de drie vragen over politiek vertrouwen) kregen jongeren punten als zij meer dan 1 standaarddeviatie afwaken van het gemiddelde. Als jongeren niet 'extreem' antwoordden op de vraag/vragen, kregen zij voor deze risicofactor geen punten. Jongeren konden per risicofactor 0 tot maximaal 2 punten krijgen.

34 Hierbij is niet uitgevraagd wat jongeren onder geweld verstaan. Dit kan variëren van verbaal geweld, het geven van een duw tot eventueel zwaardere vormen van geweld.

35 Zo betreft de tweede trede van het bekende 'staircase to terrorism model' van Moghaddam: 'displacement of aggression' (Moghaddam, 2005: pagina 164). Geweld tegen een of meerdere groepen van buitenstaanders wordt in deze trede als moreel acceptabel gezien.

Niet alle risicofactoren zijn hierin meegenomen, omdat deze niet allemaal vertaalbaar zijn naar een schaal.³⁷ Een score van nul betekent dat er geen sprake is van accumulatie van risicofactoren, terwijl een score van twintig duidt op een accumulatie van alle gemeten risicofactoren die in de schaal zijn opgenomen. Een score van twintig wil overigens niet direct zeggen deze jongeren gaan radicaliseren. We weten immers dat elk radicaliseringsproces anders verloopt en afhankelijk is van verschillende triggerfactoren (Feddes e.a., 2015). Een accumulatie van meerdere voedingsbodems voor radicalisering kan er wel voor zorgen dat de jongere meer gevoelig is voor triggers die tot radicalisering kunnen leiden dan een jongere met een lagere score. Voorbeelden van dergelijke triggers zijn het verlies van een naaste, propaganda of een ontmoeting met een radicaal persoon.

2.6.1 Algemeen beeld

Uit de analyse blijkt dat bij bijna een vijfde van de jongeren geen sprake is van een accumulatie van risicofactoren; zij scoren een nul. De hoogste score op de schaal van 0 tot 20 betreft een 12. Geen van de jongeren scoort dus op alle risicofactoren opgenomen in de schaal. Negentig procent van de jongeren scoort tussen de 0 en een 4. Bij hen is dus een *beperkt* aantal risicofactoren voor radicalisering aanwezig. Tien procent van de jongeren scoort tussen de 4 en de 12, waarvan één procent (vijf personen) tussen de 8 en 12. De groep jongeren die tussen de 4 en 12 scoort, scoort vooral hoog op risicofactoren die te maken hebben met weinig vertrouwen in de politiek en media, verliesgevoelens met betrekking tot de Nederlandse cultuur en het idee dat de moslimgemeenschap wordt achtergesteld. Verder is te zien dat jongeren niet hoog scoren op risicofactoren

die te maken hebben met de sociale dimensie (discriminatie, toekomstperspectief, thuissituatie).

Jongens blijken gemiddeld iets hoger te scoren op de accumulatie van risicofactoren dan meisjes en hetzelfde geldt voor jongeren met een migratieachtergrond ten opzichte van jongeren met een Nederlandse achtergrond. Er blijkt geen significant verschil in de score te zijn op basis van opleidingsniveau, religieuze achtergrond of het wonen binnen of buiten Zwolle.

2.6.2 Hoogste scores

Kijkend naar de één procent (vijf jongeren) die een 8 of hoger scoren, zien we dat deze jongeren op veel wisselende risicofactoren scoren. De jongere die een 12 scoort, scoort bijvoorbeeld op een verslechterde thuissituatie of relatie met ouders, weinig toekomstperspectief, weinig institutioneel vertrouwen, verliesgevoelens van de Nederlandse cultuur en een negatieve houding ten opzichte van andere bevolkingsgroepen. Vrijwel elke risicofactor komt wel eens voor bij deze groep jongeren, met uitzondering van 'zich persoonlijk aangevallen voelen door politici'. Een aantal risicofactoren komt bij meerdere jongeren terug. Dit zijn: (1) institutioneel vertrouwen³⁸, (2) een negatieve houding ten opzichte van andere culturen³⁹ en (3) een verslechterde thuissituatie of relatie met ouders. Alle vijf de jongeren scoren hoog op een gebrek aan politiek vertrouwen en negatieve gevoelens over andere bevolkingsgroepen. Deze 5 jongeren zijn allemaal jongens en volgens onderwijs op vmbo b/k niveau. Drie van hen wonen in Zwolle en twee niet. Vier van de jongeren hebben tot slot een Nederlandse achtergrond en één jongere een niet-westerse migratieachtergrond.

37 Er zijn 22 risicofactoren opgenomen in de berekening van de schaal. Niet meegenomen zijn: diversiteit van het netwerk, sociale cohesie, religieuze betrokkenheid en weerbaarheid, en gelijkwaardigheid van culturen.

38 Vertrouwen in de politiek, politie, media en omgang met professionals op straat.

39 Sentimenten rond het bewaken van de Nederlandse cultuur en negatieve gevoelens over andere bevolkingsgroepen.

2.6.3 Conclusie accumulatie van risicofactoren

In het onderzoek zijn er maar weinig jongeren waarbij er sprake is van een accumulatie van risicofactoren voor radicalisering. Bij de jongeren die wel hoog scoren, zijn weinig overeenkomsten in specifieke risicofactoren. Overeenkomend zijn wel hun scores op een gebrekkig institutioneel vertrouwen en anti-migratiesentimenten. Dit speelt echter bij een grotere groep dan alleen personen met een hoge score op de schaal van accumulatie van risicofactoren.

2.7 Beleving van jongeren

Na de afname van de vragenlijst is per klas met een tweetal jongeren gesproken over de inhoud van de vragenlijst en de mate waarin radicalisering een thema is dat binnen Zwolle speelt. In totaal is met 46 jongeren gesproken, waarvan 30 jongens en 16 meisjes. In eerste instantie is jongeren gevraagd of zij weten waar radicalisering voor staat. Vervolgens is doorgepraat over de vraag of en in hoeverre radicalisering speelt in Zwolle. De meeste jongeren geven aan niet precies te weten wat radicalisering betekent, maar hebben er wel bepaalde beelden bij. Ze linken radicalisering onder andere aan IS-strijders, terrorisme, geloof, geweld en conflicten, maar ook aan voetbalhooligans.

Na uitleg over de verschillende vormen van radicalisering⁴⁰, stellen jongeren dat ze niet in aanraking zijn gekomen met moslimradicalisme. Een aantal stelt dat er af en toe grappen worden gemaakt: jongens die de naam van Islamitische Staat roepen of spreken over het plegen van aanslagen. Jongeren denken echter niet dat moslimradi-

calisme speelt in Zwolle. In hun beleving is dat iets wat meer speelt in andere delen van Nederland, zoals in de grote steden.

Daarnaast geven jongeren aan in aanraking te komen met discriminerende en racistische opmerkingen. Meerdere jongeren geven aan dat ze in hun omgeving in aanraking komen met mensen die een negatieve houding hebben tegenover moslims, vluchtelingen en mensen met een andere culturele achtergrond. Een leerling stelt: *“In onze klas is dat wel, dat merk je wel (tegen buitenlanders). Niet de hele klas, maar een groep jongens. Als we het over een onderwerp hebben, worden er opmerkingen gemaakt.”* Ook benoemen enkele jongeren de rol van (sociale) media in het vormen van de denkbelden over groepen personen met een niet-Nederlandse achtergrond. Vooral op sociale media zijn volgens een leerling jongeren minder terughoudend in het uiten van hun mening.

2.8 Conclusie

Aangaande de *sociale dimensie* van de voedingsbodem voor radicalisering komt er in Zwolle geen zorgelijk beeld naar voren. Slechts bij enkele jongeren blijkt sprake van kwetsbaarheid. Wat wel opvalt, is dat jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond oververtegenwoordigd zijn bij deze beperkte groep jongeren. Zij voelen zich vaker dan de andere bevraagde jongeren niet thuis in Nederland, ervaren dat zij achtergesteld worden en denken vaker dat culturele achtergrond de kans op een baan beïnvloedt. Hiernaast geven ze minder dan andere jongeren aan dat ze bij hun ouders terecht kunnen als ze een probleem hebben. Hoewel het een kleine groep jongeren betreft, is het raadzaam hiervoor aandacht te houden.

Er komt eveneens geen alarmerend beeld over de *religieuze dimensie* van de voedingsbodem voor radicalisering naar voren. Zo is het logisch dat jongeren in de pubertijd zoeken naar zingeving en dat ze vragen hebben over het geloof. Ook zien we dat

40 Moslimradicalisme is als volgt uitgelegd: personen die bijvoorbeeld voorstander zijn van aanslagen, de daden van IS goedkeuren, overwegen om zelf naar een oorlogsgebied uit te reizen om daar uit naam van de islam te vechten. Rechtsradicalisme uitgelegd als: personen die een afkeer hebben van vluchtelingen en mensen met een andere etnische of religieuze achtergrond en bereid zijn om geweld te gebruiken tegen deze groepen mensen.

jongeren met verschillende religieuze achtergronden vaak met hun vragen over het geloof naar hun ouders en andere familieleden gaan. Wat echter wel opvalt, is dat islamitische jongeren relatief vaak op internet zoeken naar antwoorden op hun vragen over het geloof en dat zowel christelijke als islamitische jongeren maar weinig met vragen naar een kerk of moskee gaan. Dit zou voor minder religieuze weerbaarheid en daarmee meer vatbaarheid voor radicalisering kunnen zorgen. Het is daarom raadzaam oog te houden voor de radicale invloed vanuit internet.

Aangaande de *politieke dimensie* van de voedingsbodem voor radicalisering laat het onderzoek zien dat het vertrouwen van de in Zwolle bevraagde jongeren in de politiek en media bij een deel van de jongeren (20-30%) laag is. Gedeeltelijk zal dit te verklaren zijn door de levensfase waarin deze jongeren zich bevinden. Het beeld van het vertrouwen van jongeren in Zwolse professionals – specifiek de politie en het jongerenwerk – is positiever. Desalniettemin is een deel van de jongeren wel negatief over hoe de politie en het jongerenwerk met jongeren omgaan. Vooral jongeren die vaker met de politie in aanraking komen, zijn negatiever over het optreden van de politie. Verder blijkt dat jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond en jongeren met een islamitische achtergrond op verschillende punten kwetsbaarder zijn dan andere jongeren. Zij voelen zich vaker dan andere jongeren persoonlijk aangevallen door Nederlandse politici. Ook heeft deze groep jongeren een negatievere houding ten opzichte van de politie in Zwolle dan andere bevraagde jongeren. Ze vinden bijvoorbeeld minder vaak dat de politie in Zwolle goed met jongeren omgaat op straat en ervaren in vergelijking minder procedurele rechtvaardigheid van de politie in Zwolle. Kortom, het is belangrijk te investeren in het vertrouwen van *alle* jongeren in instituties.

Met betrekking tot de *houding van de jongeren ten opzichte van andere culturen* valt op dat een redelijk deel van de bevraagde jongeren negatief denkt over andere bevolkingsgroepen. Ook valt op dat meer dan de helft van de bevraagde jongeren sentimenten

uit rond het bewaken van de Nederlandse cultuur. In de nagesprekken met jongeren is naar voren gekomen dat zij op school of daarbuiten in aanraking komen met negatieve geluiden over moslims en vluchtelingen. Er lijkt in Zwolle (bij jongeren) dus sprake van sentimenten die een voedingsbodem voor rechts-radicalisme kunnen vormen. Nadere analyse laat zien dat deze voedingsbodem vaker voorkomt bij jongeren met een Nederlandse achtergrond, met een vmbo b/k niveau, bij jongens en bij jongeren die buiten Zwolle wonen.

Tot slot

Hoewel er geen referentiecijfers beschikbaar zijn waarmee we de uitkomsten in Zwolle met andere gemeenten kunnen vergelijken, geeft het vergelijken van jongeren op basis van achtergrondkenmerken wel enige duiding. Zo blijken jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond als het gaat om de sociale en politieke dimensie voor radicalisering kwetsbaarder te zijn dan andere jongeren. Het gaat echter nog steeds maar om een klein aandeel jongeren dat kwetsbaar is. Hoewel deze kleine groep jongeren wel degelijk aandacht behoeft, komt uit het onderzoek onder jongeren niet naar voren dat er een brede voedingsbodem voor radicalisering bij jongeren met een migratieachtergrond bestaat. Tegelijkertijd zien we bij een minderheid van de jongeren met een Nederlandse achtergrond een kwetsbaarheid op de voedingsbodem voor rechts-radicalisme. We constateren dat bijna twee op de tien jongeren met een Nederlandse achtergrond een negatieve houding heeft ten opzichte van andere culturen en bevolkingsgroepen.

3 Bevindingen onderzoek onder professionals en sleutelfiguren

In dit hoofdstuk gaan we in op de bevindingen uit de focusgroepen met professionals die werkzaam zijn binnen de gemeente Zwolle en sleutelfiguren uit etnische gemeenschappen die in de gemeente Zwolle wonen. De opbouw van dit hoofdstuk volgt de beleving of mening van de respondenten over de volgende onderwerpen: wat zij onder de begrippen radicalisering en polarisering verstaan, welke voedingsbodems zij op dit vlak waarnemen in de gemeente Zwolle en de groepen binnen de gemeente Zwolle die mogelijk kwetsbaar zijn.

3.1 Begrip radicalisering

Met het oog op eenheid van begrip hebben we respondenten gevraagd naar hun invulling van het begrip radicalisering. Vrijwel alle respondenten zien radicalisering als een ongrijpbaar en lastig af te bakenen begrip. De invulling van het begrip verschilt per persoon. Waar een deel van de respondenten allerlei vormen van gewelddadig gedrag onder de noemer van radicalisering schaaft, maakt een aantal van de respondenten expliciet onderscheid tussen radicaal gedrag en radicalisering. Gewelddadig gedrag door voetbalsupporters en jeugdigen die elkaar aanmoedigen tot automutilatie zien laatstgenoemde respondenten als radicaal gedrag. De reden dat zij dit niet onder de noemer van radicalisering scharen is dat in dergelijke contexten een achterliggend ideologisch karakter ontbreekt. Daarbij merken vrijwel alle respondenten op dat het ideologisch karakter van radicalisering zich niet beperkt tot religie (i.c. de islam): *‘Het kan bijvoorbeeld ook betrekking hebben op autochtone Nederlandse jongeren die een mening hebben over mensen uit andere culturen.’* Een implicatie hiervan is dat ook bijvoorbeeld links- en rechtsextremisme onder de noemer van radicalisering geschaard kunnen worden. Respondenten geven aan dat het begrip radicalisering zich in de praktijk echter beperkt tot radicalisering vanuit islamitisch perspectief. *‘Wanneer we signalen krijgen dat het gedrag van een jongere op school aanleiding geeft tot zorg, plaatsen we dit*

bij moslims in de context van radicalisering. Bij mensen zonder een islamitische achtergrond doen we dat niet.’

Verskillende respondenten geven aan dat de toegenomen aandacht voor radicalisering ertoe heeft geleid dat tegenwoordig anders wordt gekeken naar afwijkend gedrag. Zij verwijzen daarbij naar het gedrag van personen die lijden aan psychische problematiek. Heftige uitspraken (*‘ik blaas de boel op!’*) zouden in het verleden enkel in de context van psychisch welzijn worden bekeken. Tegenwoordig wordt er – ondanks de afwezigheid van ideologische gedrevenheid – toch rekening mee gehouden dat personen die dergelijke uitspraken doen, de daad bij het woord kunnen voegen. *‘In die zin wordt tegen bepaald gedrag heel anders aangekeken dan pak hem beet tien jaar geleden.’* Ditzelfde geldt voor gedrag van leerlingen op school, waarbij docenten of anderen onterecht een relatie met radicalisering kunnen leggen. *‘Een leerlinge schreeuwde tegen islamitische medeleerlingen dat zij hen allemaal dood zou maken. Dit was niet zozeer vanwege extreemrechtse sympathieën maar een uiting van de multiproblematiek waar deze leerlinge mee kampte.’* De verschillende interpretaties van het begrip radicalisering en de veranderde context waarin naar afwijkend gedrag gekeken wordt, leiden er volgens respondenten in de praktijk dan ook toe dat dit label te pas en te onpas gebruikt wordt. De maatschappelijke dynamiek kan daarop bovendien van invloed zijn: meerdere respondenten stellen dat in de nasleep van aanslagen in het buitenland plotseling een tijdelijke tunnelvisie kan ontstaan, waarbij afwijkend gedrag sneller in de context van radicalisering wordt geplaatst. *‘De politie en andere partijen zijn dan zichtbaar op zogenaamde risicolocaties. Je weet dan zeker dat er aanhoudingen verricht zullen worden vanwege afwijkend gedrag. [...] Na een van die aanslagen in het buitenland, werd de eerste de beste autistische donkere man die onverstaaanbaar aan het mompelen was met veel bombarie aangehouden.’*

Een term die tijdens de interviews in het verlengde van radicalisering veelvuldig valt, is polarisering. Respondenten doelen daarmee op tegenstellingen tussen groepen die

kunnen maar niet noodzakelijkerwijs hoeven uit te monden in spanningen. Leidend binnen het begrip polarisering is volgens hen het ontstaan van een wij-zij tegenstelling tussen groepen. De opkomst van het rechtspopulisme in binnen- en buitenland – wat zich onder andere manifesteert in de landelijke politiek – ziet een aantal respondenten als een van de oorzaken van polarisering.

3.2 Radicalisering en polarisering in de gemeente Zwolle

De door ons geraadpleegde respondenten zijn unaniem van mening dat Zwolle op het gebied van radicalisering als een gezonde gemeente kan worden aangemerkt, waar dit onderwerp op dit moment geen aanleiding geeft tot zorg. Volgens de respondenten gaat er in verhouding veel aandacht van professionals en organisaties naar radicalisering, afgemeten aan het aantal personen waarover signalen van radicalisering binnenkomen.⁴¹ Aandacht in de landelijke media (*‘het wordt nu het met aanslagen in Europa dichterbij komt, groter gemaakt dan het is’*) en de grote impact die radicalisering kan hebben op de (inter)nationale veiligheid, zien zij als belangrijkste oorzaken daarvan. Ook polarisatie manifesteert zich volgens de gesproken respondenten (vrijwel) niet structureel in de gemeente Zwolle. Een uitzondering daarop is mogelijk de houding vanuit een deel van de Antilliaanse gemeenschap jegens autochtone Nederlanders: *‘Vanwege het slaverijverleden zijn er nog steeds Antillianen die Nederlanders haten en om die reden niets met blanken te maken willen hebben.’* Tot incidenten leidt dit echter niet. Datzelfde geldt voor verschillen in politieke kleur – bijvoorbeeld tussen leerlingen die respectievelijk op DENK of de PVV zouden stemmen indien zij stemgerechtigd zouden zijn – die rondom

verkiezingstijd nadrukkelijker op de voorgrond kunnen treden. Wanneer de verkiezingen eenmaal zijn geweest, manifesteren verschillen zich echter niet meer.

Het voorgaande betekent niet dat radicalisering en polarisering onderwerpen zijn die in het geheel verwaarloosd kunnen worden. Een van onze respondenten vertelt bijvoorbeeld de afgelopen jaren met enkele tientallen jongeren gesprekken te hebben gevoerd die extreme uitlatingen deden – vaak zonder na te denken – of genieten van aanslagen tegen het Westen (*‘we hebben ze te pakken!’*). Binnen islamitische gemeenschappen is mede om deze reden, maar ook omdat wel degelijk voedingsbodems voor radicalisering aanwezig zijn, preventief aandacht voor radicalisering. Daarbij speelt vanzelfsprekend ook mee dat jongeren in Nederland zijn uitgereisd naar Syrië en andere landen waar zij namens islamitisch geïnspireerde groeperingen aanslagen hebben gepleegd. De vraag die binnen etnische gemeenschappen leeft, is of jongeren die het sociaal-maatschappelijk bezien moeilijk hebben, mogelijk extra gevoelig zijn voor radicalisering. Het aanpakken van deze sociaal-maatschappelijke problematiek – die als voedingsbodem voor radicalisering kunnen dienen – kan in de optiek van meerdere respondenten indirect bijdragen aan het terugdringen van radicalisering, maar zou volgens hen niet onder de noemer van radicalisering moeten worden uitgevoerd. De belangrijkste reden daarvoor is dat deze factoren ook bijdragen aan andere vormen van ongewenst gedrag, waaronder overlast en veelvoorkomende criminaliteit. *‘In het verleden pleegde je overvallen of ging je drugs vervoeren, tegenwoordig scoor je met radicalisering.’* Daarbij wordt ook gewezen op het profiel van slachtoffers van loverboys. *‘Je ziet dat de kwetsbare meisjes die toen in de handen van loverboys zouden zijn gekomen, zich nu vaker bekeren.’* In de volgende paragraaf gaan we nader in op de benoemde voedingsbodems en kwetsbare groepen.

⁴¹ Deze signalen worden behandeld en beoordeeld binnen de casustafel ‘Radicalisering’. We komen hierop terug in deel B, dat zich op het beleid richt.

3.3 Kwetsbare groepen en voedingsbodems

Van radicalisering – links, rechts of religieus geïnspireerd – is volgens respondenten in de gemeente Zwolle op dit moment geen sprake. Wel moet er volgens hen rekening mee gehouden worden dat iemand in de toekomst kan radicaliseren. Zij onderscheiden verschillende voedingsbodems die in de gemeente Zwolle aan radicalisering kunnen bijdragen.

3.3.1 Instabiele situatie

Respondenten stellen dat een instabiele situatie of een door personen ervaren ‘leegte’ – ongeacht de oorzaak daarvan – een voedingsbodem voor radicalisering kunnen zijn. Een voor jongeren geloofwaardig en positief alternatief, waarin zij iets kunnen betekenen of iemand zijn, kan volgens meerdere respondenten een belangrijke rol spelen binnen het radicaliseringsproces. Ronselaars kunnen gebruikmaken van deze kwetsbaarheid: *‘Als je vaak te horen krijgt dat je niets waard bent en er komt iemand die zegt dat je wel wat waard bent, dan is dat prettig.’* Kwetsbare groepen die uit de interviews naar voren komen, zijn jongeren die zich afzetten tegen de eigen (etnische) gemeenschap en/of die op zichzelf aangewezen zijn, zoals alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMAs). Een etnische respondent vanuit een etnische gemeenschap benadrukt het belang van focus op deze kwetsbare groep(en). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘oudkomers’ – diegenen die relatief kort in oorlogsgebied hebben verbleven en hun voordeel hebben kunnen doen met onderwijs – en ‘nieuwkomers’. Laatstgenoemden hebben langdurig in oorlogsgebied gewoond en lopen het risico sociaal-maatschappelijk gezien buiten de boot te vallen.

3.3.2 Wij-zij denken

Naast een instabiele situatie wordt het ontstaan van wij-zij denken door respondenten als basis voor radicalisering aangemerkt. Respondenten achten met name laagopgeleide jongeren kwetsbaar voor wij-zij denken, omdat bij hen in mindere mate sprake is van mogelijkheden tot reflectie. Opgemerkt wordt dat wij-zij denken geen aspect is dat zich nadrukkelijk in de gemeente Zwolle manifesteert, maar een onderwerp is dat door landelijke media wordt gevoed. *‘In Zwolle gaat het feitelijk heel goed en is de tolerantie tussen verschillende groeperingen hoog. Berichtgeving en ontwikkelingen op nationaal en internationaal niveau maken het echter een uitdaging om dit zo te houden.’* Hierna geven we puntsgewijs weer welke factoren respondenten het sterkst van belang achten bij het ontstaan van een wij-zij perspectief in de gemeente Zwolle.⁴²

1. Gebrek aan maatschappelijk perspectief

Uit de interviews blijkt dat jongeren in Zwolle met een migratieachtergrond een gebrek aan maatschappelijk perspectief kunnen ervaren. Dit kan zich manifesteren in het gevoel achtergesteld te worden en geen gelijke kansen te krijgen ten opzichte van autochtone jongeren op het gebied van onderwijs, huisvesting en arbeidsmarkt. Daarnaast komt in meerdere gesprekken aan bod dat een deel van de jongeren met een migratieachtergrond het gevoel kan hebben dat er op hen neergekeken wordt. Ongeacht of deze beleving de realiteit reflecteert of niet, wordt dit door meerdere respondenten als zorgelijk aangemerkt omdat dit het wij-zij perspectief kan versterken. Een van de respondenten plaatst overigens als kanttekening dat deze aspecten ook voor bijvoorbeeld autochtone jongeren uit achterstandswijken kunnen gelden.

⁴² Dit kunnen thema's zijn die ook landelijk kunnen spelen. We hebben de respondenten uiteraard bevraagd vanuit hun kennis over de context in de gemeente Zwolle.

2. Pedagogische betrokkenheid en vorming

De meeste van de door ons gesproken respondenten verwijzen ook naar de rol van ouders als voedingsbodem voor radicalisering in de gemeente Zwolle. Deze rol kan zich op verschillende manieren manifesteren. Allereerst kan de opvoeding van ouders leiden tot een onjuist beeld over andere groepen. Dit geldt overigens zowel voor jongeren met een migratieachtergrond (*'de ouders van een van onze leerlingen had hem verteld dat de Holocaust nooit gebeurd is'*) als autochtone jongeren: *'Ouders van autochtone jongeren moeten bij wijze van spreken 50 uur per week knallen en overal hard voor werken. Die vertellen dat asielzoekers niets hoeven te doen, hun kinderen horen dat en zij horen dat ook weer van andere kinderen waarvan de ouders dat zeggen. Zo ontstaat een verkeerd beeld.'* Daarnaast zijn ouders van jongeren met een migratieachtergrond volgens meerdere respondenten medeverantwoordelijk voor het maatschappelijk perspectief van hun kinderen die in de gemeente Zwolle opgroeien. Het onmachtig zijn van de Nederlandse taal (*'ouders spreken zelf nog lang niet altijd Nederlands, waardoor hun kinderen al met een taalachterstand aan de basisschool beginnen'*) en gebrek aan ondersteuning (*'ouders laten de opvoeding soms helemaal bij de school'*) zijn volgens hen aspecten die aan een gebrekkig maatschappelijk perspectief kunnen bijdragen. Voor meisjes met een migratieachtergrond geldt volgens meerdere respondenten bovendien dat deze sterk gecontroleerd worden door andere familieleden zoals broers en neven, en zich hierdoor mogelijk niet volledig kunnen ontplooiën.

3. Gekleurde en/of onjuiste informatie

In de interviews is nadrukkelijk stilgestaan bij de invloed van onjuiste informatie of informatie uit gekleurde bronnen. Respondenten wijzen er op dat jongeren met een migratieachtergrond veelal nog nieuws vanuit het thuisland dan wel

het Midden-Oosten ontvangen, wat mogelijk gekleurd of selectief van aard is. Daarnaast is gekleurde of onjuiste informatie online vindbaar of kan dit face-to-face worden verspreid. In relatie tot religie zien respondenten onder andere in de preken en lessen die in de gemeente Zwolle buiten de moskee gegeven worden ('huiskamerbijeenkomsten') een voedingsbodem van radicalisering. Deze bieden de gelegenheid voor ronselaars om kwetsbare jongeren te beïnvloeden. Daarnaast kan online te vinden informatie als voedingsbodem voor jongeren worden aangemerkt. *'Jongeren nemen eenzijdige en korte berichtgeving tot zich zonder zich in de materie te verdiepen. Zij zien of horen iets zonder bron en nemen dat klakkeloos aan.'* Dit laatste geldt volgens respondenten zowel voor religieuze als geopolitieke onderwerpen (zoals bijvoorbeeld het conflict tussen Israël en de Palestijnen).

4 Het beeld samengevat

In dit deel is via vragenlijstonderzoek onder schoolgaande jongeren in beeld gebracht welke mogelijke voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle aanwezig zijn. Daarbij is een onderscheid gemaakt in de sociale dimensie, de religieuze dimensie, de politieke dimensie, de houding ten opzichte van andere culturen en de mate waarin geweld gelegitimeerd wordt.

De bevindingen uit het vragenlijstonderzoek laten zien dat de voedingsbodem voor radicalisering binnen de *sociale dimensie* in beperkte mate aanwezig is. Zo geeft 4% van de bevroegde jongeren aan zich niet (helemaal) thuis te voelen in Nederland, voelt 12% van de ondervraagde jongeren zich wel eens achtergesteld en is 3% van mening een kleine kans te hebben op een baan in de toekomst. Achterstelling en een als negatief ervaren opvoedstijl en slechte(re) band met de ouders (7%) treden binnen deze dimensie procentueel gezien het meest op de voorgrond. Binnen de *religieuze dimensie* is gebleken dat iets meer dan een kwart van de bevroegde jongeren (28%) zich verbonden voelt met een religie. Voor iets meer dan een derde daarvan is het geloof zeer belangrijk. Bij vragen over het geloof doen jongeren niet alleen een beroep op ouders of familie; zij zoeken ook op internet en via lezingen naar antwoord op hun vragen. Dit maakt jongeren mogelijk minder weerbaar tegen radicale invloeden. Waar het gaat om de *politieke dimensie* valt op dat bijna een vijfde van jongeren (18%) weinig vertrouwen heeft in de politiek. Daarnaast is meer dan een kwart van de jongeren (28%) van mening dat de Nederlandse media geen of niet altijd een eerlijk beeld geven van hetgeen er in de wereld gebeurt. Verder is een klein deel van de bevroegde jongeren negatief over het optreden van de politie (14%) en het jongerenwerk (7%). Daarbij kan worden opgemerkt dat dit met name jongeren betreft die, voor zover uit hun antwoorden kan worden afgeleid, frequenter door politieagenten worden aangesproken vanwege wets- of regelovertrekend gedrag. Tot slot is jongeren gevraagd naar hun mening over verschillende bevolkingsgroepen. Bijna twee op de tien jongeren denkt overwegend negatief over andere bevolkingsgroepen. Vooral over vluchtelingen zijn jongeren negatief (25%).

De resultaten uit de interviews sluiten grotendeels aan bij de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek. Potentiële voedingsbodems voor radicalisering in de gemeente Zwolle die professionals naar voren brengen, zijn een gebrek aan maatschappelijk perspectief, het ontbreken van voldoende pedagogische betrokkenheid en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde en/of onjuiste informatie. Een gebrek aan maatschappelijk perspectief en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde of onjuiste informatie worden overwegend als voedingsbodem benoemd voor jongeren met een migratieachtergrond. Dit past binnen de bevindingen uit de enquête, waaruit blijkt dat het vooral deze jongeren zijn die hoger scoren op deze onderwerpen binnen de sociale en religieuze dimensie. Professionals zien daarnaast in de opvoeding een risicofactor voor zowel jongeren met een migratieachtergrond als autochtonen. Waar in de optiek van respondenten het risico bij autochtone jongeren zich overwegend beperkt tot informatie en kennis die van ouders op kind wordt overgedragen, spelen bij jongeren met een migratieachtergrond ook andere facetten een rol. Daarbij wordt onder andere gewezen op het feit dat hun ouders onvoldoende zijn toegerust om hun kinderen van jongs af aan een gelijkwaardig maatschappelijk perspectief te bieden, onder andere doordat zij de Nederlandse taal onvoldoende machtig zijn en/of een andere visie hebben op de opvoeding en de rol van de maatschappij daarin. Deze observaties van professionals zijn grotendeels in lijn met de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek, waarbij jongeren met een migratieachtergrond aanmerkelijk vaker een negatief ervaren opvoedstijl en slechte(re) band met de ouders rapporteren.

Het voorgaande laat zien dat er verschillende potentiële voedingsbodems van radicalisering in de gemeente Zwolle kunnen worden onderscheiden. Uit het onderzoek onder jongeren komt niet naar voren dat er sprake is van een brede voedingsbodem voor radicalisering. De door ons bevroegde professionals bevestigen deze waarneming. Wel achten zij alertheid voor dit onderwerp voor kwetsbare personen of groepen van

belang, omdat juist binnen kwetsbare groepen – waar sprake is van een stapeling van risicofactoren – altijd het risico kan bestaan dat een persoon radicaliseert.

Op basis van de hiervoor beschreven bevindingen komen we tot de volgende vier hoofdthema's voor de beleidsanalyse, die we in het volgende deel van de rapportage beschrijven. Dit zijn achtereenvolgens 1) een gebrek aan maatschappelijk perspectief / ervaren achterstelling, 2) het ontstaan van wij-zij denken, 3) pedagogische betrokkenheid van ouders en 4) vertrouwen in instituties.

Deel B

Analyse van beleid

In dit deel bespreken we de bevindingen uit de tweede fase van het onderzoek: de reflectie op het beleid van de gemeente Zwolle aangaande de voedingsbodems die uit de eerste fase van het onderzoek naar voren zijn gekomen.

5 Factoren en thema's in het beleid

Uit Deel 1 komen vier thema's naar voren die de vatbaarheid van jongeren in Zwolle voor radicalisering kunnen vergroten. Deze thema's zijn: (1) ervaren achterstelling; (2) wij-zij denken; (3) thuissituatie en opvoeding en (4) vertrouwen in instituties (inclusief media). In de volgende paragrafen gaan we per thema in op het beleid van de gemeente Zwolle voor de betreffende voedingsbodem. We beperken ons daarbij tot het beleid uit de periode mei 2014 tot en met mei 2018 (één bestuurstermijn). We illustreren of, en zo ja, op welke wijze de genoemde thema's reeds terugkomen in het beleid van de gemeente Zwolle. Aanvullend schetsen we per thema een aantal aandachtspunten in het beleid. Dit doen we aan de hand van de opgevraagde documentatie en interviews met professionals die werkzaam zijn in de gemeente Zwolle en hier hun mening over gegeven hebben. Voordat we daarmee starten, schetsen we in paragraaf 5.1 enkele ontwikkelingen die van invloed zijn geweest op de totstandkoming van het beleid van de gemeente Zwolle en bespreken we enkele kanttekeningen.

5.1 Beleidsmatige ontwikkelingen en kanttekeningen

5.1.1 Afschaffing doelgroepenbeleid

De eerste ontwikkeling die van belang is om hier te benoemen, betreft de afschaffing van het doelgroepenbeleid in 2014. De gemeente Zwolle heeft vanaf 2011 gefaseerd afscheid genomen van het doelgroepenbeleid. Deze koerswijziging is in 2014 vastgesteld in de nota 'Inclusief Beleid'. Inclusief beleid houdt in dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende doelgroepen op basis van leeftijd of (culturele) achtergrond. Wel kan, al naar gelang de problematiek, worden gedifferentieerd in de aanpak (Gemeente Zwolle, 2013). Dit generieke beleid wordt als volgt verwoord door een van onze respondenten: *'De preventieve kant biedt de mogelijkheid om uitzonderingen te maken op de regel. Het is inclusief beleid, tenzij...'* Binnen dit inclusieve beleid wordt op basis van

informatie bepaald of en zo ja welke groep(en) aanvullend op het algemene beleid extra investering behoeven.

5.1.2 Transitie sociale domein

De tweede ontwikkeling betreft de transformaties in het sociale domein. In Zwolle is daarbij gekozen voor de oprichting van sociale wijkteams. Bewoners kunnen sinds januari 2015 met ondersteuningsvragen op het gebied van wonen, welzijn, zorg, opvoeding, daginvulling, inkomensondersteuning en leefbaarheid bij deze wijkteams terecht. De medewerkers van de wijkteams werken outreachend en zijn actief in de wijk, op scholen en voorschoolse voorzieningen (Gemeente Zwolle, 2014b).

5.1.3 Kanttekeningen

De onderzoeksvraag in hoeverre het huidige beleid aansluit bij de bevindingen uit de eerste fase van het onderzoek kent een inhoudelijk en procesmatig aspect. Inhoudelijk is van belang welke maatregelen worden getroffen die raken aan de potentiële voedingsbodems. Procesmatig speelt vervolgens mee in hoeverre deze maatregelen daadwerkelijk worden uitgevoerd en ingezet als beoogd. Om te kunnen bepalen in hoeverre voldoende of onvoldoende aandacht is in het beleid voor de onderscheiden voedingsbodems, is het van belang om zicht te krijgen op de samenhang tussen de inhoudelijke en procesmatige aspecten. Daarbij zijn twee kanttekeningen te plaatsen. In de eerste plaats is het beleid van de gemeente Zwolle veelal omschreven in visiedocumenten waarin de strategische visie op het onderwerp en te behalen doelen zijn vastgesteld. Een concrete aanpak en in te zetten of ingezette maatregelen om deze doelen te behalen komen doorgaans niet aan bod in deze documenten. Ook de ervaringen met reeds ingezette maatregelen komen overwegend weinig aan bod in deze documenten. Een tweede kanttekening betreft dat niet elke maatregel binnen het beleid is geëvalueerd – wat begrijpelijk is. Daarmee hebben de door ons geraadpleegde bronnen – beleidsdocumenten en interviews met

professionals – onvoldoende zeggingskracht om een waardering (voldoende/onvoldoende) te geven aan het gevoerde beleid. Op basis van de bronnen kunnen we wel aangeven voor welke factoren er in het beleid al aandacht is en op welke vlakken professionals meerwaarde zien voor aanvullend beleid. In de volgende paragrafen gaan we op basis van de door ons geraadpleegde bronnen op deze onderwerpen in. De maatregelen die daarin genoemd worden, gelden ter illustratie. We beogen derhalve geen uitputtend overzicht van maatregelen te geven.

5.2 Ervaren achterstelling

5.2.1 Beleid op basis van documenten en gesprekken met respondenten

Scholing, huisvesting en de arbeidsmarkt zijn domeinen waarop de gemeente Zwolle investeert om gelijke kansen te realiseren voor al haar inwoners (Gemeente Zwolle, 2014a). Op het gebied van de arbeidsmarkt heeft de gemeente Zwolle zelf anoniem solliciteren ingevoerd (Gemeente Zwolle, 2017a).⁴³ Daarnaast zoekt de gemeente Zwolle de verbinding met werkgevers in de gemeente en de regio om uitsluiting tegen te gaan (Gemeente Zwolle, 2014a). Dit is volgens een respondent ook noodzakelijk, omdat het voor succesvol beleid van belang is dat werkgevers bepaalde (etnische) groepen niet uitsluiten. Om die reden is binnen het generieke onderdeel werkgeversdienstverlening aandacht voor het bevorderen van het bewustzijn bij werkgevers over de meerwaarde van kwetsbare groepen. Daarbij is ook nadrukkelijk aandacht geweest voor de positie en meerwaarde van statushouders, die volgens een respondent met name in kleinere gemeenten in de regio vaak van bijstand afhankelijk zijn ten gevolge van de houding van werkgevers. Daarbij merkt een van onze respondenten op dat praktische bezwaren

(zoals taalbarrières) hier een oorzaak van kunnen zijn. De gemeente investeert dan ook in de bestrijding van laaggeletterdheid om de arbeidsparticipatie van (nieuwe) inwoners te vergroten (Gemeente Zwolle, 2017b).

Etnische minderheden vormen, vanwege het inclusieve beleid van de gemeente Zwolle, geen specifieke doelgroep. Om de arbeidsparticipatie te bevorderen is derhalve vooral een zorgelijke of kwetsbare situatie leidend bij de maatregelen die worden getroffen. De focus ligt daarbij op personen die naar het speciaal onderwijs gaan, jongeren zonder startkwalificatie (voortijdig schoolverlaters) en jongeren waarbij de kans groot is dat zij geen startkwalificatie zullen behalen. Onder andere via ‘Make it!’ – een project waarbij jongerenwerkers jongeren tussen de 16 en 23 jaar ondersteunen met het behalen van een startkwalificatie – wordt hierin geïnvesteerd in de gemeente Zwolle.⁴⁴

Het beleid van de gemeente Zwolle spitst zich verder toe op het realiseren van een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt om zo de kansen op werk te vergroten. Daartoe worden onder andere eisen en wensen tussen werkgevers en onderwijsinstellingen uitgewisseld en stellen werkgevers stageplaatsen (waar mogelijk met baangarantie) open. Verder krijgen jongeren tot 27 jaar ondersteuning vanuit maatschappelijke projecten of ondernemers als zij niet meteen betaald werk kunnen vinden. Dit krijgt onder andere gestalte in de vorm van een leerling-meester-gezel samenwerking (Gemeente Zwolle, 2014a).

Naast maatregelen op het gebied van onderwijs en werk, is in de gemeente Zwolle aandacht voor gelijke kansen op het gebied van huisvesting. Prestatieafspraken met corporaties en huurdersorganisaties moeten voorzien in een aanbod van goedkope woningen dat aansluit bij de vraag. Daarbij is expliciet aandacht voor de groep niet-studerende jongeren (Gemeente Zwolle, 2017b).

43 Na een evaluatie van deze maatregel, is ten tijde van de eindfase van dit rapport besloten te stoppen met anoniem solliciteren.

44 Zie www.traverswelzijn.nl/diensten/482/

5.2.2 Mogelijke aandachtspunten binnen het beleid

Er wordt nadrukkelijk beleid gevoerd in de gemeente Zwolle dat erop gericht is om iedereen gelijke kansen te bieden. Ongeacht of daadwerkelijk sprake is van achterstelling of niet, kan men dit wel zo ervaren. Het onderzoek laat zien dat in het bijzonder onder jongeren met een migratieachtergrond en/of met een lage sociaaleconomische status een *gevoel* van achterstelling kan leven. In de optiek van meerdere door ons gesproken respondenten is dit (lang) niet altijd terecht: zij stellen dat soms te snel naar anderen wordt gewezen door te stellen dat sprake is van discriminatie, zonder dat het eigen gedrag in ogenschouw genomen wordt. Desalniettemin kan een *gevoel* van achterstelling, of dit nu terecht is of niet, een voedingsbodem voor radicalisering zijn. Uit de door ons bestudeerde documentatie en gevoerde gesprekken komt naar voren dat dit onderwerp – en in het verlengde daarvan het omgaan met discriminatie – niet expliciet onderdeel uitmaakt van het beleid. Volgens respondenten kan hierop worden geïnvesteerd met het geven van voorlichting aan jongeren over wat discriminatie is, waar dit kan worden gemeld, welke handvatten er zijn om hiermee om te gaan en hoe de overheid tegen discriminatie optreedt. Dit kan de weerbaarheid van jongeren vergroten en ook de mogelijkheid bieden om het onderwerp in perspectief te plaatsen en balans aan te brengen tussen de soms gekleurde waarneming en de werkelijkheid. In de woorden van een respondent met een migratieachtergrond: *‘Het is belangrijk om niet overal racisme en discriminatie in te zien. Als je daar gevoelig voor bent, kun je niet in Nederland leven. Discriminatie zit in de samenleving, in alle groepen en alle gemeenschappen. Daar moet je mee om leren gaan en het is belangrijk juist geen slachtofferrol aan te nemen.’*

5.3 Wij-zij denken

5.3.1 Beleid op basis van documenten en gesprekken met respondenten

Wij-zij denken bestaat onder andere uit (het ontwikkelen van) negatieve attitudes ten opzichte van andere groepen. Anders-zijn kan zich daarbij manifesteren op het gebied van bijvoorbeeld religie, herkomst en sociaaleconomische status. Er wordt geen specifiek beleid gevoerd om wij-zij denken en eventuele daaruit voortkomende spanningen tegen te gaan. Professionals benoemen dit ook niet als een thema dat in brede zin in de gemeente Zwolle speelt, maar stellen dat dit hoogstens bij individuele jongeren in problematische zin⁴⁵ voorkomt. Het ontstaan van wij-zij denken ligt volgens door ons gesproken respondenten voor een deel buiten de macht van de gemeente, omdat dit voortkomt uit uitspraken van landelijke politici (zoals Geert Wilders) of geopolitieke ontwikkelingen (waaronder de oorlog in Syrië en de opkomst van Islamitische Staat). *‘In die gevallen kun je alleen maar in gesprek blijven met een jongere, bijvoorbeeld als jongerenwerker, en trachten dit gevoel te neutraliseren.’*

In de gemeente Zwolle wordt beleid gevoerd dat vanuit het perspectief van sociale cohesie en verbinding in de samenleving raakvlakken heeft met het voorkomen van een wij-zij perspectief. Uit gesprekken met respondenten komt bijvoorbeeld naar voren dat er een actief samenwerkingsverband tussen de verschillende in Zwolle actieve religieuze organisaties is. In de Cultuurnota 2016-2020 is bovendien expliciet aandacht voor verbinding, ontmoeting en samenwerking tussen inwoners van de gemeente Zwolle. Specifiek geldt dat voor jongeren in het primair en voortgezet onderwijs wordt geïnvesteerd in cultuurparticipatie via onder andere de amateurkunst. De gedachte daarachter is dat dit kan bijdragen aan de ontmoeting tussen verschillende mensen, het persoonlijk

45 Meerdere professionals geven aan dat wij-zij denken – zeker in de adolescentiefase – hoort bij een gezonde ontwikkeling.

welzijn en de sociale cohesie. Door het ontplooiën van culturele talenten leren jongeren volgens de gemeente om de wereld niet op één manier te bekijken, maar om verschillende perspectieven te zien en een brede blik op de wereld te houden (Gemeente Zwolle, 2016b: 13).

Uit gesprekken met respondenten blijkt dat onder andere via Stichting Travers en andere welzijnsorganisaties getracht wordt jongeren al vanaf jonge leeftijd bij het maatschappelijk leven te betrekken via straat- en buurtcoaches, jongerenwerkers en straathoekwerkers. Verder subsidieert de gemeente het houden van straatbarbecues en zijn Cruyffcourts gerealiseerd om jongeren gezamenlijk aan het sporten te krijgen. Spelers van de lokale Betaald Voetbalorganisatie (BVO) PEC Zwolle zijn hier periodiek aanwezig.

Niet alleen op straat maar ook op school is aandacht voor het leggen van verbinding. Zo wordt op zes middelbare scholen gewerkt met de leerlijn THINK. In wekelijkse lessen bespreken mentoren en professionals van maatschappelijke en welzijnsorganisaties onderwerpen als gezondheid, omgaan met verschillen, vriendschappen, relaties en goed voor jezelf zijn. Binnen deze methodiek staan de 4 G's centraal: gebeurtenis, gedachte, gevoel en gedrag. Het doel van de leerlijn is om het probleemoplossend vermogen van jongeren te vergroten (Gemeente Zwolle, 2016a; Think op School, 2015).

5.3.2 Mogelijke aandachtspunten binnen het beleid

Het is de indruk van respondenten dat de wij-zij tegenstelling het scherpst ervaren wordt op sociaaleconomisch gebied, bijvoorbeeld omdat in bepaalde groepen of wijken in de optiek van mensen meer of te veel wordt geïnvesteerd. Duiding van deze tegenstelling en waar en hoe deze zich manifesteert is nog onduidelijk. Hiermee is de vraag of er op dit punt beleid gevoerd moet worden en hoe dat er dan uit moet zien, nog niet te beantwoorden. Uit de gesprekken komen wel een aantal aandachtspunten naar voren waarmee binnen het toekomstige beleid rekening kan worden gehouden. Allereerst

vertellen meerdere respondenten dat bij scholen en/of docenten angst kan bestaan om bepaalde onderwerpen te adresseren vanwege de sterke reacties die dit bij leerlingen kan oproepen en/of niet de capaciteiten heeft om gevoelige onderwerpen te behandelen. Een voorbeeld van dergelijke onderwerpen zijn onder andere de aanslagen die in West-Europa hebben plaatsgevonden. Daarnaast kunnen er dilemma's bestaan in hoeverre scholen tegemoet moeten komen aan wensen van streng-islamitische ouders (bijvoorbeeld over het al dan niet meedoen aan activiteiten). Jongerenwerkers kunnen een belangrijke rol vervullen bij het tegengaan van wij-zij tegenstellingen. Mede om die reden wijst een aantal respondenten op het belang van de inzet van jongerenwerkers die zijn toegerust op hun taak. Het waarborgen van een continue inzet van kwalitatief goede jongerenwerkers kan volgens sommige respondenten een uitdaging zijn. Deze respondenten stellen dat jongerenwerkers namelijk liever werken in grotere (en daarmee meer uitdagende) steden dan Zwolle. De kwaliteit van het jongerenwerk op peil houden, wat van belang is om op deze en andere voedingsbodems in te spelen, is daarmee een aandachtspunt.

5.4 Thuissituatie en opvoeding

5.4.1 Beleid op basis van documenten en gesprekken met respondenten

Het is de verantwoordelijkheid van ouders om hun eigen kinderen op te voeden. Tegelijkertijd is het de realiteit dat niet elke ouder hiertoe voldoende toegerust is. De ondersteuning van ouders bij de opvoeding is om die reden een van de aandachtspunten van de gemeente Zwolle (Gemeente Zwolle, 2014c). Daarbij is aandacht voor positief opvoeden in samenwerking met de leefmilieus van en om jongeren heen, het vergroten van de zelfredzaamheid en het versterken van het gezinssysteem. In het kader van de opvoedende leefomgeving (de pedagogische *civil society*) wordt ook gewezen op de

rol van andere betekenisvolle volwassenen dan de ouders, zoals familie, buren, leerkrachten en religieuze instellingen (Gemeente Zwolle, 2014c).

De gemeente Zwolle ziet een primaire rol bij de ondersteuning in de thuissituatie en de opvoeding voor de sociale wijkteams en het onderwijs. Om die reden zijn, om tegemoet te komen aan vragen die ouders van jongeren met lichte opvoed- en opgroevragen kunnen hebben, multidisciplinaire teams op de scholen aanwezig. Deze teams bestaan meestal uit een zorgcoördinator, jeugdarts of jeugdverpleegkundige, schoolmaatschappelijk werker, een leerplichtambtenaar en RMC-consulent. Ook andere plekken, zoals voorschoolse voorzieningen en wijkcentra, kunnen aanspreekpunten zijn voor ouders waar zij ervaringen met en vragen over het opvoeden kunnen uitwisselen (Gemeente Zwolle, 2014c). Om een adequate verbinding tussen de zorgstructuur op school en in de wijk te realiseren, maken schoolmaatschappelijk werkers en jeugdverpleegkundigen deel uit van de sociale wijkteams. Daarnaast is een ontwikkelagenda ‘passend onderwijs en jeugdhulp’ opgesteld om samenhang in het aanbod aan te brengen (Gemeente Zwolle, 2016c, 2016d).

Op basis van de bestudeerde documentatie blijkt dat burgers in de regel de sociale wijkteams weten te vinden en dat deze passende hulp en ondersteuning aangeboden krijgen (Gemeente Zwolle, 2016e, 2016f). Een aandachtspunt is het bereiken van personen met een migratieachtergrond: deze worden in mindere mate bereikt door de sociale wijkteams. Hieraan liggen, volgens een rekenkameronderzoek, verschillende oorzaken ten grondslag, waaronder (1) te weinig kennis bij de sociale wijkteams over de verschillende achtergronden, culturen en talen van migrantengroepen, (2) te weinig contacten met migrantengroepen en (3) een naar binnen gekeerde houding binnen sommige migrantengroepen (Rekenkamercommissie Zwolle, 2017). Een respondent vanuit het onderwijs constateert tevens dat het lastiger is om ouderbetrokkenheid te realiseren bij ouders van leerlingen met een migratieachtergrond. Taalachterstand en onvoldoende

aangehaakt zijn bij de Nederlandse samenleving – onder andere door het pedagogisch klimaat waarin de kinderen opgroeien – ziet deze respondent als mogelijke oorzaken daarvan (*‘Deze ouders leggen de verantwoordelijkheid voor de opvoeding en het gedrag van hun kinderen buiten henzelf en vinden dat de scholen daarvoor zijn’*). Uit de gehouden interviews blijkt dat om die reden onder andere bezoekvrouwen worden ingezet. Dit zijn welzijnswerkers met een migratieachtergrond die trachten om geïsoleerde mannen en vrouwen te laten deelnemen aan de maatschappij en hun taalvaardigheden te verbeteren. Daarnaast wordt in een van de gevoerde gesprekken gerefereerd naar de inzet van buurtmoeders, die helpen om taalachterstanden bij jonge kinderen te voorkomen. De Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE) sluit hierop aan: door vroegtijdige opvang van kinderen te realiseren en gezinnen met beperkte financiële middelen te faciliteren in het gebruikmaken daarvan, kunnen kinderen al vanaf jonge leeftijd taal- en sociale vaardigheden ontwikkelen.

5.4.2 Mogelijke aandachtspunten binnen het beleid

Door te investeren in de opvoeding kan de weerbaarheid van jongeren worden vergroot. Het blijft op basis van de bestudeerde bronnen onvoldoende duidelijk in hoeverre er aandacht is voor diversiteits-sensitief werken binnen de sociale wijkteams en in hoeverre onder andere religieuze instellingen worden betrokken bij het versterken van de opvoedende leefomgeving (en waarom dat wel of niet wenselijk is). Deze aspecten sluiten aan bij een van de aandachtspunten binnen het beleid: het bereiken van groepen met een migratieachtergrond. Dit kan om uiteenlopende redenen moeizaam verlopen. Mede omdat er soms wantrouwen bestaat jegens overheidspartijen en sprake kan zijn van taalachterstanden en daarmee taalbarrières in de hulpverlening, schatten respondenten in dat het bereiken van minderheidsgroepen het meeste kans van slagen heeft via rolmodellen met een migratieachtergrond. Een uitdaging die respondenten in dit kader benoemen is dat medewerkers met een migratieachtergrond ook hun eigen conflicten

kunnen meebrengen. Dit is in het verleden onder andere tot uiting gekomen bij Turks-Nederlandse medewerkers die uiteenlopende politieke en ideologische visies hadden (respectievelijk sympathisanten van Gülen dan wel Erdogan) en om die reden niet met elkaar konden samenwerken. Daarnaast is uit sollicitatieprocedures gebleken dat medewerkers met een andere culturele achtergrond niet altijd ten dienste willen staan van andersdenkende personen of groepen: *‘Ook medewerkers met een migratieachtergrond doen dus aan uitsluiting en brengen een eigen wij-zij perspectief mee’*. Daarnaast wordt stilgestaan bij het begrip diversiteits-sensitief werken, waarbij in de werkwijze tegemoet gekomen wordt aan in de betreffende cultuur geldende normen en waarden. Diversiteits-sensitief werken brengt uitdagingen met zich mee, bijvoorbeeld of, en zo ja, in hoeverre tegemoet gekomen wordt aan andere culturen: *‘Het is bijvoorbeeld een dilemma of een flyer met informatie alleen in het Nederlands en het Engels of juist in veel meer talen verspreid moet worden. Hiervoor zijn zowel argumenten voor als tegen te geven.’*

Een ander genoemd aandachtspunt binnen het sociale domein is volgens respondenten het afstemmen van acties en interventies tussen verschillende domeinen, zoals het sociale wijkteam en de Leerplicht. Om te voorkomen dat de ene partij acties onderneemt die contrair zijn aan de acties van een andere partij, vindt op dit moment overwegend mondeling overleg plaats. Het is de ambitie om deze afstemming in de toekomst door middel van ICT geautomatiseerd te laten verlopen.

5.5 Vertrouwen in instituties

Het onderwerp *‘vertrouwen in instituties’* behelst drie deelonderwerpen: vertrouwen in de politie, vertrouwen in professionals en vertrouwen in de media. We gaan hierna per deelonderwerp in op het bestaande beleid en aandachtspunten voor het beleid.

5.5.1 Beleid op basis van documenten en gesprekken met respondenten

Vertrouwen in de politiek

De gemeente Zwolle investeert in de relatie tussen jongere en overheid in de vorm van jongerenparticipatie. Hieraan wordt belang gehecht omdat dit de sociaalmaatschappelijke ontwikkeling van jongeren kan bevorderen en helpt om het lokale beleid te laten aansluiten bij de leefwereld van jongeren. Onder jongerenparticipatie verstaat de gemeente de invloed van jongeren op overheidsbeleid (politieke participatie), op organisaties die beleid uitvoeren (cliëntparticipatie) en de uitvoering van beleid door jongeren zelf (burgerparticipatie) (Gemeente Zwolle, 2014a, 2015). Jongerenparticipatie heeft in de gemeente Zwolle onder andere vorm gekregen in de Jongerenraad Zwolle (een adviesorgaan van de gemeenteraad), jongerenraden in de jeugdzorg, kinderplatforms in wijken, participatief jongerenwerk en de Jongerenraad van de provincie Overijssel. Om de drempel voor jongeren te verlagen, wordt ernaar gestreefd informatie in eenvoudige taal aan te bieden en deze te ontsluiten via kanalen die jongeren veelvuldig raadplegen. Om professionals en jongeren te enthousiasmeren, wordt gericht gecommuniceerd over de opbrengsten van jongerenparticipatie (Gemeente Zwolle, 2015). Op deze manieren wordt beoogd jongeren inspraak te geven in bijvoorbeeld de kindvriendelijke inrichting van wijken en jongeren te betrekken bij het formuleren van creatieve oplossingen voor vraagstukken die leven in de gemeente. In aanvulling op deze vormen van jongerenparticipatie worden gastlessen en democratiespelen op het voortgezet onderwijs en het MBO en HBO aangeboden (gefinancierd door de Provincie Overijssel). Het doel van de gastlessen is leerlingen kennis te laten maken met politiek en democratie en hen inzicht te bieden in de wijze waarop verschillende bestuurslagen samenwerken en met elkaar te maken hebben (ProDemos, 2018a, 2018b).

Vertrouwen in de politie

Het onderhavige onderzoek laat zien dat een deel van de jongeren, en dan met name de jongeren die vaker vanuit een negatieve aanleiding in aanraking komen met de politie, aangeven zich onheus bejegend te voelen. In het beleid van de gemeente Zwolle is aandacht voor dit onderwerp via onder andere het programma Politiekids. Binnen dit programma ligt de focus op de ontmoeting van politie en kinderen tussen 7 en 11 jaar. De gedachte is dat wanneer (jonge) kinderen een positief beeld van de politie ontwikkelen, de jeugddelinquentie op termijn zal afnemen. Bovendien ontmoeten kinderen uit verschillende milieus elkaar in het project, wat ten goede kan komen aan onderling respect en verbinding. Met dit programma leren de kinderen anderen aan te spreken op regelovertredend gedrag en hen normen en waarden bij te brengen. In bredere zin spreken respondenten over het koppelwerk, waar sinds circa tien jaar in wordt geïnvesteerd om het contact tussen jongeren en de politie op een laagdrempelige wijze te verbeteren. Het koppelwerk bestaat uit een samenwerking tussen jongerenwerker en wijk- en jeugdagenten, die gezamenlijk de straat opgaan en ambulant werken.

Vertrouwen in de media

Een ander aspect binnen het onderwerp ‘Vertrouwen in instituties’ is mediawijsheid. In het cultuureducatiebeleid is aandacht voor het veranderende medialandschap. Daarin staat de vraag centraal hoe omgegaan kan worden met de overvloed aan informatie op internet (Gemeente Zwolle, 2016b). Daartoe wordt de cursus Digisterker aangeboden en zijn er adviseurs beschikbaar die vragen van onderwijsprofessionals, ouders en kinderen op het gebied van media-educatie kunnen beantwoorden.⁴⁶ Respondenten geven aan dat het belangrijk is om jongeren er bewust van te maken dat elke bron een eigen perspectief heeft en daarmee de beeldvorming kan beïnvloeden. Hieraan

wordt op scholen aandacht besteed in het basisonderwijs en op de middelbare school (‘mediawijsheid’).

5.5.2 Aandachtspunten voor het beleid

Vertrouwen in de politiek

Uit de gesprekken met respondenten komen verschillende aandachtspunten in relatie tot jongerenparticipatie naar voren. Zij constateren onder andere dat het in de praktijk vaak dezelfde jongeren zijn die benaderd worden en bereid zijn om (desgevraagd) een bijdrage te leveren. Het is daarmee de vraag in hoeverre de wensen van jongeren met een migratieachtergrond en/of een lage sociaaleconomische status voldoende naar voren komen. Daarnaast is jongerenparticipatie nog niet op alle domeinen volledig tot wasdom gekomen, waaronder op het gebied van onderwijsbeleid.⁴⁷

Vertrouwen in de politiek vertaalt zich ook in de tevredenheid over het contact tussen burger en – in dit geval – de gemeente. Respondenten benoemen tijdens de focusgroepen verschillende aspecten die kunnen leiden tot een negatieve beoordeling van het onderlinge contact en daarmee ook het vertrouwen in de politiek. Zo stellen respondenten dat de snelheid van het ambtelijk apparaat soms te wensen over kan laten, wat het vertrouwen in de overheid als gesprekspartner kan beïnvloeden. Ook professionals in de uitvoering laten een kritisch geluid horen. Meerdere respondenten zijn van mening dat het beleid niet altijd voldoende aansluit bij de praktijk, mede doordat dit ‘*vanachter het bureau*’ wordt gemaakt. Daarbij bestaat bij enkele professionals ook enige onvrede over de doelmatigheid van investeringen, wat met name eventuele financiële overschotten betreft: ‘*Op sommige afdelingen blijven budgetten over en dat geld wordt*

46 <https://stadkamer.nl/media-en-taaleducatie/digivaardig/algemene-informatie>

47 Op basis van de door ons geraadpleegde bronnen is het niet mogelijk om iets te zeggen over de samenhang tussen jongerenparticipatie en vertrouwen in de politiek.

dan bij wijze van spreken over de balk gegooid om het maar op te maken, terwijl dit ook kan worden gebruikt om jongeren te ondersteunen bij het halen van een diploma.’

Vertrouwen in de politie

Er is onder andere in de vorm van koppelwerk beleid in de gemeente Zwolle om laagdrempelig contact tussen jongeren en de politie te bewerkstelligen. Het onderzoek biedt echter onvoldoende aangrijpingspunten om vast te stellen welke jongeren zich om welke reden(en) onheus behandeld voelen door de politie, in hoeverre dit gekleurde waarneming en werkelijkheid is en welke aanpak op dit vlak mogelijk gewenst is.

Vertrouwen in de media

De geraadpleegde bronnen laten zien dat in zekere mate aandacht is voor informatievaardigheden van kinderen waar het de omgang met (sociale) media betreft. Een lacune in het beleid dat professionals benoemen is de rol van ouders. Zij zouden explicieter bewust gemaakt kunnen worden over de media die hun kinderen veelal raadplegen.

5.6 Omgaan met radicalisering

5.6.1 Beleid op basis van documenten en gesprekken met respondenten

De gemeente Zwolle heeft, zo blijkt uit interviews, actief geïnvesteerd in contacten met aanspreekpunten binnen migrantengemeenschappen om de overheid voor deze gemeenschappen een gezicht te geven.⁴⁸ Hiermee werd gestart toen het onderwerp radicalisering een hoge beleidsprioriteit kreeg. Het doel van het leggen van deze contacten met aanspreekpunten was het krijgen van zicht op wat binnen deze gemeenschappen

leeft en het ondersteunen van deze gemeenschappen bij het voorkomen van radicalisering. De bestaande contacten met onder andere de besturen van de in de gemeente gevestigde moskeeën worden als positief ervaren door zowel de gemeente als de betreffende personen zelf. Begin 2016 is een multidisciplinair kernteam radicalisering samengesteld in de gemeente Zwolle. Hierin zitten adviseurs en leidinggevenden van meerdere afdelingen, te weten: burgerzaken, inkomensondersteuning, jeugd, onderwijs, sociale wijkteams, veiligheid en werk, re-integratie en participatie. Vanuit dit kernteam is, in samenspraak met de Expertise-unit Sociale Stabiliteit van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, onder andere bepaald welke functionarissen trainingen op het gebied van radicalisering hebben gekregen.

Het voorgaande laat bovendien zien dat er op verschillende domeinen preventief beleid gevoerd wordt om radicalisering in algemene zin tegen te gaan (*preventieve kant*). Uit verschillende interviews blijkt dat professionals binnen onder andere het onderwijs, het jongerenwerk en de sociale wijkteams een signalerende functie hebben. Meldingen – bij vermoedens van radicalisering – kunnen onder andere worden gedaan bij de wijkmanager, de politie en het jongerenwerk, die signalen kunnen doorzetten naar de afdeling Veiligheid van de gemeente. Deze afdeling brengt signalen eventueel in bij de casustafel ‘Radicalisering’. Binnen de casustafel ‘Radicalisering’ wordt integraal samengewerkt tussen de elf gemeenten in de regio IJsselland, de politie, het Veiligheidshuis, de Reclassering, het Openbaar Ministerie (OM), de Raad voor de Kinderbescherming, Jeugdbescherming Overijssel en de NCTV. Het doel van de casustafel is om jongeren waarover signalen van radicalisering zijn binnengekomen, binnenboord te houden. Daarnaast wordt bekeken hoe radicaliseringsprocessen kunnen worden gestopt en hoe gewelddadige uitingen, uitreizen en ronselen kunnen worden gestopt. De casustafel ‘Radicalisering’ heeft derhalve een *reactief* karakter. De verantwoordelijkheid die partijen daarbij afzonderlijk maar ook in de context van het gezamenlijke casusoverleg voelen, is groot. Om die reden wordt informatie zoveel als mogelijk gedeeld teneinde

⁴⁸ Dit is vanzelfsprekend een ander contact dan bijvoorbeeld het contact dat professionals tot stand proberen te brengen in het kader van een hulpverleningstraject dat zich richt op het verbeteren van het pedagogisch klimaat.

het risico op radicalisering te kunnen beoordelen. De politie, het jongerenwerk en het onderwijs zijn drie partijen die veelvuldig contact hebben met jongeren en – in mindere mate – hun ouders. Deze partijen hebben daarmee een belangrijke signalerende en preventieve functie. De gemeente heeft geïnvesteerd in trainingen voor deze professionals. De door ons gesproken personen geven aan dat het risico bestaat dat kennis na een training ‘wegloopt’, juist omdat zorgen omtrent radicalisering – in ieder geval op dit moment – maar weinig voorkomen. Daarnaast constateren door ons gesproken respondenten dat het ook na het volgen van trainingen lastig blijft om bijvoorbeeld bij de casustafel binnengekomen signalen adequaat te kunnen duiden.

5.6.2 Aandachtspunten voor het beleid

Uit de met respondenten gehouden gesprekken is gebleken dat de focus in het beleid ligt op het omgaan met radicalisering vanuit religieus (i.c. islamitisch) perspectief. Dat betekent dat in de gemeente Zwolle tot op heden minder aandacht is voor links- en rechtsextremisme. In relatie tot deze twee onderwerpen en islamitische radicalisering achten respondenten het belangrijk om te weten wat er in de breedte in de gemeente Zwolle speelt. Hoewel signalen van links- en rechtsextremisme inmiddels ook bij de casustafel kunnen worden ingebracht, zijn de door ons gesproken respondenten niet van deze mogelijkheid op de hoogte. Communicatie hierover is derhalve een punt van aandacht.

Procesmatig is een aandachtspunt dat professionals vanuit onder andere het onderwijs niet altijd weten waar zij vermoedens van radicalisering kunnen adresseren. Het ontbreken van kennis over aanspreekpunten en het – dientengevolge – melding moeten doen op persoonlijke titel, kunnen als drempels voor het melden van signalen worden aangemerkt. Daarmee bestaat het risico dat signalen gemist worden. Verder wordt aangegeven dat burgers soms wel signalen willen melden, maar niet weten waar zij dit kunnen doen.

Deel C

Samenvattende conclusies en aanbevelingen

In dit derde en laatste deel van de rapportage vatten we de belangrijkste onderzoeksbevindingen samen en formuleren we op basis daarvan aanbevelingen voor de gemeente Zwolle.

6 Conclusies

6.1 Belangrijkste bevindingen onderzoeksvragen 1, 2 en 3

Onderzoeksvragen 1, 2 en 3 zijn:

1. In welke mate zijn voedingsbodems voor radicalisering aanwezig bij jongeren in Zwolle?
2. Hoe zijn de voedingsbodems te duiden?
3. Wat zijn, gezien de bevindingen uit vraag 1 en 2, de voedingsbodems waarop men zich in Zwolle zou kunnen of moeten richten?

In het onderzoek onder jongeren is gekeken naar drie dimensies die een voedingsbodem voor radicalisering kunnen vormen: een sociale dimensie, een religieuze dimensie en een politieke dimensie. De sociale dimensie brengt onder andere in beeld in hoeverre jongeren zich thuis voelen in Nederland, in hoeverre zij zich achtergesteld voelen en hoe zij hun opvoeding ervaren. Binnen de religieuze dimensie is aandacht voor de mate waarin jongeren zich verbonden voelen met een religie en de wijze waarop zij met vragen over hun geloof omgaan. Onder de politieke dimensie wordt ingegaan op het vertrouwen van jongeren in verschillende instituties (namelijk: de politiek, de media, de politie en het jongerenwerk). Aanvullend op deze dimensies is jongeren gevraagd naar de mate waarin zij geweld gelegitimeerd achten en naar hun mening over andere bevolkingsgroepen.

Onderwerpen binnen de *sociale dimensie* lijken bij een klein deel van de bevraagde jongeren een potentiële voedingsbodem voor radicalisering te zijn. Dit betreft voornamelijk jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond: ten opzichte van autochtonen voelen zij zich vaker niet thuis in Nederland en achtergesteld vanwege hun culturele achtergrond. Ook zijn er wat betreft het pedagogisch klimaat waarbinnen deze groep jongeren opgroeien vaker indicaties van een problematische situatie die als voedingsbodem voor radicalisering kan fungeren.

Binnen de *religieuze dimensie* is gebleken dat iets meer dan een kwart van de bevraagde jongeren (28%) zich verbonden voelt met een religie. De aard van de vragen die christelijke en islamitische jongeren in relatie tot hun geloof hebben, loopt uiteen. Christelijke jongeren hebben overwegend existentiële vragen, terwijl islamitische jongeren vooral bezig zijn met het vinden van een antwoord op de vraag hoe zij een goede moslim kunnen zijn. Met name islamitische jongeren maken bij het vinden van een antwoord op hun vragen gebruik van het internet of volgen lezingen. De religieuze weerbaarheid van in het bijzonder islamitische jongeren is, vanwege de mogelijke radicale invloeden op het internet en bij personen die lezingen verzorgen, een aandachtspunt.

Binnen de *politieke dimensie* valt op dat een klein deel van de jongeren negatief is over de relatie met de politie en de wijze waarop deze handelt. Dit geldt vooral voor jongeren met een niet-westerse en islamitische achtergrond en jongeren die frequent worden aangesproken door de politie op wets- of regeloverschrijdend gedrag. In bredere zin laat het onderzoek zien dat het vertrouwen van een minderheid van de bevraagde jongeren in de politiek en de media matig tot laag is, waarbij onder andere meespeelt dat jongeren met een migratieachtergrond zich vaker 'aangevallen' voelen door Nederlandse politici. Deze jongeren hebben ook een minder positief beeld van de Nederlandse media. Dit kan worden afgeleid uit het feit dat zij vaker dan autochtone jongeren denken dat deze geen eerlijk beeld geven over wat er in Nederland en de wereld gebeurt en dat de Nederlandse media vaak negatief spreken over mensen met een andere culturele achtergrond en moslims.

Jongeren zonder een migratieachtergrond vallen in negatieve zin op waar het gaat om hun mening over vluchtelingen en migrantengroepen. Bij bijna twee op de tien bevraagde autochtone jongeren is op dat vlak sprake van een negatief sentiment.

Tot slot vinden twintig jongeren in onze steekproef (4,5%) dat geweld geoorloofd is om een ander van de eigen mening te overtuigen.⁴⁹

De geïnterviewde professionals en sleutelfiguren zien een gebrek aan maatschappelijk perspectief, het ontbreken van voldoende pedagogische betrokkenheid en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde en/of onjuiste informatie als mogelijke voedingsbodems voor radicalisering. Een gebrek aan maatschappelijk perspectief en het door jongeren tot zich nemen van gekleurde of onjuiste informatie zien professionals vooral als voedingsbodem voor jongeren met een migratieachtergrond, wat in lijn is met de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek. In de opvoeding onderscheiden professionals verschillende potentiële voedingsbodems voor jongeren met een migratieachtergrond en een Nederlandse achtergrond. Bij eerstgenoemde groep betreft het overwegend de pedagogische betrokkenheid van ouders, waarmee de opvoeding van jongeren met een migratieachtergrond op voorhand voor een achterstand kan zorgen (bijvoorbeeld op het vlak van taalbeheersing). Bij autochtone jongeren wordt met name de overdracht van zienswijzen – bijvoorbeeld over vluchtelingen of etnische minderheden – als een mogelijke voedingsbodem aangemerkt.

Gelet op de bevindingen uit het vragenlijstonderzoek en de (groeps)interviews identificeren we vier thema's waarop de gemeente Zwolle zich kan of zou moeten richten om het beleid te laten aansluiten bij de actuele praktijk. Dit betreft: (1) ervaren achterstelling; (2) wij-zij denken; (3) thuissituatie en opvoeding en (4) vertrouwen in instituties (inclusief media).

6.2 Belangrijkste bevindingen onderzoeksvraag 4

Onderzoeksvraag 4 betreft de vraag in hoeverre het beleid van de gemeente Zwolle op de bevonden voedingsbodems voor radicalisering aansluit. Op basis van de bestudeerde bronnen bespreken we puntsgewijs op welke wijze het preventieve beleid in de gemeente Zwolle aansluit op de vier bovengenoemde thema's. We geven daarbij concrete voorbeelden en benoemen aandachtspunten die binnen deze thema's kunnen worden onderscheiden.

6.2.1 Ervaren achterstelling

Een gevoel van achterstelling, of het nu terecht is of niet, kan een potentiële voedingsbodem voor radicalisering zijn. In de gemeente Zwolle worden maatregelen genomen om gelijke kansen op scholing, huisvesting en de arbeidsmarkt zoveel mogelijk te waarborgen. Er is bijvoorbeeld aandacht voor het positioneren van kwetsbare groepen in de arbeidsmarkt (onder andere door het bestrijden van laaggeletterdheid en het informeren van werkgevers over de meerwaarde van deze groepen). Daarnaast wordt actief beleid gevoerd om te voorkomen dat jongeren geen startkwalificatie behalen en wordt geïnvesteerd in het uitwisselen van eisen en wensen tussen werkgevers en onderwijsinstellingen om de aansluiting tussen onderwijs en werk te optimaliseren. Prestatieafspraken met corporaties en huurdersorganisaties moeten verder voorzien in een aanbod van goedkope woningen dat aansluit bij de vraag. Een aandachtspunt dat uit het onderzoek naar voren komt, is aandacht voor een vaak aan ervaren achterstelling gekoppeld begrip: discriminatie. Daarbij dient ook aandacht te zijn voor het in perspectief plaatsen van het onderwerp c.q. de soms gekleurde waarneming van jongeren en de werkelijkheid.

49 Hierbij is niet uitgevraagd wat jongeren onder geweld verstaan. Dit kan variëren van verbaal geweld, het geven van een duw tot eventueel zwaardere vormen van geweld.

6.2.2 Wij-zij denken

Wij-zij denken – het onderscheid maken op basis van bijvoorbeeld geslacht, religie of politieke overtuiging – staat aan de basis van (het ontwikkelen van) negatieve attitudes ten opzichte van andere groepen.⁵⁰ Om onderling begrip te vergroten en het ontstaan van wij-zij denken tegen te gaan, wordt vooral beleid gevoerd dat zich richt op het vergroten van de sociale cohesie. Voorbeelden zijn een actieve samenwerking tussen de verschillende in Zwolle aanwezige religieuze organisaties en het houden van straatbarbecues. Het is de vraag in hoeverre deze activiteiten de in dit onderzoek bedoelde jongeren bereiken. Andere activiteiten, zoals het realiseren van Cruyff-courts (waarbij jongeren afkomstig uit verschillende bevolkingsgroepen elkaar volgens professionals kunnen ontmoeten) en het subsidiëren van de leerlijn THINK, hebben hoogstwaarschijnlijk een groter bereik. Dit geldt bij uitstek voor laatstgenoemde, daar dit een leerlijn is waarin tijdens wekelijkse lessen op school wordt stilgestaan bij de ontwikkeling van jongeren en het omgaan met verschillen. THINK is momenteel nog een proeftuin op zes scholen binnen het voortgezet onderwijs in de gemeente Zwolle. Ook jongerenwerkers kunnen een belangrijke rol vervullen bij het kanaliseren van frustraties die ten grondslag kunnen liggen aan het ontstaan van wij-zij denken. Borging van de kwaliteit en capaciteiten van medewerkers binnen het onderwijs en het jongerenwerk achten professionals om die reden van belang.

6.2.3 Thuisituatie en opvoeding

De gemeente investeert in het ondersteunen van ouders bij de opvoeding. Voor ouders van jongeren met lichte opvoed- en opgroevragen zijn multidisciplinaire teams aanwezig op de scholen in Zwolle. Daarnaast zijn de sociale wijkteams mede ingericht

om ouders in de opvoeding te helpen. Professionals constateren dat de beperkte ouderbetrokkenheid van sommige ouders met een migratieachtergrond mede te wijten is aan taalachterstanden en een andere visie op de opvoeding. Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de sociale vaardigheden van de kinderen en hun kansen binnen het onderwijs en aansluiting op de arbeidsmarkt. Om die reden worden er verschillende maatregelen genomen, waaronder de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE). Tegelijkertijd wordt vanuit de sociale wijkteams nog onvoldoende aansluiting gevonden bij gezinnen met een migratieachtergrond door een combinatie van factoren (onvoldoende kennis over en aansluiting met andere culturen, naar binnen gekeerde houding van migrantengroepen). Rolmodellen c.q. medewerkers met een andere culturele achtergrond en het in ogenschouw nemen van culturele verschillen in de benadering van deze groepen (diversiteits-sensitief werken) worden als voorbeelden genoemd om het bereik onder gezinnen met een migratieachtergrond te vergroten. De ervaringen van professionals op dit vlak suggereren wel dat zowel bij het inzetten van rolmodellen als diversiteits-sensitief werken stilgestaan moet worden bij de achterliggende redenen om daartoe over te gaan en mogelijke negatieve neveneffecten.

6.2.4 Vertrouwen in instituties (inclusief media)

De gemeente Zwolle investeert op verschillende vlakken actief in jongerenparticipatie. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de Jongerenraad Zwolle, die de gemeenteraad en andere organisaties adviseert op het gebied van jongerenparticipatie. Daarnaast zijn er verschillende maatregelen die moeten voorzien in een (betere) relatie tussen de politie en jongeren. Voorbeelden zijn het programma Politiekids en het koppelwerk, waarbij jeugd- of wijkagenten en jongerenwerkers samen in de wijk werken. In relatie tot de media is aandacht voor de wijze waarop jongeren kunnen omgaan met de veelheid aan informatie die via internet te vinden is. Voorbeelden van maatregelen om jongeren mediawijs te maken zijn de cursus Digisterker en het bewustmaken van jongeren over

⁵⁰ Dit onderzoek heeft zich niet gericht op de vlakken waarop in Zwolle sprake is van wij-zij denken en hoe daarop kan worden ingespeeld.

het eigen perspectief dat elke bron c.q. media heeft (mediawijsheid). In hoeverre deze maatregelen effect hebben, is niet bekend. Zo is het bijvoorbeeld de vraag in hoeverre met het koppelwerk ook de jongeren worden bereikt die aangeven negatieve ervaringen met de politie te hebben. Verder constateren professionals dat het veelal dezelfde jongeren zijn die zitting nemen in jongerenraden, en is onbekend in hoeverre de wensen van jongeren met een migratieachtergrond en/of een lage sociaaleconomische status voldoende naar voren komen. Tot slot vinden sommige professionals dat het beleid niet altijd voldoende aansluit bij de praktijk. Hun behoefte aan flexibiliteit in budgetten om de doelmatigheid van het bestede geld te vergroten, kan in het verlengde daarvan worden gezien.

6.2.5 Reactief beleid

In aanvulling op het preventieve beleid op voornoemde thema's, is in de gemeente Zwolle ook sprake van reactief beleid in de vorm van een casustafel 'Radicalisering' (hierna: casustafel). Hier wordt integraal samengewerkt tussen partijen in de strafrechtsketen om signalen van radicalisering te beoordelen en wege. Professionals binnen onder andere het onderwijs, het jongerenwerk en de sociale wijkteams hebben een signalerende functie en kunnen – bij vermoedens van radicalisering – signalen doorzetten naar de casustafel. De casustafel radicalisering wordt door de bevroegde professionals ten tijde van het onderzoek vooral benut voor het melden van signalen van gewelddadig jihadisme en niet voor signalen van links- of rechtsextremisme. Aandachtspunten die professionals in relatie tot het reactieve beleid noemen zijn onder andere de borging van kennis over preventie en signalering van en interventie bij radicalisering. Daarnaast is niet bij alle professionals met een signalerende functie bekend waar zij vermoedens van radicalisering kunnen melden en hoe met hun melding wordt omgegaan. Hierbij gaat het vooral om onderwijsprofessionals. Tot slot is niet bij alle respondenten bekend dat zij ook signalen van links- en rechtsextremisme kunnen melden.

7 Aanbevelingen

De onderzoeksbevindingen leiden tot verschillende aanbevelingen. Daarmee beantwoorden we onderzoeksvraag 5: Wat zijn, gezien de bevindingen, richtingen voor beleid? We maken daarbij een onderscheid tussen aanbevelingen die zich richten op de inhoud en aanbevelingen die zich richten op het (werk)proces. Een overzicht van de aanbevelingen staat weergegeven in box 1.

7.1 Inhoudelijke aanbevelingen

Een belangrijk onderzoeksresultaat is dat op dit moment geen sprake lijkt van een zorgelijke situatie waar het radicalisering onder jongeren in Zwolle betreft. Voedingsbodems van radicalisering komen in beperkte mate voor en van een accumulatie van risicofactoren is slechts sprake binnen een zeer kleine groep jongeren. Dat betekent overigens niet dat alertheid voor dit onderwerp minder noodzakelijk is. Personen en groepen waarbinnen zich een opeenstapeling van risicofactoren voordoet, zijn relatief kwetsbaar, waarmee ook vatbaarheid voor radicalisering een mogelijkheid blijft. Onze bevindingen suggereren dat het voor de hand ligt om naast aandacht voor de preventie van gewelddadig jihadisme, oog te hebben voor andere vormen van extremisme, zoals rechts- en linksextremisme. Daarnaast suggereren onze bevindingen dat het beleidsaccent dient te liggen op de preventie van radicalisering. Dit heeft tot gevolg dat niet alleen de afdeling veiligheid een nadrukkelijke rol moet krijgen binnen de aanpak van radicalisering, maar juist ook andere afdelingen die zich bezig houden met jeugd, onderwijs, sociale wijkteams, werk en participatie.

De bevindingen van het onderzoek suggereren dat de aandacht van het preventieve beleid zich kan richten op vier thema's: ervaren achterstelling, wij-zij denken, thuis-situatie & opvoeding en vertrouwen in instituties (inclusief media). Aan deze thema's kan in de toekomst op verschillende wijzen vormgegeven worden. We bespreken de mogelijkheden hieronder.

7.1.1 Ervaren achterstelling

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat vooral jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond zich wel eens achtergesteld voelen (26%). Achterstelling komt niet per definitie voort uit discriminatie, maar de perceptie gediscrimineerd te worden kan daar wel een belangrijke oorzaak van zijn. Het is daarom raadzaam om in het gemeentelijk beleid oog te houden voor (1) het voorkomen van discriminatie onder jongeren (bijvoorbeeld middels voorlichting op scholen) en (2) het weerbaar maken van jongeren (met een migratieachtergrond) tegen discriminatie. Met dat laatste bedoelen we dat jongeren beter leren om te gaan met discriminatie en onderscheid weten te maken tussen situaties waarin daadwerkelijk sprake is van discriminatie en situaties waarin dat niet het geval is. Verschillende organisaties hebben trainingen ontwikkeld die jongeren helpen beter om te gaan met ervaren achterstelling. Enkele voorbeelden hiervan zijn Stichting Anne Frank ('Reageren op discriminatie'⁵¹), Diversion ('Gelijk = Gelijk'⁵²), Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie ('Diamant Weerbaarheid en Identiteit'⁵³), Kennisplatform Integratie & Samenleving ('This is me!⁵⁴) en de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) ('Reageren op discrimineren'⁵⁵). Ook heeft het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in mei 2018 de 'Handreiking antidiscriminatiebeleid gemeenten'⁵⁶ uitgebracht. Deze handreiking ondersteunt gemeenten bij het vormgeven van hun lokaal antidiscriminatiebeleid.

51 <http://www.annefrank.org/nl/Educatie/voor-docenten/Didactiek/Reageren-op-discriminatie/#tab>

52 <http://www.diversion.nl/cases/gelijk-gelijk/>

53 <https://www.s-ipi.nl/onze-methodieken-diamant-en-coach-je-kind/>

54 <https://www.kis.nl/publicatie/me-train-de-trainer> en <https://www.kis.nl/publicatie/me-methodiek-onderbouwing>

55 <https://www.socialestabiliteit.nl/onderwijs/training-reageren-op-discrimineren>

56 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/04/26/bijlage-7-handreiking-antidiscriminatiebeleid-gemeenten>

7.1.2 Wij-zij denken

In het beleid van de gemeente Zwolle is er geen *expliciete* aandacht voor het tegengaan van wij-zij denken (ofwel polarisatie). Wel is er beleid en zijn er initiatieven die een bijdrage zouden kunnen leveren aan het tegengaan van wij-zij denken. De aanbeveling is dan ook om het tegengaan van wij-zij denken, en in het bijzonder de beeldvorming over vluchtelingen, *expliciet* onderdeel te maken van al bestaand beleid en lopende initiatieven. Het cultuureducatiebeleid is hier een voorbeeld van. Kunst en cultuur kunnen worden ingezet als middel om tegenstellingen tussen 'wij' en 'zij' te verkleinen. Denk bijvoorbeeld aan theatervoorstellingen (voorbeelden zijn 'Outsiders'⁵⁷ en 'Bridging the Divide'⁵⁸), films of het bezoeken van een educatieve tentoonstelling (bijvoorbeeld Fort van Democratie⁵⁹). Voorbeelden van lopende initiatieven in Zwolle waar het tegengaan van wij-zij denken een prominentere plaats in zou kunnen innemen, zijn de leerlijn THINK en de Cruyff-courts. Binnen de leerlijn THINK kan dit bijvoorbeeld aan bod komen bij het onderdeel 'omgaan met verschillen'. Daarnaast kunnen de Cruyff-courts zorgen voor meer verbinding tussen jongeren met verschillende culturele en religieuze achtergronden, mits verschillende doelgroepen bereikt worden. Tot slot kunnen jongerenwerkers en docenten een belangrijke rol spelen in het vergroten van de bewustwording van jongeren over (mogelijke) negatieve gevolgen van wij-zij denken. Docenten en jongerenwerkers moeten daartoe wel voldoende toegerust zijn. Er zijn in het land verschillende trainingen voor docenten en jongerenwerkers ontwikkeld om het gesprek met jongeren hierover aan te kunnen gaan. Voorbeelden zijn de training 'Van Zij naar

Wij'⁶⁰ van Stichting School & Veiligheid, 'Effectief nuanceren'⁶¹ van Stichting Nieuw Wij en de training 'Omgaan met Extreme Idealen'⁶² van de ESS.

7.1.3 Thuissituatie en opvoeding

In het gemeentelijk beleid is veel aandacht voor een stabiele thuissituatie en positieve opvoeding. Migrantenouders blijken echter nog onvoldoende te worden bereikt en ook is het de vraag of de geboden ondersteuning voldoende aansluit bij de opvoedvragen van migrantenouders (bijvoorbeeld over het opvoeden in twee culturen). Om migrantenouders beter te bereiken, bevelen wij aan in te zetten op diversiteits-sensitief werken binnen de sociale wijkteams. Het Kennisplatform Integratie & Samenleving heeft een diversiteitskader⁶³ opgesteld met praktische tips voor sociale wijkteams om diversiteits-sensitief werken in de praktijk te brengen. Daarbij is aandacht voor het kunnen verplaatsen in de leefwereld van burgers met een migratieachtergrond, bekend zijn met vindplaatsen van deze burgers, rekening houden met specifieke factoren die bij burgers met een migratieachtergrond kunnen spelen, het bieden van hulp die goed aansluit bij de etnische-culturele diversiteit van burgers en diversiteit binnen het wijkteam zelf.

7.1.4 Vertrouwen in instituties (politiek, politie en media)

De gemeente Zwolle heeft in haar beleid aandacht voor het vertrouwen van jongeren in instituties. Er worden een aantal initiatieven ondernomen die hier een bijdrage aan (kunnen) leveren. De precieze bijdrage van deze activiteiten aan het vergroten van het vertrouwen in de politiek en politie en het goed kunnen duiden van berichtgeving in de

57 <http://wijzijndox.nl/voorstelling/outiders/>

58 <https://www.formaat.org/wp-content/uploads/Formaat-Bridging-the-divide-spreads.pdf>

59 <https://www.fortvandedemocratie.nl/>

60 <https://www.schoolenveiligheid.nl/vanzijnaarwij/>

61 <https://www.nieuwwij.nl/wij-diensten/effectief-nuanceren/>

62 <https://www.socialestabiliteit.nl/omei>

63 <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/diversiteitskader-wijkteams.pdf>

media zijn echter onbekend. Ook is onbekend of deze activiteiten de juiste doelgroepen voldoende weten te bereiken. Wij bevelen daarom aan om dit nader te onderzoeken.

Met betrekking tot *vertrouwen in de politiek* gaat het om initiatieven zoals jongerenraden en de vanuit de Provincie Overijssel gesubsidieerde gastlessen en democratiespelen van ProDemos. Dragen deze initiatieven bij aan het vertrouwen van jongeren in de politiek? Zijn meer jongeren na het volgen van de gastlessen en democratiespelen van plan om te gaan stemmen bij de volgende verkiezingen? En hoe kan de participatie van jongeren met een migratieachtergrond bij jongerenraden worden vergroot? Voor een overzicht van goede praktijkvoorbeelden van jeugdparticipatie in andere gemeenten, verwijzen we naar het onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut naar de staat van jeugdparticipatie in Nederland uit 2016.⁶⁴

Bij *vertrouwen in de politie* gaat het om initiatieven als het koppelwerk van wijk- en jeugdagenten en jongerenwerkers op straat en het programma Politiekids. In hoeverre slagen deze initiatieven erin politieagenten en jongeren te verbinden? Worden ook jongeren die een negatieve ervaring hebben gehad met de politie bereikt? Voorbeelden van andere programma's die een bijdrage leveren aan het verbeteren van de relatie tussen jongeren en de politie zijn te vinden in een infographic⁶⁵ en publicatie⁶⁶ van het Kennisplatform Integratie & Samenleving over etnisch profileren.

Tot slot denken wij bij het onderwerp *vertrouwen in de media* aan de cursus Digisterker en de lessen mediawijsheid in het onderwijs. In hoeverre helpen deze initiatieven jongeren te begrijpen hoe media werken en hoe zij berichtgeving kunnen duiden? Welke bijdrage levert het daarnaast aan het versterken van hun weerbaarheid tegen radicale

boodschappen op het internet? Een voorbeeld van een onderwijsprogramma dat is ontwikkeld om mediawijsheid te vergroten, betreft 'Newsroom'.⁶⁷ In dit door Stichting Peer Education, Diversion en de Roadshow Persvrijheid ontwikkelde programma gaan leerlingen met elkaar en met een ervaren journalist of andere mediamaker in gesprek over hun eigen aannames en maken ze kennis met de wereld van de media.

7.2 Aanbevelingen in relatie tot het werkproces

Veel eerstelijnsprofessionals hebben vanuit het reactieve beleid een signalerende functie: als zij een vermoeden van radicalisering hebben, worden zij geacht hiervan een melding te doen die vervolgens bij de casustafel beoordeeld wordt. Tijdens het onderzoek is gebleken dat niet alle professionals met een signalerende functie op de hoogte zijn van de plek of persoon waar zij met hun zorgen terecht kunnen. Dit geldt in het bijzonder voor professionals binnen het onderwijs. Dit kan tot gevolg hebben dat mogelijke signalen van radicalisering gemist worden. Een aanbeveling is derhalve om de wijze waarop professionals melding kunnen maken van vermoedens van radicalisering (bij wie, waar, hoe) goed te communiceren en aan te geven dat dit niet alleen voor religieus, maar ook voor links- en rechtsextremisme mogelijk is.

64 <https://www.verwey-jonker.nl/doc/2016/staat-jeugdparticipatie-nederland-2016.pdf>

65 <https://www.kis.nl/artikel/infographic-hoe-voorkomt-u-etnisch-profileren>

66 <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/interventies-zonder-vooroordelen.pdf>

67 <http://diversion.nl/cases/newsroom/>

Box 1: Aanbevelingen samengevat

- 1 Verbreed het beleid aangaande radicalisering, zodat dit niet alleen gewelddadig jihadisme maar ook links- en rechtsextremisme omvat.
- 2 Investeer in preventief beleid dat wordt gedragen door de afdelingen (en de professionals die binnen deze domeinen werkzaam zijn) die zich richten op cultuur, onderwijs, jeugd, sociale wijkteams, sport, werk, participatie, veiligheid.
- 3 Besteed aandacht aan het voorkomen van en het omgaan met discriminatie onder jongeren.
- 4 Integreer het tegengaan van wij-zij denken in bestaand beleid en initiatieven, bijvoorbeeld binnen het cultuureducatiebeleid, de leerlijn THINK en de Cruyff-courts.
- 5 Investeer in diversiteits-sensitief werken binnen de sociale wijkteams om ouders met een migratieachtergrond beter te bereiken en beter bij hun hulpvraag aan te sluiten.
- 6 Onderzoek in hoeverre initiatieven die een bijdrage (kunnen) leveren aan het vergroten van het vertrouwen van jongeren in instituties (bijvoorbeeld jongerenraden, democratiespelen, politiekids, koppelwerk en lessen mediawijsheid) daarin slagen en in hoeverre zij de juiste doelgroepen bereiken.
- 7 Communiceer helder over de wijze waarop professionals melding kunnen maken van vermoedens van radicalisering (bij wie, waar, hoe) en geef daarbij aan dat dit niet alleen voor religieus, maar ook voor links- en rechtsextremisme mogelijk is.

7.3 Tot slot

Uit het onderzoek onder jongeren komt naar voren dat er ten tijde van het onderzoek geen sprake is van een brede voedingsbodem voor radicalisering in Zwolle. De door ons bevraagde professionals en sleutelfiguren bevestigen deze waarneming. Wel achten zij alertheid voor radicalisering bij kwetsbare personen of groepen van belang, omdat juist bij kwetsbare groepen – waar sprake is van een stapeling van risicofactoren – altijd het risico kan bestaan dat een persoon radicaliseert. Dit vraagt aandacht voor radicalisering vanuit preventie. In dit onderzoek is een aantal suggesties gedaan voor de wijze waarop in de toekomst aan het sociaal-preventieve beleid vormgegeven kan worden. Centraal daarbij staan de onderwerpen die in dit onderzoek als mogelijke voedingsbodem naar voren zijn gekomen: ervaren achterstelling, wij-zij denken, thuissituatie en opvoeding en vertrouwen in instituties.

Literatuurlijst

- Arends, J. & Schmeets, H. (2015). *Sociaal en institutioneel vertrouwen in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Aussems, C. (2016). *Moslims in Nederland 2014*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Bakker, E. & Bont, R. de (2016). Belgian and Dutch jihadist foreign fighters (2012-2015): characteristics, motivations and roles in the war in Syria and Iraq. *Small Wars & Insurgencies*, 27(5), 837-857.
- Blokland, T. (2009). Het belang van publieke familiariteit in de openbare ruimte. B en M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij, 3(36), 183-191.
- Bos, K. van den, Loseman, A. & Doosje, B. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*. Universiteit Utrecht en Universiteit van Amsterdam.
- Broekhuizen, J. (2017). *Zicht op radicalisering: over de ontwikkeling van een onderzoeksinstrument*. Utrecht: KIS/Verwey-Jonker Instituut.
- Broekhuizen, J., Hermens, F., Kapel, M. van & Wonderen, R. van, (2016). *Naar een signaleringsinstrument voor de voedingsbodem voor radicalisering in wijken: een verkenning van de mogelijkheden*. Utrecht: KIS/Verwey-Jonker Instituut.
- Broekhuizen, J., Kapel, M. van, Steketee, M. & Roetman, L. (2018). *Vertrouwen in een rechtvaardige behandeling door de politie: een analyse van de ISRD-3: een grootschalig internationaal onderzoek onder scholieren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/Kennisplatform Integratie en Samenleving.
- Broekhuizen, J., Meijer, R., & Kapel, M. van (2018). *Onderzoeksinstrument Zicht op Radicalisering: een evaluatie van de enquête gericht op jongeren*. Utrecht: KIS/Verwey-Jonker Instituut.
- Broekhuizen, J., Stokkom, B. van, Schaap, D. & Maier, D. (2015). *Serieus nemen: over het vertrouwen van burgers in de Amsterdamse politie*. Amsterdam: politie/gemeente Amsterdam/VU.
- Buijs, F. J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem: radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Doosje B., Loseman, A. & Bos, K. van den (2013). Determinants of Radicalization of Islamic Youth in the Netherlands: Personal Uncertainty, Perceived Injustice, and Perceived Group Threat. *Journal of Social Issues*, 69(3), 586-604.
- EUFR (2017). Second European Union minorities and discrimination survey: main results. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Feddes, A. R., Nickolson, L. & Doosje, B. (2015). *Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces*. Expertise-unit Sociale Stabiliteit/Universiteit van Amsterdam.
- Houwelingen, P. van, Huijnk, W. & Ridder, J. den (2016). *Participatie en vertrouwen van niet-westerse migranten*. In: Huijnk, W. & Andriessen, I. (red.), *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mann, L., Doosje, B., Konijn, E. A., Nickolson, L., Moore, U. & Ruigrok, N. (2015). *Indicatoren en manifestaties van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen: een theoretische en methodologische verkenning*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Melis C. (2007). *Amsterdam and radicalisation: the municipal approach*. In: Ministerie BZK en Ministerie van Justitie (ed.) *Radicalization in broader perspective* (40-48) Den Haag: NCTV.
- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161-169.

- N**ationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid [NCTV] (2014). *Het mondiaal jihadisme: een fenomeenanalyse en een reflectie op radicalisering*. Den Haag: NCTV.
- P**els, T. (2014). *Voorkomen van radicalisering: óók een pedagogische opdracht!* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- R**oberts, N.C. (2000) Wicked Problems and Network Approaches to Resolution. *The International Public Management Review*, Vol. 1(1), pp. 1-19.
- S**chmeets, H. (2015). *Ontwikkelingen in sociaal en institutioneel vertrouwen*. In: Sociale samenhang 2015: Wat ons bindt en verdeelt. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- S**lootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering: waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam/ IMES.
- T**ajfel, H. & Turner, J. C. (1979). *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole.
- T**ajfel, H. & Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of inter-group behavior*. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall
- T**ierolf, B., Kapel, M. van & Drost, L. (2017). *Zesde rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland. Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2016*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- W**onderen, R. van & Capel, S. (2017). *Weerbaar opvoeden tegen radicalisering: beschrijving, onderbouwing en praktijkevaluatie van een preventieve aanpak van radicalisering onder islamitische jongeren*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Geraadpleegde beleidsdocumenten

Gemeente Zwolle (2013). *Nota inclusief beleid*. Zwolle: Gemeente Zwolle

Gemeente Zwolle (2014a). *Coalitieakkoord 2014-2018*. Geraadpleegd via <https://zwolle.pvda.nl/nieuws/coalitieakkoord-2014-2018/> (25 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2014b). *Iedereen telt mee! Uitvoeringsprogramma Sociale wijkteams*. Zwolle: Gemeente Zwolle

Gemeente Zwolle (2014c). *Beleidsplan Jeugdhulp 2015-2016*. Geraadpleegd via: https://www.zwolle.nl/sites/default/files/beleidsplan_jeugdhulp_2015_-2016_0.pdf (26 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2015). *Visie en aanpak jongerenparticipatie*. Zwolle: Gemeente Zwolle

Gemeente Zwolle (2016a). *Strategische onderwijsagenda Zwolle 2016-2020*. Geraadpleegd via <https://zwolle.pvda.nl/wp-content/uploads/sites/292/2016/09/Strategische20onderwijsagenda202016-2020.pdf> (22 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2016b). *Cultuurnota 2016-2020*. Geraadpleegd via <https://www.zwolle.nl/sites/default/files/cultuurnota-zwolle-2016-2020.pdf> (21 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2016c). *Krachten bundelen voor De toekomst van Zwolle. Deel 1 – Visie en uitgangspunten*. Geraadpleegd via: <https://www.zwolle.nl/nieuws/ontwikkelagenda-passend-onderwijs-en-jeugdhulp-vastgesteld-0> (26 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2016d). *Krachten bundelen voor De toekomst van Zwolle. Deel 2 – Doen en leren*. Geraadpleegd via: <https://www.zwolle.nl/nieuws/ontwikkelagenda-passend-onderwijs-en-jeugdhulp-vastgesteld-0> (24 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2016e). *Transformatie in het sociaal domein. Voortgang en aanpak*. Geraadpleegd via https://www.zwolle.nl/sites/default/files/nota-transformatie-sociaal-domein-voortgang-en-aanpak-april-2016-incl-moties-14-23-en-11-1_0.pdf (25 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2016f). *Programmabegroting 2017*. Geraadpleegd via: <https://zwolle.begroting-2017.nl/> (23 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2017a). *Gemeente Zwolle past selectieprocedure aan na proefanoniem solliciteren*. Geraadpleegd via <https://www.zwolle.nl/actueel/gemeente-zwolle-past-selectieprocedure-aan-na-proef-anoniem-solliciteren> (26 februari 2018)

Gemeente Zwolle (2017b). *Programmabegroting 2018*. Geraadpleegd via <https://zwolle.begroting-2018.nl/> (26 februari 2018)

ProDemos. Huis voor democratie en rechtstaat (2018a). *Gastles in de provincie Overijssel*. Geraadpleegd via <https://www.prodemos.nl/voor-provincies/jongerenparticipatie/goed-voorbeeld-samenwerking-prodemos-en-overijssel/gastles-provincie-overijssel/> (23 februari 2018)

ProDemos. Huis voor democratie en rechtstaat (2018b). *Democratiespel Overijssel*. Geraadpleegd via <https://prodemos.nl/samenwerking/voor-provincies/jongerenparticipatie/goed-voorbeeld-samenwerking-prodemos-en-overijssel/democratiespel-overijssel/> (23 februari 2018)

Rekenkamercommissie Zwolle (2017). *Van exclusief beleid naar exclusieve aandacht. Evaluatie van het inclusief beleid*. Geraadpleegd via https://www.zwolle.nl/sites/default/files/Rekenkamerrapport%20%27Van%20exclusief%20beleid%20naar%20exclusieve%20aandacht%27%202017_0.pdf (26 februari 2018)

Think op school (2015). *Think op Talentstad*. Geraadpleegd via: <https://www.thinkop-school.nl/> (25 februari 2018)

Bijlage 1: Verantwoording onderzoeksmethoden

Fase 1 Verkrijgen van inzicht in voedingsbodems voor radicalisering

In de eerste fase van het onderzoek is vastgesteld in hoeverre voedingsbodems voor radicalisering aanwezig zijn in Zwolle. Er zijn drie verschillende type groepen bevraagd: jongeren, eerstelijnsprofessionals en vertegenwoordigers vanuit gemeenschappen.

Onderzoek onder jongeren

Het onderzoek onder jongeren heeft op drie middelbare scholen in Zwolle plaatsgevonden. De selectie van deze drie scholen is, in samenspraak met de onderzoekers, door de gemeente Zwolle gemaakt. Voor deze selectie is gekeken naar een aantal kenmerken van de leerlingenpopulatie. Ten eerste is gelet op de etnisch-culturele diversiteit, hetgeen van belang is gezien we onder andere de voedingsbodem voor gewelddadig jihadisme willen onderzoeken.⁶⁸ Ten tweede ligt in het onderzoek de nadruk op het vmbo-niveau, omdat jongeren met een lagere sociaaleconomische positie in de regel kwetsbaarder en daarmee vatbaarder zijn voor radicalisering (Bakker & Bont, 2016). De gemeente Zwolle is samen met de onderzoekers naar de scholen gegaan om nadere toelichting op het onderzoek te geven en om een verzoek tot medewerking aan het onderzoek te doen. Alle drie de scholen stemden hiermee in. Het veldwerk heeft plaatsgevonden in 25 klassen uit het vierde leerjaar op drie verschillende middelbare scholen. In totaal namen 454 jongeren deel aan het onderzoek; waarvan 78% van de jongeren vmbo (basis, KB, GL of TL) of mavo volgt.

Voorafgaand aan de uitvoering van het onderzoek zijn ouders van leerlingen geïnformeerd over het onderzoek en het doel van het onderzoek. Ouders konden bezwaar

aantekenen indien zij liever niet wilden dat hun kind aan het onderzoek deelnam. In totaal hebben ouders van drie leerlingen bezwaar aangetekend. Deze leerlingen hebben niet deelgenomen aan het onderzoek. Ook is voorafgaand aan de afname van de vragenlijst met een teamleider binnen de scholen gesproken over spanningen of incidenten. Dit zou immers de antwoorden van leerlingen kunnen beïnvloeden. Uit de gesprekken kwamen echter geen aanwijzingen hiervoor naar voren.

Voor het onderzoek onder jongeren zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden ingezet. Voor de kwantitatieve dataverzameling is gebruik gemaakt van het instrument dat door het Verwey-Jonker Instituut binnen het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) is ontwikkeld om de voedingsbodem voor radicalisering van islamitische jongeren lokaal vast te stellen. Dit instrument brengt de voedingsbodem op drie dimensies in kaart: een sociale, religieuze en politieke dimensie.⁶⁹ Informatie over het tot stand komen van dit instrument is na te slaan in de rapportage *'Zicht op radicalisering. Over de ontwikkeling van een onderzoeksinstrument'* (Broekhuizen, 2017) en de onderliggende rapportage van Broekhuizen, Hermens, Van Kapel en Van Wonderen (2016).

De gemeente Zwolle heeft gekozen om niet alleen onderzoek te laten doen naar de voedingsbodem voor radicalisering onder islamitische jongeren (waar het onderzoeksinstrument zich oorspronkelijk tot beperkte), maar ook de voedingsbodem voor rechtsradicalisering te onderzoeken. Om die reden is aan het bestaande onderzoeksinstrument – en zo ook aan de enquête voor jongeren – een extra thema toegevoegd. Het kwantitatieve onderzoeksinstrument voor jongeren meet hiermee niet alleen meer de voedingsbodem voor radicalisering onder islamitische jongeren, maar ook de

68 Gewelddadig jihadisme vindt plaats uit naam van de islam. Nederlandse moslims hebben relatief vaak een (Turkse, Marokkaanse of andere) migratieachtergrond (Aussems, 2016).

69 Het onderscheid tussen een sociale, religieuze en politieke dimensie is voor het eerst gemaakt door Sloodman & Tillie (2006).

voedingsbodem voor negatieve attitudes van jongeren ten opzichte van andere bevolkingsgroepen, ongeacht de achtergrond van de jongeren.

De enquête werd online afgenomen tijdens een mentor-lesuur of een les maatschappijleer. Gemiddeld waren leerlingen 15 minuten bezig met het invullen van de vragenlijst (met een maximum van 30 minuten invultijd).

Na de afname van het onderzoeksinstrument is met gemiddeld twee leerlingen per klas kort gesproken over de moeilijkheidsgraad en de inhoud van de vragenlijst. Dit diende voor de evaluatie van de vragenlijst, die gelijktijdig liep.⁷⁰ De uitkomsten van deze evaluatie die voor de duiding van de bevindingen van het onderzoek in Zwolle relevant zijn, worden in het resultatenhoofdstuk vermeld. Ook is met deze leerlingen, op verzoek van de gemeente, gesproken over de vraag in hoeverre radicalisering speelt in Zwolle. In totaal is met 46 leerlingen gesproken, waarvan dertig jongens en zestien meisjes.

Representativiteit

Zoals eerder benoemd, is bij de selectie van scholen gelet op etnisch-culturele achtergrond en opleidingsniveau van de leerlingen. Hierdoor is aannemelijk dat de onderzoeksgroep op deze punten afwijkt van de populatie (alle jongeren in Zwolle). In tabel 2 is de verdeling van jongeren naar deze achtergrondkenmerken weergegeven, zowel voor de populatie als voor de onderzoeksgroep. Hierin is te zien dat in de onderzoeksgroep relatief wat meer jongeren met een migratieachtergrond zitten dan onder alle 15- en 16-jarigen in Zwolle. Daarnaast is vooral de verdeling naar opleidingsniveau verschillend. In de onderzoeksgroep zijn veel meer jongeren op vmbo b/k niveau dan onder de leerlingenpopulatie in Zwolle.

Tabel 2 Onderzoeksgroep vergeleken met populatie (15-16-jarigen in Zwolle/leerlingen uit het vierde leerjaar op 1-10-2017) naar administratieve culturele achtergrond en opleidingsniveau

Administratieve culturele achtergrond	Populatie (15-16-jarigen in Zwolle)	Onderzoeksgroep
Nederlandse achtergrond	81%	70%
Niet-westerse migratieachtergrond	15%	20%
Westerse migratieachtergrond	5%	10%

Opleidingsniveau	Leerlingenpopulatie	Onderzoeksgroep
vmbo b/k	24%	62%
vmbo tl of mavo	27%	16%
havo	29%	17%
vwo	20%	3%

Referentiekader

De gemeente Zwolle is de eerste gemeente waar het kwantitatieve onderdeel van het onderzoeksinstrument is afgenomen. Eerder is alleen het kwalitatieve deel van het onderzoeksinstrument ingezet (interviews met jongeren, professionals en sleutelfiguren) in de gemeente Delft. Dit betekent dat er vanuit andere gemeenten op dit moment nog geen referentiegegevens beschikbaar zijn. Dat wil zeggen: gegevens op basis waarvan vast te stellen is dat een bepaalde bevinding in Zwolle hoger of lager dan gemiddeld (of dan een andere gemeente) is en daarmee dat er *relatief* veel of juist weinig voedingsbodem voor radicalisering is.

Door verschillen weer te geven tussen jongeren op basis van achtergrondkenmerken, zoals waar ze wonen (binnen of buiten Zwolle) of culturele achtergrond (wel of niet

⁷⁰ De data van de afname van de enquête in Zwolle is gebruikt voor een evaluatie van het onderzoeksinstrument. De bevindingen staan beschreven in: Onderzoeksinstrument Zicht op radicalisering: Een evaluatie van de enquête gericht op jongeren (Broekhuizen, Meijer & Van Kapel, 2018).

een migratieachtergrond), ontstaat wel een indicatief beeld van relatief veel of weinig voedingsbodem voor radicalisering. Daarnaast zullen we, daar waar relevant en mogelijk, verwijzen naar resultaten van andere onderzoeken.

Beschrijving onderzoekspopulatie

Aantal leerlingen en klassen

In Zwolle zijn er op 1 oktober 2017 2971 jongeren in de leeftijd 15-16 jaar:⁷¹ de onderzoekspopulatie waarover we uitspraken willen doen. Om met 95% zekerheid uitspraken te kunnen doen over alle jongeren met een foutmarge van 5% is een onderzoeksgroep nodig van 341 jongeren. Het onderzoeksinstrument is uiteindelijk afgenomen onder een beduidend hoger aantal, namelijk onder 460 leerlingen. De totale onderzoekspopulatie betreft 454 leerlingen; zes respondenten zijn verwijderd vanwege de onwaarschijnlijkheden van hun antwoorden.⁷²

Het instrument is afgenomen in 24 klassen, waarvan het merendeel vmbo basis of kader (16 klassen). De overige klassen betroffen de mavo (3 klassen) de havo (4 klassen) en het vwo (1 klas). Zoals eerder toegelicht, leggen we, in afstemming met de gemeente Zwolle, meer de focus op vmbo-niveau dan op havo- en vwo-niveau.

Woonlocatie, leeftijd en sekse

Van de 454 geënquêteerde jongeren wonen er 295 in Zwolle, voornamelijk in de wijken Stadshagen (99 jongeren) en Zwolle-Zuid (59 jongeren). 155 jongeren wonen buiten Zwolle, van 4 jongeren is het niet bekend waar ze wonen. De jongeren die de vragenlijst hebben ingevuld zijn tussen de 14 en 17 jaar oud, waarbij de gemiddelde leeftijd van de jongeren 15 jaar is.

Tabel 3: Woonlocatie onderzoeksgroep (n=454)

Woonlocatie	Aantal
Zwolle – Stadshagen	99
Zwolle-Zuid	59
Zwolle (overige wijken)	137
Buiten Zwolle	155
Onbekend	4

Tabel 4: Leeftijd onderzoeksgroep (n=454)

Leeftijd	Aantal	%
14	17	4
15	266	59
16	155	34
17	14	3
Onbekend	2	0,4

Tabel 5: Geslacht onderzoeksgroep (n=454)

Geslacht	Aantal	%
Man	259	57
Vrouw	195	43

71 Gegevens aangeleverd door de gemeente Zwolle.

72 Zij hebben hoogstwaarschijnlijk de vragenlijst niet eerlijk ingevuld.

Opleidingsniveau

Het merendeel van onze respondenten volgt het opleidingsniveau vmbo basis of vmbo kader (voortaan vmbo b/k). De overige respondenten hebben vmbo theoretische leerweg, mavo, havo of vwo als opleidingsniveau. De verdeling van de jongeren over verschillende opleidingsniveaus is weergegeven in tabel 6.

Tabel 6: Respondenten per opleidingsniveau (n=454)

opleidingsniveau	Aantal	%
vmbo b/k	280	62
vmbo tl of mavo	71	16
Havo	77	17
vwo	14	3
onbekend	12	3

Culturele achtergrond

De leerlingen is gevraagd naar hun eigen geboorteland en het geboorteland van hun ouders. Hiermee bepaalden we op basis van de CBS definitie de zogenaamde 'administratieve culturele achtergrond van de leerlingen'. Van alle respondenten heeft 70% een Nederlandse achtergrond. Daarnaast is de onderzoeksgroep vrij divers (zie tabel 7). De diversiteit aan achtergronden zorgt ervoor dat de meeste 'groepen' niet groot genoeg zullen zijn om betrouwbaar afzonderlijke uitspraken over te doen. We hebben daarom drie overkoepelende categorieën gemaakt:

- jongeren met een Nederlandse achtergrond
- jongeren met een westerse migratieachtergrond
- jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond

Onderstaande tabel weergeeft het aantal leerlingen per culturele groep en de gehanteerde indeling in drie categorieën.

Tabel 7: Leerlingen naar administratieve culturele achtergrond⁷³

culturele achtergrond	Aantal	%	Indeling
Antilliaans	15	3	niet-westerse migratieachtergrond
Marokkaans	7	2	
Surinaams	10	2	
Turks	24	5	
Overig niet-westers	35	8	westerse migratieachtergrond
Indonesisch	25	6	
Overig westers	21	5	
Nederlands	317	70	Nederlandse achtergrond

Onderzoek onder eerstelijnsprofessionals

Naast het bevragen van jongeren, is middels focusgroepen en telefonische interviews onderzoek gedaan onder eerstelijnsprofessionals naar de (mate van) voedingsbodems onder jongeren voor radicalisering. Deze eerstelijnsprofessionals zijn geselecteerd door de gemeente en vervolgens door de onderzoekers benaderd voor een (groeps)interview. Tijdens de interviews werd met een topiclijst gewerkt. In de gevoerde gesprekken is

⁷³ Op basis van de classificatie van het CBS wordt een Indonesische achtergrond tot 'westerse migratieachtergrond' gerekend. "Veel van de personen uit Indonesië of voormalig Nederlands-Indië zijn van Nederlandse afkomst", zie: <https://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/26785779-aaf4-4b39-ad07-59f34dcd44c8/0/index1119.pdf>.

stilgestaan bij de onderwerpen radicalisering en polarisering, wat respondenten onder deze begrippen verstaan, welke voedingsbodems zij in relatie tot deze onderwerpen waarnemen in de gemeente Zwolle en welke groepen binnen de gemeente Zwolle hier mogelijk kwetsbaar voor zijn. De focusgroepen zijn gehouden met medewerkers vanuit de domeinen 'jongerenwerk', 'onderwijs', 'politie' en 'welzijn'. Bij drie van de vier focusgroepen zijn vier personen gesproken. Bij een focusgroep (i.c. de politie) waren vijf personen aanwezig. Tevens zijn drie telefonische interviews gehouden met respondenten vanuit het jongerenwerk, het onderwijs en het welzijnswerk. In totaal is met twintig eerstelijnsprofessionals gesproken. Omwille van de aan hen toegezegde anonimiteit, staan hun namen niet in een bijlage vermeld.

Onderzoek onder vertegenwoordigers van gemeenschappen

Tot slot is in de eerste fase ook gesproken met vertegenwoordigers van gemeenschappen. Zij zijn door de gemeente Zwolle geïnformeerd over het onderzoek en verzocht om hieraan hun medewerking te verlenen. Van diegenen die bereid waren de onderzoekers te woord te staan in een interview, heeft de gemeente de contactgegevens aan de onderzoekers verstrekt. Zij zijn vervolgens individueel bevraagd aan de hand van een topiclijst. Aan hen zijn dezelfde vragen voorgelegd als aan eerstelijnsprofessionals. De onderzoekers hebben zes interviews met sleutelrespondenten vanuit de islamitische gemeenschap gehouden.

Fase 2 Beleidsmatige reflectie en advies

In de tweede fase van het onderzoek zijn de inzichten uit de eerste fase als uitgangspunt genomen voor het analyseren van het beleid van de gemeente Zwolle omtrent het voorkomen van radicalisering, en is gekeken naar eventuele lacunes in het gevoerde beleid.

Deze analyse heeft plaatsgevonden aan de hand van een scan van beleidsdocumenten en middels focusgroepen en interviews met beleidsambtenaren van de gemeente Zwolle.

Documentanalyse

Voor de uitvoering van de scan van beleidsdocumenten hebben de onderzoekers alle relevante beleidsstukken die tussen 2014 en 2018 op het gebied van jeugd, onderwijs, zorg, gezondheid, cultuur en veiligheid zijn opgesteld bij de gemeente Zwolle opgevraagd. Deze beleidsstukken zijn vervolgens aan de hand van een topiclijst in het licht van de uitkomsten van fase 1 van het onderzoek geanalyseerd.

Focusgroepen en interviews

Naast de documentanalyse, zijn de beschreven bevindingen gebaseerd op twee focusgroepen en twee individuele interviews. Daarmee zijn in totaal acht personen vanuit de domeinen 'Onderwijs', 'Veiligheid', 'Welzijn' en 'Werk & Inkomen' bevraagd. Leidend voor de onderwerpen die aan bod zijn gekomen, waren de bevindingen uit de eerste fase. Deze bevindingen zijn vertaald naar een topiclijst die tijdens de interviews is nagelopen. De selectie van respondenten vond plaats vanuit de gemeente. Aanvullend op deze interviews is gebruikgemaakt van informatie die uit de andere gehouden (groeps) interviews naar voren is gekomen.

Bijlage 2: Tabellenoverzicht

In onderstaande tabellen is weergegeven welke verschillen er zijn gevonden tussen verschillende groepen jongeren. We bekeken hiervoor in hoeverre etnisch-culturele achtergrond, opleidingsniveau, sekse, woonwijk en wel of niet in Zwolle wonen een rol spelen. In een aantal gevallen toetsten we ook voor verschillen naar religieuze achtergrond. In onderstaande tabellen is d.m.v. een +, ++ of +++ aangegeven als er een verband is gevonden, dat wil zeggen dat jongeren met verschillende achtergrondkenmerken significant van elkaar verschillen. Het ontbreken van een verschil tussen groepen is aangegeven door middel van een 0. Een enkele keer komt het voor dat de ene groep wel significant verschilt van een andere, maar een andere niet. Of dat voor één van de vragen wel een verschil is maar niet voor allemaal. Dit is aangegeven door middel van een +/-.

Tabel 8 Verschillen naar achtergrondkenmerken op de sociale dimensie⁷⁴

	Etnisch-culturele achtergrond	Opleidingsniveau	Sekse	Woonwijk	Binnen/buiten Zwolle
Thuis voelen	++	0	0	0	0
Achtergesteld voelen	+++	0	0	0	0
Toekomstperspectief	0	0	++	0	0
Culturele achtergrond van invloed op baankansen	++	0	0	0	0
Zoektocht identiteit	0	++	0	0	0
Behoeftte aan spanning en sensatie	0	0	0	0	0
<i>Band met ouders, opvoedstijl</i>					
Zicht buitenshuis	0	0	+	0	0
Zicht internet	0	0	+++	0	0
Praten met ouders	0	0	0	0	0
Terecht kunnen bij ouders	++	0	0	0	0
Terecht kunnen bij andere familie	0	0	0	0	0
Autoritaire opvoedstijl	0	0	0	0	0
Gemiddeld lager dan 3	+	0	+	0	0
<i>Diversiteit netwerk</i>					
Diversiteit vrienden	0	++	+/-	+/-	+/-

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil, +/- deels verschil

Tabel 9: Verschillen naar achtergrondkenmerken op de religieuze dimensie⁷⁵

	Religieuze achtergrond	Etnisch-culturele achtergrond	Opleidingsniveau	Sekse	Woonwijk	Binnen/buiten Zwolle
Behoeftte aan duidelijk doel	0	0	+++	0	0	0
Niet goed weten wat met leven wil doen	0	0	++	+	0	++

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil

Tabel 10: Verschillen naar achtergrondkenmerken op de religieuze dimensie⁷⁶

	Religieuze achtergrond
Belang van geloof	+++
Mate van vragen over geloof	0
Bronnen van informatie over geloof	++/+

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil

Tabel 11: Verschillen naar achtergrondkenmerken in institutioneel vertrouwen⁷⁷

	Etnisch-culturele achtergrond	Opleidingsniveau	Sekse	Woonwijk	Binnen/buiten Zwolle
<i>Opvattingen media</i>					
Gebruik media	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-
Eerlijkheid media	++	0	0	0	0
Media negatief over andere culturen	++	0	0	+	++
Media negatief over moslims	+++	0	0	+	+
<i>Politiek vertrouwen</i>					
Interesse politiek	0	+++	0	0	0
Intentie om te stemmen	0	+++	0	0	0
Politiek vertrouwen	0	0	0	0	0
Persoonlijk aangevallen door politici	++	0	0	0	0
<i>Contact organisaties, politie</i>					
Contact met politie	0	++	++	+/-	0
Mening politie	+	0	0	0	0
Mening jongerenwerk	0	0	0	0	0
Procedurele rechtvaardigheid	++	0	0	0	0

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil, +/- deels verschil

75 N=429-442

76 N=429-442

77 N=201-451

Tabel 12: Verschillen naar achtergrondkenmerken in invloed gebeurtenissen in de wereld⁷⁸

	Etnisch- culturele achtergrond	Religieuze achtergrond	Opleidings- niveau	Sekse	Woonwijk	
Boos bij geen minuut stilte na aanslagen Midden-Oosten	+++	+++	++	+++	++	+
Niet goed mensen aangesproken op aanslag	++	+	+++	++	++	++
Westerse landen doen voldoende tegengaan geweld	+	+	+	0	0	0

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil

Tabel 13: Verschillen naar achtergrondkenmerken in houding t.o.v. andere culturen⁷⁹

	Etnisch- culturele achtergrond	Religieuze achtergrond	Opleidings- niveau	Sekse	Woonwijk	
Iedereen mag zeggen wat hij/zij vindt	+++	+++	++	0	0	+
Iedereen krijgt evenveel kansen	0	0	0	0	0	++
Cultuur wordt bedreigd	+	+	0	0	0	0
Andere culturen hoeven niet aan te passen	+++	0	+	0	0	
Boos over Zwarte Piet	+++	0	0	0	0	
Oordeel vluchtelingen	++	+++	+++	0	0	
Oordeel autochtoon	0	+	+++	0	0	
Oordeel migrantengroepen	+++	+++	+++	++	++	

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen verschil

Tabel 14: Verschillen naar achtergrondkenmerken in goedkeuren/niet afkeuren van geweld⁸⁰

	Etnisch- culturele achtergrond	Opleidings- niveau	Sekse	Woonwijk	Binnen/ bui- ten Zwolle
Mensen mogen geweld gebruiken om anderen van hun mening te overtuigen	0	+++	++	0	0

+++ $p < .001$, ++ $p < .01$, + $p < .05$, 0 geen effect

79 N=389-450

80 N=425-437

78 N=337-400

Colofon

Opdrachtgever
Auteurs

Gemeente Zwolle
Rozetta Meijer, MSc
Drs. Tom van Ham
Maaïke van Kapel, MSc
Drs. Jolijn Broekhuizen
Dr. mr. Anton van Wijk
Maarten Kwakernaak, MSc
Ontwerppartners, Breda
Roy Scott, Icon Images
Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

Met medewerking van
Omslag
Illustratie
Uitgave

De publicatie kan gedownload worden via onze website: <http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-904-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2018.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Het Verwey-Jonker Instituut en Bureau Beke voerden in opdracht van de gemeente Zwolle onderzoek uit naar de voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle en de implicaties daarvan voor het preventiebeleid. In dit rapport beschrijven we de bevindingen van het onderzoek dat middels een enquête onder jongeren en interviews met jongeren, eerstelijnsprofessionals, sleutelfiguren en beleidsmedewerkers is uitgevoerd. Het rapport bestaat uit drie delen. In deel 1 geven we antwoord op de vraag welke voedingsbodems voor radicalisering in Zwolle aanwezig zijn. In deel 2 gaan we in op de vraag in hoeverre de gemeente Zwolle in haar beleid al aandacht heeft voor het tegengaan van deze voedingsbodems. In deel 3 staan we tot slot stil bij de gevolgen van deze bevindingen voor de preventie van radicalisering en doen we aanbevelingen voor beleid.